

Officieel orgaan van de Historische Vereniging Vleuten, De Meern, Haarzuilens 1987

<https://hdl.handle.net/1874/10009>

Van het bestuur

Officieel orgaan van de Historische Vereniging Vleuten-De Meern-Haarzuilens.
7e jaargang nr. 1 maart 1987 © 1987
Verschijnt 4x per jaar

Ingeschreven in het verenigingsregister van de K.v.K. Utrecht e.o. onder nr. V. 479360

Dagelijks bestuur:

Dr D. W. Gravendeel, voorzitter
't Zand 35, 3451 GP Vleuten
tel. 03406 - 61793

W. H. Denekamp, sekretaris
Utenhamstraat 5, 3451 BR Vleuten
tel. 03407 - 1948

P. G. de Rooij, penningmeester
't Zand 1, 3451 GP Vleuten
tel. 03407 - 1483

A. J. van Zoeren, vice-voorzitter
Stationsstraat 34, 3451 BZ Vleuten
tel. 03407 - 1263

H. E. J. van Essen, coörd. werkgroepen
Mauritslaan 17, 3454 XP De Meern
tel. 03406 - 62992

Erelid:

Mevr. Prof. Dr C. Isings, Soest

Redactie-sekretariaat:

Monique van Essen, Hindersteinlaan 1,
3451 EV Vleuten
tel. 03407 - 3611

Ledenadministratie/informatie:

Opgeven van nieuwe leden, mutaties en (na)bestellingen bij:
Mw. P. J. de Rooij-Goes, 't Zand 1,
3451 GP Vleuten, tel. 03407 - 1483

Kontributie:

De jaarlijkse kontributie bedraagt voor
1987 minimaal f 25,-;
postabonnement f 35,- per jaar

Donateurs:

Minimaal f 12,50 per jaar.

De vereniging heeft rekeningen bij de volgende instellingen:

ABN - De Meern 55.66.33.040
RABO - Vleuten 36.75.17.574
POSTGIRO 2.689.200

- Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit dit verenigingsorgaan is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Illustratie voorpagina:

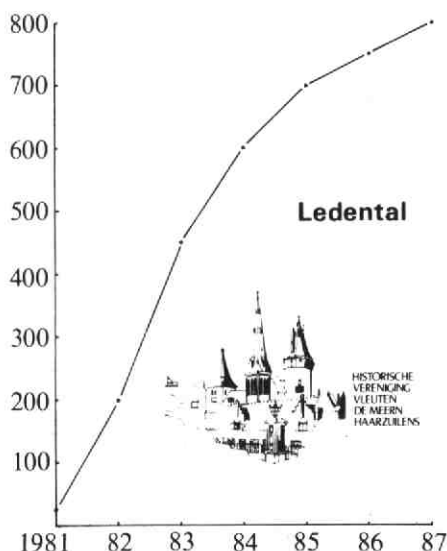
Kuipersdissel

Foto: Historisch Museum Rotterdam

LOSSE NUMMERS f 7,50

Wéér is er een jaar om en voor de zesde maal zal uw vereniging op haar algemene ledenvergadering de balans opmaken. Ik wil niet vooruitlopen op de verslagen van secretaris en penningmeester, maar een enkel woord besteden aan ons ledental. En omdat ik graag teken en reken, voeg ik daar weer een grafiekje en wat rekenwerk aan toe. Lijntjes en cijfertjes kunnen heel leerzaam zijn. Vooral boeiend is de tendens van zo'n lijn; blijft ie stijgen of nadert ie zijn plafond?

Het is duidelijk dat de explosieve toename van het ledental, in de eerste jaren, voorbij is; toename is er nog steeds, maar een verzadigingspunt lijkt in 't verschiet. Op zichzelf was dat te verwachten, maar de vraag is: waar komt dat punt ergens te liggen?

Volgens de nieuwe informatiegids 87/88 van de gemeente Vleuten-De Meern bedroeg per 01-01-86 het aantal woningen in onze gemeente 5.349. Dat betekent, bij een ledental van 800, dat er bij ons één lid per 6,7 huizen te boek staat, ofwel dat 15% van de huizen een lid van onze vereniging herbergt.

We mogen aannemen dat de huisgenoten van dat lid van het bestaan van onze vereniging op de hoogte zijn en wellicht met onze doelstellingen sympathiseren.

De woningbezetting (dit is het aantal bewoners per huis: 2,88 per 01-01-86) kunnen we niet hanteren want die kan voornamelijk door jonge kinderen bepaald zijn, maar we mogen wellicht rekenen met twee personen van 20 jaar of ouder, per huis.

Er waren per 01-01-86 in onze gemeente 11.136 inwoners van die leeftijd, waarvan wij er dus, direct of indirect, 1.600 bereiken via lidmaatschap en verenigingsblad en dat is ruim 14% van die groep.

Is dat percentage (15% van de huizen = 14% van de genoemde inwonersgroep) bevredigend?

Het is maar de vraag hoe je 't bekijkt. Er zijn waarschijnlijk heel wat verenigingen die zich zo'n ledental zouden wensen.

Bij ons ligt dat anders. Als het berekende percentage een getrouwe afspiegeling is van de weerklank van onze doelstellingen bij de bevolking, dan moet de hiernaast afgebeelde lijn nog flink omhoog!

D. W. Gravendeel
voorzitter

In dit nummer

	pag
- Van het Bestuur	477
- Agenda, Uitnodiging Algemene Ledenvergadering, Filmproject, Nieuwe leden	478
- Een „vrouwenhuysgen“	479
- Bier uit de Heycop	482
- Open Monumentendag 1987	495
- Nog maar 25 jaar geleden, deel 2	497
- Een dorp verandert	500
- Help!, Wie wat bewaart die geeft wat	501
- Strontlopen	502

Agenda

Maandag 16 maart

20.00 uur, 't Zand 1 Vleuten
Algemene **contactavond** voor iedereen met vragen, plannen of ideeën

Donderdag 26 maart

20.00 uur, De Schalm, Oranjelaan 10 De Meern
Oude **dorpsfilms** De Meern

Dinsdag 31 maart

19.30 uur (half acht), De Schalm, Oranjelaan 10 De Meern
Algemene Ledenvergadering
Lezing met dia's door mevrouw Prof. Dr C. Isings over het **Romeinse leven** in De Meern

Zaterdag 4 april

Kom in de kas
Wij staan met onze kraam in het gebouw van de bloemen- en plantenteveiling, Utrechtseweg 109c te Vleuten

Maandag 13 april

20.00 uur, 't Zand 1 Vleuten
Algemene **contactavond** (zie boven)

Donderdag 30 april

Koninginnedag
Wij staan met onze kraam op het dorpsplein te Vleuten

Maandag 18 mei

20.00 uur, 't Zand 1 Vleuten
Algemene **contactavond** (zie boven)

Maandag 15 juni

20.00 uur, 't Zand 1 Vleuten
Algemene **contactavond** (zie boven)

Filmproject

Op het in het vorig nummer verschenen artikel over de oude rechterlijke archieven hebben tot mijn groot genoegen enkele leden positief gereageerd. Wij zouden nu de benodigde projectoren natuurlijk kunnen kopen, maar het getuigt van wijs financieel beleid eerst eens te vragen of iemand wellicht een **oude dia-projector** over heeft. Hij moet wél voorzien zijn van koeling (ventilator) en wij moeten hem ook mogen ombouwen voor het beoogde doel. Ik zal graag overstelpt worden met aanbiedingen!

D. W. G.

Uitnodiging

Algemene Ledenvergadering

Bij deze nodigt het bestuur u uit voor de op dinsdag 31 maart 1987 te houden Algemene Ledenvergadering in De Schalm, Oranjelaan 10 te De Meern.
Aanvang: 19.30 (half acht) precies.

Agenda

1. Opening
2. Notulen vergadering 16 april 1986
3. Ingekomen stukken en mededelingen
4. Jaarverslag secretaris
5. Jaarverslag penningmeester over 1986 en begroting 1987
De hierop betrekking hebbende stukken liggen een uur voor het begin der vergadering reeds ter inzage
6. Verslag kascommissie
7. Benoeming nieuwe kascommissie
8. Vaststelling contributie 1988
9. Bestuursverkiezing
Volgens het rooster zijn aan de beurt om af te treden P. G. de Rooij (dagelijks bestuur), P. J. de Rooij - Goes en I. Meeldijk - Roos (bestuursleden). Zij stellen zich herkiesbaar. Namen van eventuele tegencandidaten kunnen (ondersteund door tenminste tien leden) tot uiterlijk drie dagen voor de verkiezing bij het zittende bestuur worden bekendgemaakt
10. Herbenoeming vaste commissies
11. Rondvraag
12. Sluiting

Pauze

Na de pauze zal ons erelid mevrouw Prof. Dr C. Isings het een en ander vertellen over het **Romeinse leven in De Meern** op en rondom de Hoge Woerd; haar verhaal wordt geïllustreerd met dia's. Alle belangstellenden zijn welkom, in het bijzonder diegenen die bij de vorige gelegenheid in Utrecht vastliepen in de verkeersdrukte.

Nieuwe leden

Aelbers, A.M.	Oude Graafseweg 210	6543 PX Nijmegen
Bijleveld, F.	Past.Boelenslaan 6	3454 AB De Meern
Bilt, Th. van de	Vleutenseweg 329	Utrecht
Blom, Mevr. D.A.A.	Hindersteinlaan 61	3451 EW Vleuten
Bonenkamp, H.	IJsselveld 16	3417 XH Montfoort
Bovenkamp, J. van de	L.Pasteurlaan 12	3451 EJ Vleuten
Brandhof, M. van de	Rijksstraatweg 110	3454 HK De Meern
Brenk, G.F.	Burg.Timmermanslaan 38	3481 BT Harmelen
Dogemont, H.Th.L.K.	v.Heemskerklaan 6	3454 EP De Meern
Dubois, G.	Zonstraat 22	3454 AG De Meern
Eck, H.N. van	Zandweg 225	3454 HE De Meern
Ginkel, E. van	Hof ter Weydeweg 10	3451 ST Vleuten
Gool, J. van	Marelaan 59	3454 GB De Meern
Gresnigt, A.M.	Meerweg 10	2651 KS Berkel
Haas, Mevr. de	Utenhamstraat 4	3451 BR Vleuten
Lambalgen, A.H. van	Oranjelaan 5	3454 BT De Meern
Manné, Ph.	Camphuijzenstraat 57	3451 BC Vleuten
Oostveen, Drs. A.A.M.	Hans Lodeizenlaan 4	2343 DK Oegstgeest
Oskam-Pokker, Mevr. P.	Bingse Boogaard 14	4121 ED Everdingen
Ploeger-Meijers, Mevr. H.	Odenveltlaan 28	3451 ZN Vleuten
Santen, C.A. van	Mandenmakerslaan 31	3454 DB De Meern
Slobbe, R. van	Dorpsstraat 14	3451 BK Vleuten
Wortel, G.P.J.	Stationsstraat 30	3451 BZ Vleuten
Woudenberg, H. van	Boutenstraat 11	3451 AV Vleuten

24 februari 1987.

Een „vrouwenhuysgen“

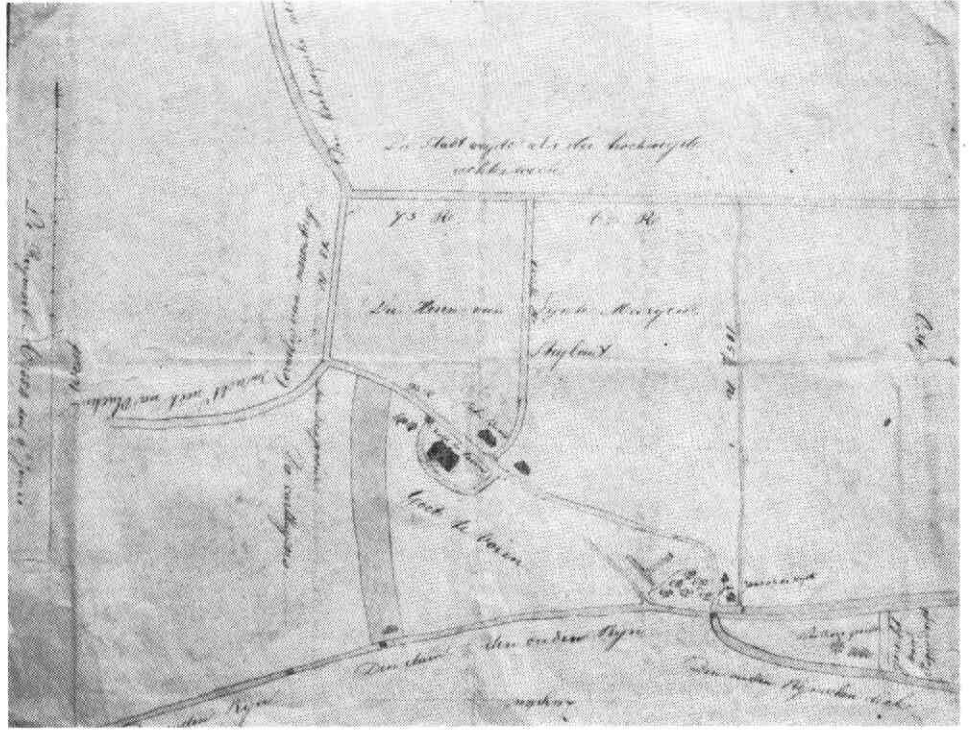
door

Dr D. W. Gravendeel

In het verleden is langdurig proces gevoerd tussen de Heren van Voorn en hun noordelijke bureu, de Heren van het Kapittel van St Marie te Utrecht. De laatsten waren namelijk de eigenaren van het Strijland en de ruzie ging over de eigendom van de zogenaamde Voornse Steeg, een weggetje op de grens van hun beider bezittingen; het stond later bekend als houtwal of Kromme Laan. Het is als weg niet meer te herkennen, maar te localiseren is het wél. Wie de moeite neemt vanaf de Driesprong (hoek burgemeester Verderlaan — Groenedijk) de Hoge Weide op te gaan en dan direct rechtsaf het sportpark Strijland in te wandelen, ziet aan zijn rechterhand een sloot die een trieste rest is van de Oude Rijn. Aan de overkant van die sloot, en deze in zijn gehele lengte volgend, ligt een strook grond, begroeid met bomen en struikgewas; dáár liep de Voornse Steeg. De weg liep vroeger over wat eens, evenals de Groenedijk, de Rijndijk moet zijn geweest. Turend door het lover is hier en daar aan de andere zijde van de strook eveneens een sloot te zien; die is een onderdeel van de gracht en vijverpartijen van het oude kasteel Voorn. Dit overigens ter inleiding want ik wil het over iets geheel anders hebben.

Oculaire inspectie

Toen bovengenoemd proces lang genoeg had gesleept, benoemde het Hof van Utrecht op 30 april 1554 een commissaris (wij zouden nu spreken van een rechter-commissaris), die ter plaatse de situatie in ogenschouw moest nemen. Deze commissaris, Frans van Nyenroede, heeft zich op 27 augustus 1554, ten

Copie (ca 1900) van de „chaerte van de situatie van Strylant“ in 1554 gemaakt door „meyster Evert van Schayck“. Te zien is hoe de „achterweg“ naar links uitloopt op „Den hochweijssche wech“ en hoe de opgemeten maat (75 R) ernaast is genoteerd. Huisarchief Voorn.

verzoeke van Adriaen van Zuydoert, Heer van Voorn, verselscapt met Medenblick, synen advocaet, ende Focx, synen procureur, getransporteert vuyt Vuytrecht tot op 't goet in questie, Strylant genoempt. Men vondt daar die gedeputeerden van 't Capittel van Sunte Maryen, daertoe geëntimeert (= aangezegd) synde, the weeten Brunt, Ther Spill, Colpert ende Amersfoert, verselscapt met Moerendael, hoeren advocaet, ende Amerongen, hoeren procureur.

Commissaris van Nyenroede had tevoren meyster Evert van Schayck beëdigd en hem een chaerte van de situatie van Strylant laten maken, met daarop aangetekend de door hem opgemeten afstanden.

Partijen kwamen overeen die kaart gezamenlijk the doen hermeeten en het gezelschap begaf zich daartoe voor 't vrouwenhuysgen, staende opten driesprunck van den Hoochweysschen wech opt westeynt van 't Strylant.

De Achterwegch, alsoe die zelve halff aen 't Strylant ende halff behoert aen de Hoochweyde gemeten te worden was het eerst aan de beurt, diewelcke metinge be-

gonst is in presentie van den voersz. gecommiteerden, van 't voerscreven vrouwenhuysgen off, alwaer den halven Achterwegch voerscreven oostwerts op gemeten is tot het heck toe, die ick commissaris in 't hermeeten daer noch staende bevonden hebbe. Lang vyff ende tseventich roeden.

Dat hek stond aan het eind van de weg die dwars door het Strijland liep en gaf de bruycker van 't Strylant toegang tot de Achterweg.

De Heere Wegh

De rest van het proces verbaal van hermeting is op dit moment voor ons niet van belang. De plaats waar het „vrouwenhuysgen“ gestaan heeft, is exact te bepalen: recht tegenover de plaats waar de Achterweg op de Hogeweide uitkomt. Dat de benoeming van die „Achterweg“ nog wel eens tot misverstanden aanleiding geeft, bewijst een brief van H. W. J. Rijker met betrekking tot mijn artikel „Het grondbezit van de Heren van Voorn“ in ons blad van december 1985, blz. 365, waarin ik de Groenedijk noem als noordelijke begrenzing van het Strijland en de

adnoract ende Ambonijch soch promt Ende
 zobbich Symptich my Commissaris in hoerlyder
 presentie ycht door foronbbich zynsoch staende
 opth Snesprinch vaudich hoors bich stich wels
 opt wbesticht want stinlant Ende zobbich

off Dne sy Dade toe comitteldich / Die wdelthe
 mitinge begonst is in presentie vaudich boest
 ycomitteldich want voersandich vronbbich zynsoch
 off / Alsdat die zalig arstic boest voersandich

De passages uit het „proces verbaal in loco gehouden”, waarin sprake is van 't „vrouwenhuysgen”.

Boven: „... ende hebben d'impetranten my commissaris in hoerlyder presentie geleyt voor 't vrouwenhuysgen staende op ten driesprunck van den hoogweysschenweech op 't westeynt van 't strylant . . . .”.

Onder: „... die welke metinge begonst is in presentie van den voersz. gecommiteerden van 't voerscreven vrouwenhuysgen off . . . .”.

Huisarchief Voorn.

Guldenhoeve. Hij schreef: *Het grensde niet aan de Groenedijk, maar dat stuk van Utrecht heette Herenweg van Hoge Weide tot aan het kanaal.* Onze attente lezer heeft gelijk, zoals het hierbij afgedrukte fragment van de kaart van Specht ook aantoonst, maar de Groenedijk werd toch echt als noordelijke begrenzing genoemd in de oude acten, terwijl de betreffende weg ook met die naam staat aangegeven op de topografische kaart van 1879 (afgedrukt bij het genoemde artikel).

Die Heereweg, die later tot „Achterweg” en zelfs „modderdijk” verviel, was oudtijds vermoedelijk dé verbindingsweg van de stad met het gebied van Vleuten en De Meern; met oudtijds bedoel ik dan de tijd dat de Oude Rijn nog niet verland was en de Leidse Vaart tussen de stad en Oog-in-al (1665), de Oude Rijn langs de tegenwoordige Biltonkade (1545) en de Vleutense Vaart (?) nog niet gegraven waren. Drs M. N. Acket („Een merkwaardige kaart van Utrecht en omgeving” in jaarboekje van „Oud-Utrecht” 1931) zag er tevens de noordelijke Rijndijk in.

Het „vrouwenhuysgen”

Wat kan daarmee bedoeld zijn?

Van Dale geeft als betekenis van

huisje: kap of afdak boven iets, in het bijzonder ter bescherming van een heiligenbeeld aan de weg, ook een nis of van voren geopend gebouwtje daarvoor: een huisje van Onze-Lieve-Vrouw.

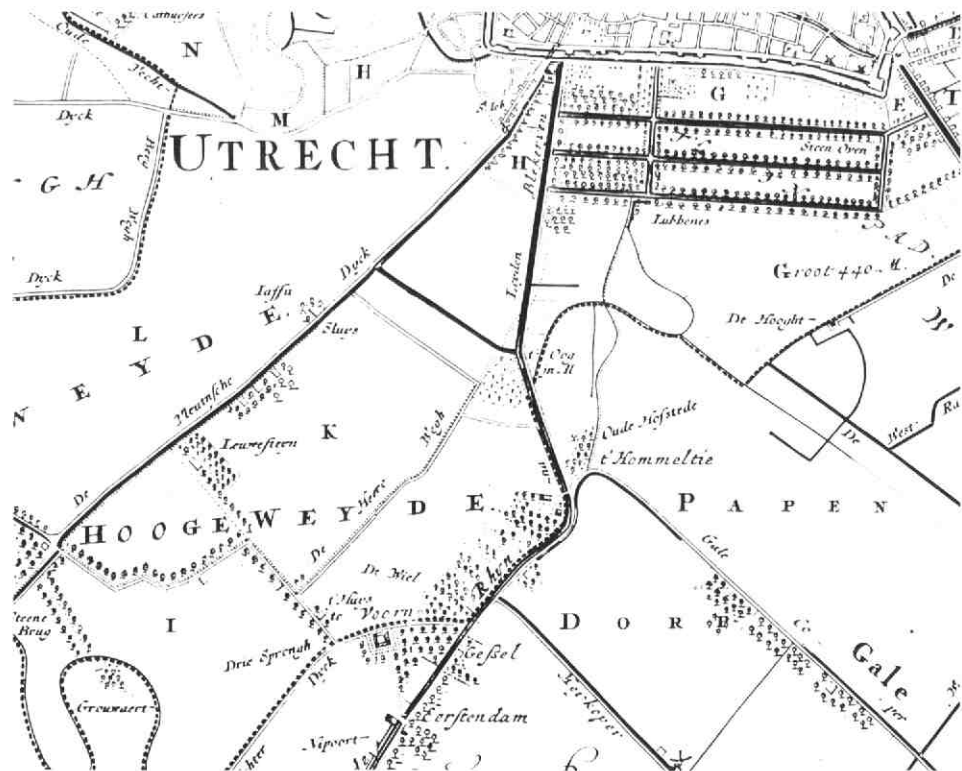
Daarmee is het raadsel meteen opgelost: er stond een kapelletje!

In de tijd dat het „proces verbaal in loco” (verslag ter plaatse) werd opgemaakt was het hele land nog katholiek en er zullen zeker vele kruisbeelden en kapellen langs de wegen hebben gestaan, met name op kruispunten en op plekken waar men bij „het vervolgen zijns weegs” toch wel enige steun van boven goed dacht te kunnen gebruiken.

Zo zal de stedeling niet immer onbezorgd de veilige ommuring en bescherming van zijn stad hebben verlaten om zich op het platteland te begeven, waar hij — zeker in ongewisse tijden — de kans liep „uitgeschud” te worden.

De buitenman op zijn beurt, opgevoed in het geloof van de „verderfelikheden van de grote stad”, achtte een tocht derwaarts maar al te vaak een gevaarlijke onderneming.

Maar laten we bovenal bedenken dat „het geloof” destijds, veel meer dan thans, een met het dagelijks doen en laten verweven aangelegenheid was en dat er dus een ruime behoefte bestond aan plaatsen waar men z'n weesgegrootje kon „inleveren”.

Fragment van de „Caerte van de vrijheid der stadt Utrecht” van Caspar Specht (Utrecht 1696), opnieuw uitgegeven door Joachim Ottens (Amsterdam tussen 1696 en 1719). Het verloop van de Heere Weg is duidelijk te zien tot even voorbij 't Oog in Al; toen de Leidse Vaart gegraven werd (1665) is het oorspronkelijke verdere verloop verloren gegaan.

Prentenverzameling Gemeentelijke Archiefdienst Utrecht. T. A. Ab 82.

Een recente foto van de bedoelde driesprong Herenweg - Hogeweidseweg. De blikrichting is oost - west. Nu heet alles daar Hogeweide. De wegen (beduidend) smaller, geen asfalt wegdek maar klei, zand of grind, geen hoogspanningsmast op de achtergrond, wellicht wat begroeiing van de bermen, en op de plaats van de lichtmast het „vrouwenhuysgen”. Zó moet het zijn geweest in 1554.

Het kapelletje behoeft geen stenen gebouwtje geweest te zijn; het was misschien niet meer dan een houten paal met een afdakje, waaronder een Mariabeeldje.

Foto K. B. Nanning.

Mariakapel rechts van de weg van De Meern naar Montfoort, even vóór de brug over de IJssel. Deze kapel werd in de jaren twintig, onder leiding van kapelaan van de Tempel, door de katholieke jeugdverenigingen gebouwd en, na een periode van verwaarlozing, in de zomer van 1974 in oude glorie hersteld door A. B. J. Sterk te De Meern, van wie ook deze foto afkomstig is.

Op de foto A. B. J. Sterk met o.a. zijn zoons Jan en Marc.

Bier uit de Heycop

door

Ir J. A. Storm van Leeuwen

Inleiding

Op het eerste gezicht lijkt een rechtstreeks verband tussen water en bier, zoals de titel aangeeft, niet zo voor de hand te liggen. Toch heeft dit vroeger wel bestaan, zelfs in zo'n sterke mate, dat veel mensen er doorlopend mee te maken hadden. Het oppervlaktewater nam trouwens ook in andere opzichten in het dagelijkse leven van onze voorouders een veel grotere plaats in dan tegenwoordig, getuige bijvoorbeeld sommige topografische namen in ons gewest met de voorvoegsels over- of boven- en neder- of beneden-, die meestal paarsgewijs voorkomen. Zij betekenen niets anders dan dat de twee met deze namen aangeduide dorpen, buurtschappen, wegen, dijken, watergangen, enz. respectievelijk bovenstrooms en benedenstrooms ten opzichte van elkaar zijn gelegen. Weinig mensen weten dat nog¹.

De samenhang tussen water en bier is heel duidelijk aanwezig geweest in het westelijke deel van de provincie Utrecht, dat van oudsher gekenmerkt is door een groot aantal natuurlijke en gegraven wateren. Verschillende daarvan, te weten de Vleutense wetering, de Heycop en de Bijleveld, spelen in het nu volgende verhaal een grote rol. Ik zal daarom beginnen met daar iets meer over te vertellen. Wel moet ik er op wijzen, dat ik zal uitgaan van de toestand van vóór 1890 toen het Merwedekanaal en het Amsterdam - Rijnkanaal nog niet bestonden, terwijl als gevolg van veranderingen van waterstaatkundige aard in het Leidse Rijngebied de drie hierboven genoemde oude waterlopen na 1950 voor een deel zijn gedempt of opgenomen in andere watergangen.

De tracé's van de waterlopen zijn aangegeven op de schetskaart die op de twee middenpagina's van dit tijdschrift is afgedrukt en de situatie van omstreeks 1850 weergeeft. Het met een streeplijn getekende stuk stelt het gedeelte voor van de Bijleveld, dat tot 1677 door de Ronde Venen liep. Om bepaalde redenen werd dit toen verlegd naar de Geer en de Heinoomsvaart, uitmondend in de Kromme Mijdrecht benoorden het Woerdens Verlaat.

De Vleutense wetering, de Heycop en de Bijleveld

De Vleutense wetering is, tezamen met de Alendorper wetering, een gedeelte van het restwater van de Oude Rijn die eens van Utrecht langs Vleuten naar Harmelen en verder westwaarts stroomde. Naar ik vermoed werd in de dertiende eeuw een dam gelegd nabij De Wel. De hoge gronden van Vleuten moesten toen door de Proostwetering, de lage gronden van Haarzuilens door de Haarrijn naar de Vecht afwateren.

Het stuk van de Vleutense Oude Rijn tussen Den Ham en De Wel werd omstreeks 1385 bij de aanleg van de Heycop daarin opgenomen. Ter plaatse van de latere Hamsluis legde men toen een dam. Het gedeelte tussen De Wel en Harmelen ging omstreeks 1413 deel uitmaken van de Bijleveld; daarbij

werd de oorspronkelijke stroomrichting van het water omgekeerd.

De Heycop begon in de polder van die naam (eigenlijk was dat een gerecht, zie later) ten zuiden van De Meern en liep ter plaatse van de huidige Leidse Rijn tot aan de Heldam, boog zich dan af in ongeveer noordelijke richting naar Kockengen en ging vervolgens oostwaarts naar Breukelen. Daar werd het water door uitwateringssluizen op de Vecht geloosd.

De Bijleveld liet men beginnen in de Leidse Rijn (toen Oude Rijn geheten) tussen de Heldam en de Haanwijkerdam (nu de Haanwijkersluis) bij Harmelen. Men leidde het water, evenals dat van de Heycop, eerst naar Kockengen, maar loosde het ten noorden daarvan op de Amstel, iets benoorden Uithoorn.

Samenhangende met de natuurlijke helling van het terrein kon het water van beide gegraven afwateringsvlieten van het zuidoosten naar het noordwesten afstromen, ofschoon de Heycop daarvoor een grote omweg moest maken vanwege de hoge gronden van Vleuten en Haarzuilens.

Deze terreinhelling maakte het ook noodzakelijk om verschillende peilen (waterstanden) in de watergangen te handhaven. Het water in de binnen- en buitengrachten van de stad Utrecht, tezamen met enige andere wateren het zogenaamde stadswater vormende, heeft altijd het hoogst gestaan. In westelijke richting gaande namen de peilen trapsgewijs af. De Vleutense wetering stond lager dan het stadswater, daarna volgden de een na de ander de Heycop, de Bijleveld en tenslotte de Oude Rijn westen Harmelen.

Deze vakken, als ik ze zo mag noemen, waren aanvankelijk gescheiden door dammen die in de zeventiende eeuw werden vervangen door schutsluizen. Verder bestonden er andere waterkeringen in de vorm van dijken en kaden, zoals de Meerndijk en de kaden aan weerszijden van de Heycop en de Bijleveld.

De Vleutense wetering, de Heycop en de Bijleveld vormden een onmisbaar onderdeel van de toenmalige waterstaatkundige inrichting van het gebied. Bovendien waren zij van belang voor de scheepvaart in die tijd. Dit alles heb ik beschreven in de speciale uitgave Nr. 2 van onze historische vereniging, getiteld: „Van Oude Rijn tot Leidse Rijn”. Ik wil de lezeres of de lezer van dit artikel daar graag naar verwijzen.

Minder bekend is dat de Vleutense wetering en de Heycop onontbeerlijk zijn geweest voor bierbrouwerijen in Vleuten en Kockengen en dat de Bijleveld een tijdlang voor die in Amsterdam van grote betekenis is geweest. Daarbij speelde de deugdelijkheid van het water een bijna alles overheersende rol. Dit wordt wel geïllustreerd door een kwestie die zich twee eeuwen geleden voordeed met betrekking tot de Heycop in Kockengen. Maar alvorens daar nader op in te gaan moet ik voor een goed begrip iets meer zeggen over de Heycop, de bierbereiding in het algemeen en de betekenis van bier als volksdrank in een tijd dat betrouwbaar drinkwater schaars was.

Het schone water van de Heycop

De Heycop — indertijd in de wandeling meestal de Lange Vliet genoemd — heeft zijn naam te danken aan het gerecht Heycop ten zuiden van De Meern, waar deze afwateringsvliet zijn oorsprong had.

Een gerecht was tot 1795 de kleinste rechtsgemeenschap op het Utrechtse platteland, dat wil zeggen: het was een landelijk gebied met een eigen bestuur en een eigen lage rechtspraak. In Holland en Zeeland sprak men van ambachten. Uit de gerechten zijn later de gemeenten en de waterschappen voortgekomen, de eerste zorgdragend voor de algemene en burgerlijke zaken, de tweede voor de waterstaatkundige belangen binnen het desbetreffende gebied. Tot deze laatste behoorden ook die van de wegen, de bruggen, de sluisen en alle andere zogenaamde kunstwerken.

In het Westutrechtse veengebied vielen de grenzen van de gerechten oorspronkelijk samen met die van de kleinste waterstaatkundige eenheden: de polders. De poldergrenzen waren al eerder vastgelegd bij de uitgiften tot ontginning van de stukken „wildernis”, zoals men in de middeleeuwen de nog niet in gebruik genomen gronden noemde. Door splitsingen van de gerechten gingen veel polders op den duur meer dan één gerecht omvatten. Onder polder versta ik in dit geval: een door waterkeringen (meestal kaden) omsloten gebied, waarvan de landerijen een gemeenschappelijke afwatering bezitten.

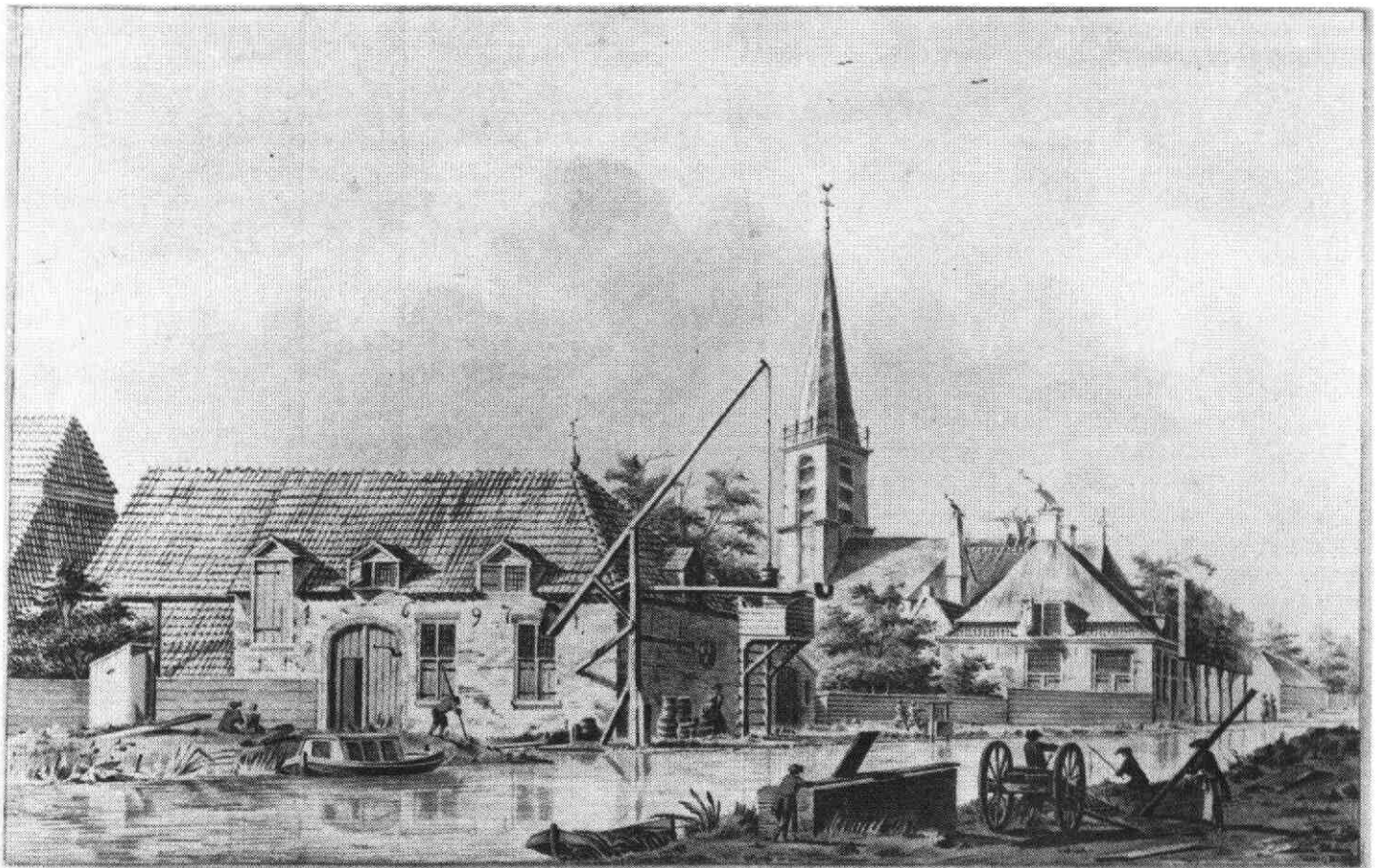
In 1385 verkregen de geërfden van Heycop, tezamen met die van een aantal aangrenzende gerechten, van de bisschop

van Utrecht het recht om hun overtollige water tussen en door andere gerechten heen af te voeren naar de Vecht. Bij deze groep sloten zich gaandeweg meer gerechten aan, zodat in de vijftiende eeuw vrijwel het gehele gebied tussen de Leidse Rijn (vroeger Oude Rijn geheten), de Vaartse Rijn, de Hollandse IJssel (nauwkeuriger gezegd: de aan de Hollandse IJssel evenwijdig lopende Randdijk en Noord-IJseldijk) en de Meerndijk zich door middel van de Heycop van het overtollige water ontted. Op de schetskaart is dit afwateringsgebied met fijne stippels aangegeven. Deze afwatering gebeurde aanvankelijk op natuurlijke wijze, na 1521 paste men bemaling van de gezamenlijke polders toe. De Heycop bleef daarbij dienst doen als de gemeenschappelijke uitwatering en is zelf nooit bemalen geweest.

Gedurende droge perioden kon op verschillende plaatsen water worden ingelaten vanuit het buitenwater. Een van deze punten was de sluis in de Nedereindse wetering te Jutphaas waar men naar behoefte water uit de Vaartse Rijn naar binnen kon laten stromen.

In hoeverre stadswater uit de Leidse Rijn bij de molen aan de Taetsedijk (ten zuiden van het Huis te Voorn) kon — en van de stad Utrecht mocht — worden afgetapt is mij niet bekend. In ieder geval hadden de ingelanden dan genoeg moeten nemen met water dat minder schoon was dan dat van Jutphaas.

De Heycop liep tot aan het dorp Kockengen bijna geheel gescheiden van de bebouwing. Alleen in De Meern en hier en daar op andere plaatsen kwam enige bewoning langs het water voor. In De Meern stonden — afgezien van de met

Het dorp Kockengen met de brouwerij De Drie Akers. Gewassen pentekening door Dirk Verrijck (omstreeks 1760 - 1771). Gezicht vanuit het zuidoosten. Op de voorgrond de Heycop. Het voor de bierbereiding benodigde water putte men uit de Heycop met behulp van een zogenaamde putstoel of putgalg. Deze bestond uit een rechtop staande paal met bovenaan een hefboom of zwengel. Aan het einde daarvan was een puthaak met puttemmer bevestigd, aan het andere einde zat een tegenwicht. De bediening geschiedde vanaf een bordes (met ladder) aan de waterkant. De putter ledigde de emmers in een houten goot, die het water boven de begane grond naar de brouwerij leidde.

Foto gemeente Kockengen.

grote tussenruimten staande boerderijen — in 1760 slechts twaalf huizen. Het polderwater, dat van zich zelf al schoon was, werd onderweg tot aan het dorp Kockengen dus nauwelijks verontreinigd.

Wel kan de in 1643 aangebrachte schutsluis in de Stadsdam een kleine bron van vervuiling hebben gevormd, tenminste in de zomermaanden. Tijdens het schutten van vaartuigen kwamen telkens geringe hoeveelheden van het Utrechtse stadswater terecht in het lager gelegen pand van de Leidse Rijn, dat deel uitmaakte van de Heycop. Ook is bekend, dat de sluisdeuren vaak slecht sloten, zodat er water tussen door kon lekken.

De Hamsluis, die sedert 1650 de vaarverbinding vormde tussen de Vleutense wetering en de Heycop, kan in dit opzicht worden verwaarloosd. Het aantal schuttingen was daar veel kleiner dan bij de Stadsdam; bovendien moet het Vleutense water toendertijd aanmerkelijk minder vervuild zijn geweest dan het Utrechtse stadswater. Door de grote lengte van de Heycop vond trouwens een natuurlijke reiniging plaats van het meegevoerde water.

Voor ons is het in ieder geval belangrijk te weten, dat het Heycopse water tot het einde van de vorige eeuw schoon in Kockengen aankwam.

Bierbrouwerijen

Een van de gevolgen van de aanleg van de Heycop en de Bijleveld was, dat het dorp Kockengen zich kon ontwikkelen tussen twee vaarwateren die scheepvaart mogelijk maakten in noordelijke, oostelijke en zuidelijke richtingen. Deze omstandigheid en vermoedelijk ook de goede kwaliteit van het Heycopse water hebben er toe geleid, dat aan de oostzijde van het dorp een bierbrouwerij met een loswal aan

de Heycop werd gesticht. In de hierboven aangehaalde speciale uitgave werd een achttiende-eeuwse tekening van deze brouwerij, De Drie Akers genaamd, afgebeeld; deze is hier wederom afgedrukt.

Ook in Breukelen, Jutphaas, Loenen, Maarssen en Vleuten waren dorpsbrouwerijen gevestigd. De meeste daarvan worden in een boekwerkje uit 1759/1760 met hun naam vermeld, die in Vleuten zonder naam. Deze laatste was, evenals die in Kockengen, in 1858 nog in bedrijf; het gebouw ervan is bewaard gebleven. Het staat midden in het dorp aan de Vleutense wetering en kreeg al lang geleden een bestemming tot herberg of koffiehuis (zie de afbeelding).

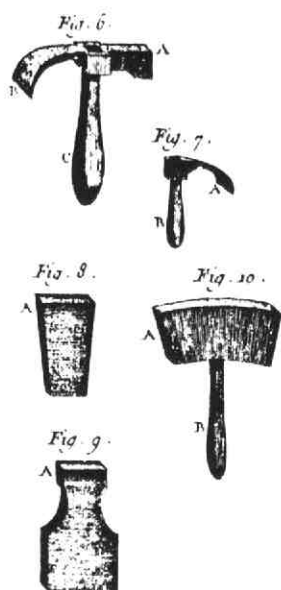
Net als andere bierbrouwerijen voerde deze brouwerij een handelsmerk, of beter gezegd: een huismerk. Dit noemde men toen „het gewoon teken”. Waarschijnlijk bedoelde men daarmee het brandmerk dat als een herkenningsteken in de biertonnen werd aangebracht. Statiegeld of staangeld voor lege tonnen begonnen de brouwers overigens pas aan het einde van de achttiende eeuw te heffen, tenminste in de steden. De stedelijke overheden, die het gebruik van biertonnen voor andere doeleinden wensten tegen te gaan, gaven hieromtrent voorschriften. Bovendien moesten de tonnen geijkt en van een stadsbrandmerk worden voorzien om geknoei met bier (met het oog op de accijnzen) tegen te gaan. Dit gold niet voor het platteland.

Het merk van de Vleutense brouwerij bestond volgens een beschrijving van 1760 uit een „Kuypers Dissel, en daarboven een Rijn”. De kuipersdissel (waarover straks meer) kan erop wijzen dat aan deze brouwerij een kuiperij was verbonden. De Rijn is de oude naam van de Vleutense wetering die zowel de aan- en afvoerweg voor dit bedrijf als de leverancier van het benodigde water was.

Een oude foto van Vleuten, waarop de voormalige bierbrouwerij vanuit het zuiden is te zien. Het thans nog bestaande gebouw staat in het centrum van het dorp aan de Vleutense wetering. Er is over de geschiedenis van deze dorpsbrouwerij weinig bekend. Ik ben alleen te weten gekomen dat het voortgebrachte bier in de achttiende eeuw „vermaard om de smakelijkheid en gezondheid” was en zeer veel naar elders (o.a. naar Harmelen) werd verzonden. Volgens een beschrijving uit 1760 voerde deze brouwerij een handelsmerk dat bestond uit „een Kuypers Dissel en daar boven een Rijn” (de Rijn is de oude naam van de Vleutense wetering). Op de foto zijn links de wit geschilderde leuning van de oude brug over de Vleutense wetering zichtbaar. Deze brug verbond de Dorpsstraat met de Krogt dijk naar De Meern en oudtijds met de Achterdijk of Hamweg naar Den Ham, 't Hoogt en de Dorpeldijk (Harmelerwaard). Na 1855 passeerde men deze brug op weg naar het spoorwegstation (Stationsweg). Op dezelfde plaats bevindt zich nu een stenen brug. De brouwerij was in 1858 nog in bedrijf. Toen deze foto vele jaren later werd gemaakt was er inmiddels een koffiehuis in gevestigd.

Foto ter beschikking gesteld door W. Batenburg te Vleuten.

Afbeeldingen van een gewone en een kleine kuipersdissel (fig. 6 en 7), twee zetten (fig. 8 en 9) en een houten hamer (fig. 10). Dergelijke stukken gereedschap behoorden vroeger tot de gewone inventaris van een kuiper. Het in 1760 beschreven handelsmerk van de Vleutense bierbrouwerij bevatte waarschijnlijk een tekening van een soortgelijke kuipersdissel als die van figuur 6 (linksboven), dus met een sterk gekromd vooreinde (de disselzijde) en een recht achtereinde (de hamerzijde). Op een achttiende eeuwse volksprent met zestien houtsneden van verschillende beroepen zag ik, dat de kuipersdissel in die tijd werd gebruikt om het kuipersvak aan te duiden.

Bovenstaande gravure uit 1765 is overgenomen uit de *Encyclopédie* etc. van Diderot en d'Alembert (uitgave 1751 - 1780).

De kuipersdissel, ook kuipershamer genoemd, wordt door de kuipers weinig meer gebruikt. Het is een tweeledig stuk gereedschap van smeedijzer met een in verhouding korte houten steel (zie de afbeeldingen). Het vooreinde is veel sterker gekromd dan dat van een gewone dissel of van een dissel die diende om de binnenkant van houten wielvelgen af te disselen. Het heeft wel de gebruikelijke scherpe snijkant aan het uiteinde, zoals van een beitel. Het achtereinde is recht en kan als hamer worden gebruikt. Het hamervlak (de hamerbaan) is iets vergroot door een naar binnen uitstekende rand; deze kan vrij groot zijn zoals uit de afgebeelde foto blijkt. Of men van „kuipersdissel” dan wel van „kuipershamer” spreekt hangt er blijkbaar van af waarop men de nadruk wil leggen. Onder een gewone kuipershamer (dus zonder dissel) verstaat men echter een hamer waarvan de smalle achterkant niet dwars op, maar evenwijdig aan de steel zit. Met deze achterkant kunnen de ijzeren banden om de duigen vastgeslagen of losgetikt worden.

Weer een andere benaming voor kuipersdissel schijnt „kuipersbijl” te zijn, terwijl er ook kleine kuipersdissels zonder recht achtereinde, dus zonder hamergedeelte, bestaan (zie de afgebeelde gravure).

Het rechte achtereinde van de kuipersdissel dient hoofdzakelijk om de bodems en deksels in de kuipen en vaten aan te brengen. Ook slaat de kuiper er de houten hoepels of ijzeren banden mee vast, tenminste de bovenste. De hoepels van overlans gehalveerde wilgehouten tenen dreven de kuipers echter vroeger, zoals op gravures uit de achttiende eeuw is te zien, in de regel vast met een lange (ijzeren) zet en een houten hamer. Tegenwoordig gebeurt dat nog wel met een slagijzer en een kuipershamer.

Een zet of slaghout is een enigszins wigvormig stuk hout

met of zonder een ijzeren versterking aan de bovenkant (de dikke kant), terwijl de (dunne) onderkant al of niet uit ijzer bestaat. In het eerste geval worden er ijzeren banden om het vat of de kuip mee vastgezet, in het tweede zijn de hoepels van hout. Er bestaan echter ook anders gevormde, langere zetten.

Met het scherpe vooreinde van de kuipersdissel, de eigenlijke dissel dus, schuimt de kuiper als vanouds de binnenranden van de uiteinden van de duigen een beetje af om beschadigingen tijdens het aanbrengen van de bodems en ook gedurende het gebruik te voorkomen. De buiten de bodem uitstekende rand wordt de kim genoemd. Een enkele kuiper bedoelt daar de sponning voor de bodem mee, maar de juiste naam van deze groef is kroos (ook wel gergel). Ook werden vroeger de te dikke gedeelten van de bodems met de dissel bijgewerkt, zodat deze precies pasten in de krozen. Men deed dit ook met een haal- of trekmes, een gebogen mes met twee handvaten.

Een andere handeling met de kuipersdissel was het vlak maken van de binnenzijde van een houten emmer of een kuip; voor een vat was dat niet nodig. De oneffenheden zullen voornamelijk hebben bestaan uit de scherpe randjes van de zijanten van de duigen.

Indien er houten hoepels werden gebruikt schuimde de kuiper de beide uiteinden daarvan af met de dissel, zodat deze bij het aan elkaar verbinden goed aansloten. Tot voor kort schijnt men met het kromme vooreinde (de dissel) ook de hoepels te hebben vastgezet nadat deze eerst met het rechte achtereinde (de hamer) op hun plaats waren geslagen. Ik meen echter dat dit kromme gedeelte daar oorspronkelijk niet voor bestemd is geweest. Men moet overigens wel bedenken dat iedere kuiper min of meer op zijn eigen houtje werkte. Een algemene regel is daarom moeilijk te stellen, al waren de kuipers in de steden verenigd in gilden.

Kuipersdissel. Het gekromde vooreinde is de dissel, het rechte achtereinde werd als hamer gebruikt, o.a. bij het inbrengen van de bodems. Er bestaan ook kuipersdissels met een sterker gekromd vooreinde en een iets anders gevormd achtereinde. De kleine kuipersdissels hadden geen recht achtereinde (vergelijk de gravure uit 1765). Voor meer bijzonderheden: zie de tekst.

Collectie Historisch Museum Rotterdam.

Veel van deze gegevens heb ik kunnen verzamelen dank zij de vriendelijke medewerking van personen die op de hoogte zijn van het kuipersvak². De opmerkelijke en ook enigszins intrigerende vorm van de kuipersdissel is daarmee voldoende te verklaren. Wij mogen verder wel aannemen dat het „teken” van de Vleutense brouwerij in 1760 een soortgelijke kuipersdissel heeft bevat als het prentje uit 1765 dat ik uit een achttiende eeuwse Franse encyclopedie overnam of als de foto welke ik ontving van het Historisch Museum Rotterdam.

Het Vleutense bier werd in de achttiende eeuw beschreven als „vermaard om de smakelijkheid en de gezondheid” en toen ook in Harmelen en in andere dorpen door bierstekers aan de man gebracht. In 1866 behoorde deze brouwerij toe aan Geertruida van Schalkwijk, weduwe van J. H. J. van Bijlevelt. Deze was tot zijn dood in 1834 bierbrouwer, tevens schepen van Vleuten, vervolgens schout of burgemeester van Vleuten en Haarzuilens.

Uiteraard bestonden ook in andere dorpen en vooral in de steden bierbrouwerijen. De stad Utrecht had er in 1759 drie, maar heeft oudtijds een veel groter aantal binnen haar muren gekend. Amersfoort telde in 1602 31 brouwerijen. In 1760 waren er nog drie en in 1768 één overgebleven.³ De achteruitgang van deze belangrijke nering begon daar, evenals in andere plaatsen van ons land, in de zeventiende eeuw. Verder waren overal talrijke brouwers en brouwsters die bier voor eigen gebruik bereidden. brouwers en brouwsters die bier voor eigen gebruik bereidden.

Bier was namelijk tot het midden van de zeventiende eeuw de belangrijkste volksdrank. Ik zal daar straks meer over zeggen. Het water was, althans in de dicht bevolkte en laag gelegen delen van ons land, zowel in de steden als op het platteland onsmakelijk, vaak brak en — voor zover het de stadsgrachten betrof — uit een oogpunt van volksgezondheid onbetrouwbaar door vervuiling.

Men dronk toen in het algemeen „dunne” soorten van bier die ten aanzien van het alcoholgehalte en van de dichtheid veel slapper waren dan de tegenwoordige. De kinderen kregen de lichtste soort, scharrebier genoemd. Er bestonden ook zwaardere soorten, maar die waren te duur voor „het gemeen”, waaronder men de gewone man verstond. Ook wijn, die van oudsher vooral werd ingevoerd uit de Duitse Rijnstreken, kwam als dagelijkse drank voor verreweg de meesten niet in aanmerking. Melk werd in de steden pas in de achttiende eeuw op grotere schaal verkocht. Op het platteland dronk men veelal „carnemelck en soete wey”. Dat was in de tijd, toen thee en koffie bij de grote massa nog weinig ingang hadden gevonden.

Er werd ook mee of mede gebrouwen, onder andere in Harmelen en Kockengen. De mede wordt ook wel honingdrank of honingwijn genoemd. De medebrouwers — soms waren zij tevens imkers — bereidden deze drank door een waterige oplossing van honing met smaakgevend en bederfwerende kruiden te koken en dit brouwsel na afkoeling te laten gisten. Als volksdrank heeft de mede echter veel minder betekenis gehad dan het bier.

Water, graan, gruit, hop en gist

In eenvoudige vorm is de bierbereiding een huiselijke bezigheid geweest. Ik heb nog van oudere boerenfamilies in het westelijke veenweidegebied gehoord, dat veel boerinnen vroeger gedurende de hooibouw (de tijd waarin het hooi wordt gewonnen en binnengehaald) zelf zogenaamd hooibouwbier brouwden. Voor zover ik weet werd hierbij geen hop gebruikt, maar liet men het verwarmde of gekook-

te moutbeslag na afkoeling zonder meer gisten. Het aldus verkregen bier schonk men over in een melkbus, die in de put werd gehangen om het koel te houden. Men verloor tijdens de hooibouw immers veel vocht, dat aangevuld diende te worden.

De grondstoffen van het bier zijn schoon en zuiver water, graan (meestal gerst), hop en gist. Men laat de bevochtigde gerst bij een matige temperatuur ontkiemen, waardoor het grootste deel van het zetmeel wordt omgezet in suikers. Daarna droogt men haar snel in een eest en ontdoet haar van de uitgelopen worteltjes en kiemblaadjes. Men verkrijgt dan mout. Deze wordt gemalen en met warm water vermengd tot een beslag.

Vroeger werd dit moutbeslag met veel heet water in een beslag- of roerkuip uitgetrokken onder het voortdurend roeren met een speciaal gevormde roerspaan. Vervolgens liet men het aftreksel enige tijd staan totdat de vaste bestanddelen (de bostel of de bierdrif) waren bezonken. De in onze ogen misschien niet geheel heldere vloeistof erboven, wort geheten, werd afgeschepd of afgetapt en in de bierketel gegoten of daar via een lager geplaatste wachtbak in gepompt. Bij het afscheppen gebruikte men een enigszins kegelvormige mand, een zogenaamde stuikmand. Deze drukte men in het beslag en schepte de wort daarbinnen weg met een grote pollepel. Het overblijvende bezinksel was nog goed genoeg voor een of meer volgende brouwsels voor lichtere soorten van bier, de veel goedkopere „dunne” bieren. Wanneer de brouwer de mand buiten ophing betekende dit, dat er bostel (voor veevoer) te koop was. Tegenwoordig ge-

Een bierbrouwerij in de zeventiende eeuw. Het meisje op de voorgrond draagt twee houten emmers met gemalen mout naar de beslag- of roerkuip in het midden van de afbeelding. Bij deze kuip — die al rijkelijk vol is en dus de volgende fase van de bierbereiding schijnt uit te beelden — is een jongeman bezig de mout met behulp van een houten roerspaan te vermengen met heet water dat overgeschept is uit de vierkante metalen bierketel op de achtergrond. Nadat het beslag enige tijd gestaan heeft kan het moutextract (de wort) uit deze kuip worden overgeschept naar de bierketel om daarin met hop te worden gekookt. Daarbij gebruikt men ook de stuikmand die op kuiprand tegen de muur klaar ligt. Een later toegepaste methode was om de wort boven de bezinkellaag af te tappen en in een lager gelegen wachtbak te leiden. Van daaruit pompte men de vloeistof in de bierketel. In de Vleutense en Kockengense brouwerijen zal waarschijnlijk niet met hout zijn gestookt zoals op deze prent is te zien, maar met turf.

De illustratie is overgenomen uit: Het bier en zijn brouwers, door A. Hallema en Ir. J. A. Emmens, uitgegeven in 1968 door J. H. de Bussy te Amsterdam (uitverkocht). Het daarbij afgedrukte onderschrift is echter veranderd.

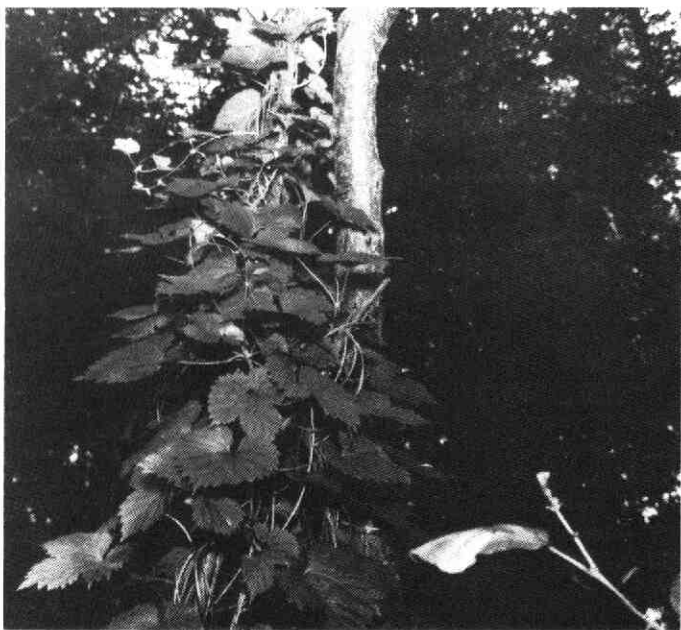
bruiken de brouwerijen filters.

De volgende stap bij de bierbereiding is het koken van de wort met hop die het kenmerkende aroma en de ietwat bittere smaak aan het bier geeft. Onder hop verstaat men in dit geval de onbestoven bloemen van de vrouwelijke hopplant, hopbellen geheten. Deze bevatten dus geen zaadjes. De hop is namelijk tweehuizig, dat wil zeggen dat de vrouwelijke en de mannelijke bloemen alleen op verschillende planten voorkomen. Met het oog op een goede smaak van het bier worden vanouds uitsluitend de vrouwelijke hopplanten geteeld.

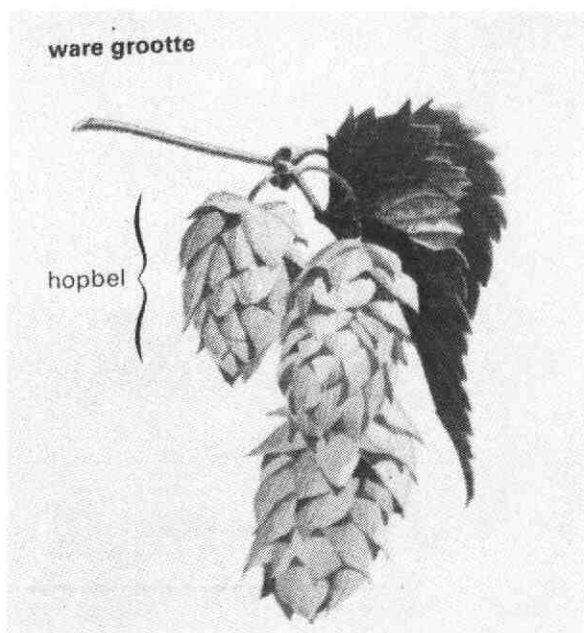
De hop werd eertijds veel verbouwd in ons land, voornamelijk in het land van Heusden, maar ook bij Amersfoort, Gouda, Schoonhoven, Utrecht (de Hopakker) en op andere plaatsen. De hopbellen werden toen, evenals nu, in gedroogde toestand verhandeld en zelfs uitgevoerd. De laatste hoptuinen in ons land verdwenen in het begin van deze eeuw.

Voordat de hop ingang vond — dat was hier te lande pas in de veertiende eeuw — gebruikte men gruit. Dit was een mengsel van gedroogde kruiden (in het algemeen: plantedelen), waarvan de aromatisch geurende steenvruchtjes en misschien ook de kleine takjes van de gageelstruik het hoofdbestanddeel vormden. Deze delen zijn namelijk dicht bezet met kleine harskliertjes die de sterk geurende stof afscheiden. Dat alleen de gedroogde bloemen (katjes) toepassing vonden bij de bierbereiding in Vlaanderen, zoals ik ergens las, lijkt mij geen algemene regel toe. In enkele middeleeuwse Vlaamse recepten is uitsluitend sprake van „zaykens”, waarmee naar ik aanneem de vruchtjes werden bedoeld.

De gageel is, evenals de hop, tweehuizig en groeit bij

Verwilderde hopplant in de eendekooi in de polder Themaat te Haarzuilens. De hop is een tweehuizige klimplant die bij voorkeur op vocht houdende gronden en beschutte plaatsen groeit. Bij de hoptouw ten behoeve van de bierbereiding teelt men uitsluitend de vrouwelijke planten, echter wel op meer zonnige plaatsen dan de hierboven afgebeelde. Vroeger gebruikte men houten staken waar omheen de hopplanten zich slingerden; tegenwoordig wordt een stelsel van draden gespannen tussen ongeveer zes meter hoge palen. De onbevruchte bloemen, de vruchtkegels of zogenaamde hopbellen, worden aan het einde van de zomer geplukt nadat de planten aan de toppen zijn losgemaakt. De hop werd hier te lande sedert de veertiende eeuw op ruime schaal geteeld en zelfs uitgevoerd. Deze cultuur ging sterk in betekenis achteruit door concurrentie in het buitenland. De laatste hoptuinen in ons land verdwenen in het begin van onze eeuw. Deze foto werd in juni 1966 door de schrijver gemaakt.

De bloem van de vrouwelijke hopplant, hopbel genoemd. Hierbinnen bevinden zich harskliertjes. De hop die voor de bierbereiding wordt geteeld is de vrouwelijke plant. De bloemen daarvan mogen niet met stuifmeel van de mannelijke plant worden bestoven omdat de hopzaden een ongunstige invloed op de smaak van het bier hebben.

Illustratie overgenomen van M. Jackson, Spectrum Bieratlas, uitgegeven door het Spectrum te De Meern (tweede druk, 1978).

voorkeur op vochtige, voedselarme en tamelijk zure gronden, zoals drassige veen- of heidegrond. Hij kwam vroeger onder andere in Utrecht veel voor, verschillende topografische namen zijn daarvan afgeleid. Ik zal twee nog bestaande voorbeelden noemen.

Het eerste betreft een complex gronden ten zuiden van Oudhuizen in de Ronde Venen, dat van oudsher de naam „De Gageel” draagt. Het is 10 à 12 ha groot en bestaat grotendeels uit (legaal) uitgeveende percelen die tezamen met de overgebleven stukjes land een klein natuurgebied vormen. De erlangs lopende Gageelweg is in 1970 aangelegd en naar dit reservaat genoemd.

Het tweede voorbeeld ligt eveneens in een veengebied, maar aan de andere kant van de Vecht. Het is de Gagelpolder in de gemeente Utrecht en Maartensdijk met de erlangs lopende Gageldijk en Gageelwetering. De Gageldijk loopt vanaf het voormalige fort Blauwkapel in noordwestelijke richting tot de plaats waar vroeger de Nedereindse Vaart en de Nedereindse Dijk lagen (nabij de ingang van de Maarsseveense Plassen) in de gemeente Maarssen en gaat dan over in de Herenweg. Het woord „dijk” heeft hier de betekenis van „weg”, zoals vaak het geval is op het Utrechtse platteland. Op de „Nieuwe Caerte van de Provincie Utrecht” van Bernard de Roy (zowel op de eerste druk van omstreeks 1696 als op de latere drukken) komt ter plaatse van het tegenwoordige fort De Gageel bij de zuidwesthoek van de Gagelpolder een hofstede van die naam voor.

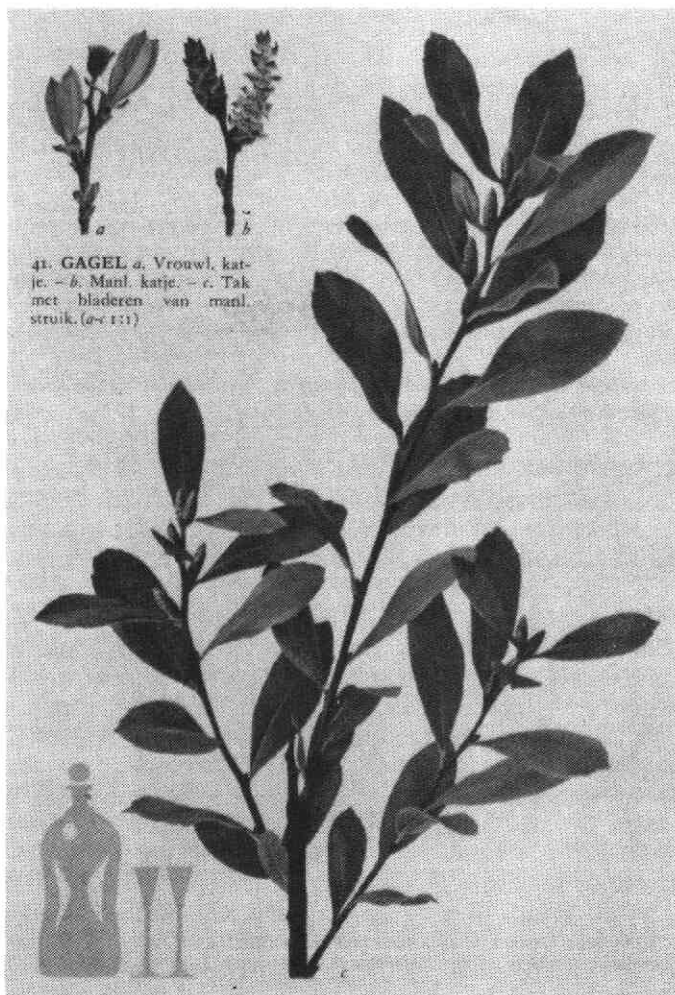
Net als bij de Gageel in Oudhuizen zijn in de Gagelpolder percelen land uitgeveend, doch deze zijn hier meer dan daar gedeeltelijk weer verland en met onder andere gageel begroeid.

Wij weten verder dat in de zogenaamde Stadsvrijheid van Utrecht (het beperkte landelijke gebied rondom de stadsmuren waar de stadsregering nog zeggenschap had) geen gageel groeide: in 1377 is sprake van „gaghel ende hoppe die inder stat vrihedē nyet en wasset”⁴.

De alleenverkoop van de gruit kwam toe aan de landsheer, in Utrecht dus aan de bisschop. Later ging het recht van de gruit en dat van de inmiddels daarbij betrokken hop, welk recht overigens vrijwel steeds verpand of verpacht was aan de steden, over naar de Staten. Maar toen was de gruit allang verdrongen door de hop.

Door de wort met gruit (gagel) of hop te koken werd het bier niet alleen smakelijker, maar volgens de toenmalige opvattingen ook beter houdbaar. Ten aanzien van de hop was dat zeker het geval.

De laatste handeling bij de bierbereiding is de toevoeging van gist aan het brouwsel, nadat dit is afgekoeld. Wanneer de vloeistof enige tijd heeft staan gisten verkrijgt men bier. Vroeger werd het bier in eikehouten vaten — men sprak van tonnen — vervoerd en verhandeld.

41. GAGEL a. Vrouwl. katje. — b. Mannl. katje. — c. Tak met bladeren van manl. struik. (a-c 1:1)

Takje met bladeren van de gagel, links boven een mannelijk en een vrouwelijk katje. De gagel is tweekuizig en groeit bij voorkeur op vochtige, voedselarme en tamelijk zure gronden, zoals drassige veen- en heidegrond. De meeste bladeren, de takjes en de steenvruchtjes zijn bezet met kleine harskliertjes die een aromatisch geurende stof afscheiden. Om deze reden werd de gagel oudtijds gebruikt bij de bierbereiding.

Illustratie overgenomen uit Moussault's Natuurgids „Bomen en struiken in bos en veld”, uitgegeven door Unieboek te Houten.

Natuurlijk is het brouwproces veel ingewikkelder dan hierboven is beschreven. Voor ons doel is het evenwel voldoende om te weten dat er een grote hoeveelheid water van goede hoedanigheid voor nodig is en dat het brouwsel bovendien wordt gekookt. Dit is altijd zo geweest.

Het bier als volksdrank

Vóór de ontdekkingen van Louis Pasteur in de negentiende eeuw was men weliswaar niet op de hoogte van het bestaan van ziekteverwekkende bacteriën, maar men begreep toch wel dat water door koken een „zuivering” onderging. Althans, de geneesheren in de achttiende eeuw deden dat. Dezen schreven ook aan de gisting tijdens de bierbereiding een zuiverende invloed toe, zonder misschien volledig bekend te zijn met de ontsmettende werking van alcohol. Wel kende men daaraan — althans in meer geconcentreerde vorm, toendertijd moutgeest of spiritus genoemd — „bederfweerende” eigenschappen toe.

Toch was dit niet de enige reden dat vooraanstaande medici aan het einde van die eeuw bepleitten het bierverbruik te stimuleren door overheidsmaatregelen, zoals het verlagen van de accijnzen op de hop en het bier. Zij vonden dat ook nodig in het belang van de volksgezondheid omdat het voedingsstoffen bevattende bier — in die tijd bij uitstek geschikt geacht voor volksdrank — steeds meer werd verdrongen door sterke drank en deze laatste huns inziens bij onmatig gebruik een „verderfelijke werking” had.

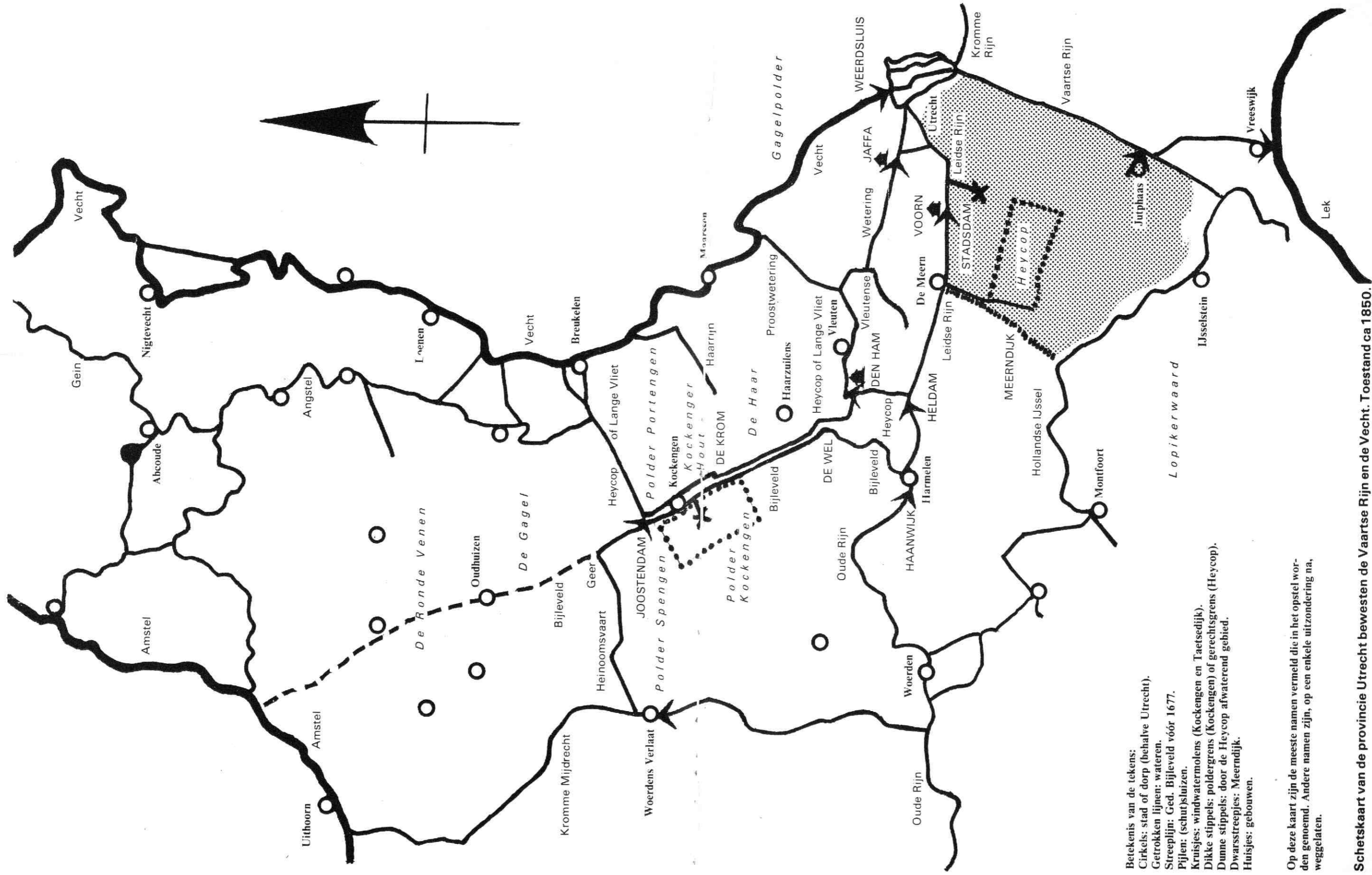
Een van hen was de Utrechtse hoogleraar in de medicijnen Matthias van Geuns (1735-1817). Ik vind diens opvattingen en de door hem verzamelde gegevens belangwekkend genoeg om er iets dieper op in te gaan.

Van Geuns stelde voorop dat gewoon water „de eenige waare natuurlijke drank” was, mits dit niet blootgesteld was geweest aan verontreiniging of besmetting. Aangezien goed drinkwater „in raauwen staat” meestal niet beschikbaar was toonde hij zich in woord en geschrift een groot voorstander van het bier als volksdrank. Hij maakte daarbij echter het voorbehoud dat dit moest zijn „toebereid uit goed graan met zuiver water, behoorlijk gekookt, wèl-gegist, van den droesem gezuiverd en zonder bedriegende innengsels”. Gelet op de enigszins bedwelmende werking van hop meende hij dat een ander „bitterachtig bijvoegsel” waarschijnlijk beter zou zijn. Goed bier was in zijn ogen tevens gezond vanwege de voedzame bestanddelen ervan. In 1789 noemde een Duitse medicus het bier, dat van goed graan en zonder „nadelige bijvoegsels” was bereid, zelfs vloeibaar brood. Verder was Van Geuns een tegenstander van warme thee en koffie, indien deze in grote hoeveelheden werden gedronken.

Het afnemende gebruik van bier en het toenemende gebruik van sterke drank in de vorm van brandewijn (toendertijd „korenwijn” genoemd) en jenever door „den gemeenen man” keurde hij sterk af. Uit de steeds groter wordende onmatigheid bij het drinken daarvan vloeiden veel kwalen voort, terwijl tal van gezinnen in ellendige omstandigheden kwamen te verkeren. Bovendien achtte hij het bier — en dan de „dunne” (lichte) soorten — voor de arbeidende klasse een nuttige dagelijkse drank omdat deze in tegenstelling tot sterke drank nog veel voedingsstoffen bevatte.

Van Geuns verzamelde gegevens van de belastingkantoren in Utrecht en vond, dat de bierconsumptie in het gewest Utrecht aan het einde van de achttiende eeuw de helft bedroeg van die in 1750. Daarentegen was het gebruik van sterke drank (in de openbare registers „Gedestilleerde Wateren en Gebrande Wijnen” genoemd) in die periode met meer dan de helft toegenomen.

Ook uit andere bronnen weten wij, dat het aantal brouwerijen in ons land in de achttiende eeuw sterk verminderde, hetgeen tot meer werkloosheid leidde. Door de gedaalde vraag naar vooral de lichtere soorten liet de kwaliteit van het bier steeds meer te wensen over (trouwens ook die van de tonnen waarin het werd vervoerd). In 1752 stelde de Amersfoortse stadsregering met spijt vast dat „de Brouwerijen van

Betekenis van de tekens:

Cirkels: stad of dorp (behalve Utrecht).

Getrokken lijnen: wateren.

Streeplijn: Ged. Bijleveld vóór 1677.

Pijlen: (schut)sluizen.

Kruisjes: windwatermolens (Kockengen en Taetsedijk).

Dikke stippels: poldergrains (Kockengen) of gerechtsgrins (Heycop).

Dunne stippels: door de Heycop afwaterend gebied.

Dwarsstreepjes: Meerndijk.

Huisjes: gebouwen.

Op deze kaart zijn de meeste namen vermeld die in het opstel worden genoemd. Andere namen zijn, op een enkele uitzondering na, weggelaten.

Schetskaart van de provincie Utrecht bewesten de Vaartse Rijn en de Vecht. Toestand ca 1850.

tijd tot tijd vervielen en de arbeysman daarvan" (n.l. van het bier) „de smaeck vergetende meer en meer tot andere, schadelijke vogten begon te inclineren" (= neigen). Daarmee doelde men op de brandewijn en de jenever.

Nu moet ik bij de cijfers van Van Geuns aangaande de provincie Utrecht wel aantekenen, dat deze niet geheel nauwkeurig konden worden bepaald. Voor wat de bierconsumptie betreft waren alleen accijnsbetalingen in de stad Utrecht bekend. De consumptie in de vier kleine steden en die in de dorpen werden, met toepassing van een correctiefactor, door Van Geuns geraamd in verhouding tot de aantallen inwoners volgens de uitkomsten van de volkstelling van 1796/1797⁵. Hij stelde voorts dat het bierverbruik in 1750 de helft bedroeg van dat in 1700, zodat dit gedurende de volle achttiende eeuw met driekwart zou zijn verminderd. Voor de periode 1700 - 1750 gaf hij echter niet aan hoe hij tot deze conclusie — die wel juist zal zijn geweest — was gekomen.

De cijfers van het gebruik van sterke drank zijn — afgezien van de sluikhandel — betrouwbaarder, alhoewel de inning van de accijnzen daarop niet geschiedde van 's Landswege (dat wil zeggen: niet door de provincie Utrecht), maar jaarlijks werd verpacht.

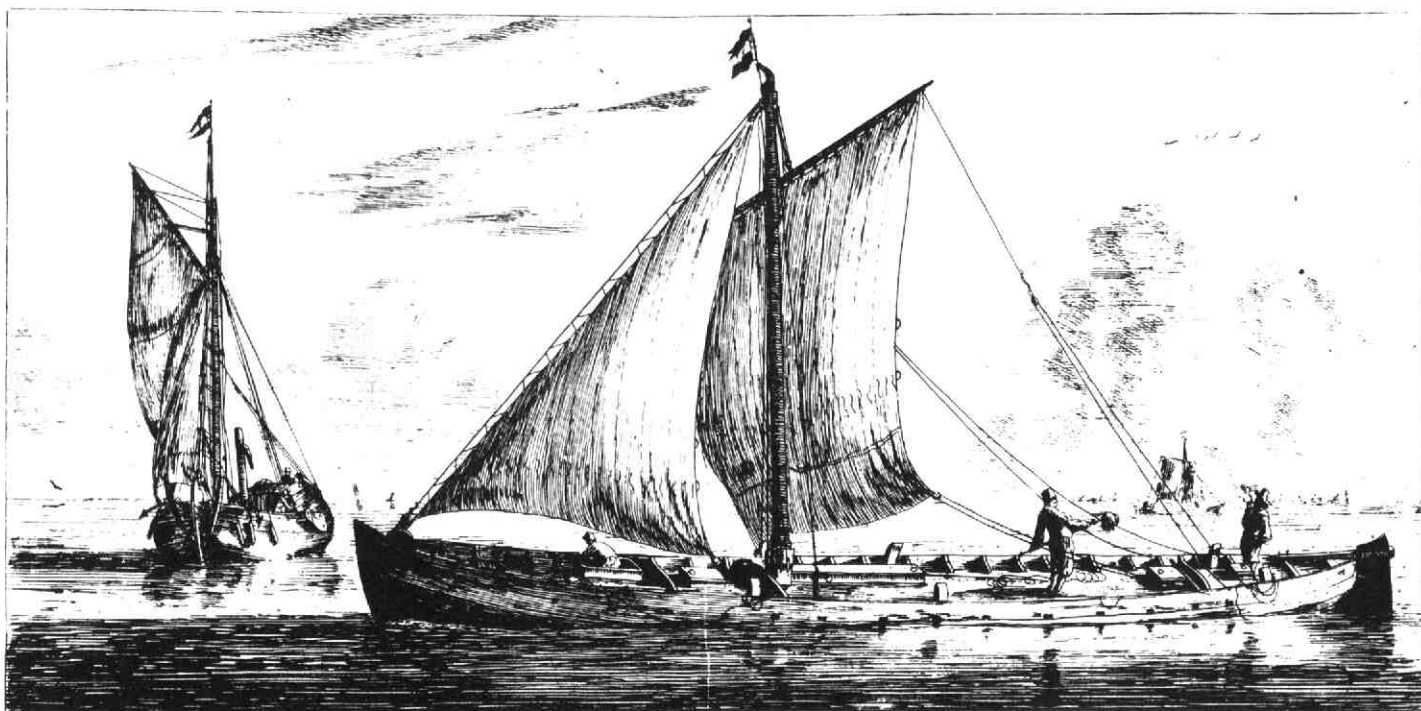
Van Geuns maakte ook een schatting van de hoeveelheden roggemeel en gerstmout die jaarlijks door de branderijen

werden verstoekt ten behoeve van de binnenlandse consumptie van sterke drank. Deze hoeveelheden (in een verhouding van ruim twee delen rogge op iets minder dan één deel gerstemout) zouden voor de gehele Bataafse Republiek⁶ met haar bijna 1,8 miljoen inwoners voldoende zijn voor 62 miljoen ponden brood uit de gebruikte rogge en 800.000 ankers (elk van 44 „gewone" wijnflessen) zwaar of 2.400.000 ankers „dagelijks" (= licht) bier uit de verwerkte gerstemout. Dat was aan het einde van de achttiende eeuw.

De vervuiling van het oppervlaktewater

Het „dagelijkse" (gewone) bier was vooral voor de stedelingen in het westen van ons land van groot belang. Zelfs de goedkoopste soort dunbier, het eerder genoemde scharrebier (dat vrijgesteld was van bieraccijns) was altijd nog beter dan het onsmakelijke en ongezonde water uit de grachten of uit putten en regenbakken. Maar ook de bierbrouwers in de steden, die op grachtwater waren aangewezen, kampten met het euvel van de watervervuiling. Die in het westen hadden bovendien reeds vroeg rekening te houden met het feit, dat het stadswater steeds brakker werd. In Delft werden al in 1473 maatregelen genomen tegen het brak worden van het grachtwater gedurende de zomermaanden.

Doordat het water in de Amsterdamse grachten

Een Waterschip voor d'Soutketen,

Een Brouwers Water-Schuyt,

J 6

Waterschepen voor de aanvoer van zoet water voor de bierbrouwerijen en van zout water voor de zoutketen in Amsterdam. Ets door Reinier Nooms, alias de Zeeman, die van ca. 1623 tot 1664 leefde.

Doordat het grachtwater in Amsterdam steeds brakker werd en ook sterk vervuilde was het onbruikbaar geworden voor de bierbereiding. De daar gevestigde bierbrouwers lieten daarom goed brouwwater van elders halen. Tussen 1480 en 1514 gebruikten zij water uit de Haarlemmermeer, dat evenwel ook brak bleek te zijn. Van 1514 tot 1660 haalde men het water uit de Bijleveld bij Kockengen, na 1660 eerst uit de Angstel bij Abcoude, later uit de Vecht bij Weesp en Nigtevecht. Kleine waterschuiten werden met behulp van paarden via de Amstel tot voor de brouwerijen in de stad gesleept, grotere zoals de hier afgebeelde brouwers-waterschuit zeilde men binnendoor of buitenom (over de Zuiderzee). In 1696 schafften de brouwers zelfs gezamenlijk een door een groot aantal paarden op de wal voortgetrokken ijsbreker aan.

Het eveneens op de ets voorkomende zoutwaterschip voerde waarschijnlijk water uit de Noordzee aan, omdat dat van de Zuiderzee te brak zal zijn geweest voor het doel waarvoor het werd gebruikt. Het zeewater diende in die tijd om uit zuidelijke streken ingevoerd ruw zeezout op te lossen en vervolgens in open pannen te „zieden" of te koken. Door het indampen van pekkel verkreeg men geraffineerd zout. Dit alles gebeurde in zoutketen. Het gezuiverde zout werd voor een groot deel geëxporteerd, maar was ook onmisbaar voor de haringvisserij, de zuivelbereiding en vele andere zaken.

Deze ets weerspiegelt merkwaardigerwijs twee tegengestelde belangen: het voor velerlei doeleinden waardevolle zout was (en is nog steeds!) de erfvijand van de bierbrouwers. (Nederlands Historisch Scheepvaartmuseum te Amsterdam).

tengevolge van huisvuil, beer, slachtafval en ook industrieel afvalwater (leerlooiërijen en lakenververijen) sterk vervuilde en allengs brakker begon te worden besloten de bierbrouwers in die stad in 1480 het voor hun bedrijven benodigde water uit de Haarlemmermeer te halen. Zij deden dit door middel van waterschuiten die tot voor de brouwerijen werden gevaren en met behulp van putstoelen werden leeggeschept. Dergelijke putstoelen of putgalgen waren algemeen in gebruik bij de bierbrouwerijen. Ik kom daar straks op terug.

Helaas bleek het water van de Haarlemmermeer ook brak te zijn. Na 1514 zochten de Amsterdamse brouwers het verder weg: zij gingen het halen uit de Bijleveld bij Kockengen. Deze watergang was vanaf Amsterdam volledig bevaarbaar. Blijkbaar voldeed de kwaliteit van dit water op den duur ook niet meer, de brouwers lieten het althans na 1660 vanuit het Gein bij Abcoude en weer later uit de Vecht bij Nigtevecht aanvoeren. Dit gebeurde binnendoor of over de Zuiderzee. Een deel van dat water verkochten zij aan particulieren of handelaren in drinkwater en aan parlevinkers. Zelfs schafte zij voor gezamenlijke rekening een ijsbreker aan, die bij toegevroren wateren werd gesleept door paarden op de oevers. Deze ijsbreker werd later door de stad Amsterdam overgenomen teneinde de drinkwatervoorziening voor de bevolking gedurende de wintermaanden veilig te stellen. Want ook andere ondernemers gingen drinkwater halen uit de Vecht en dit per emmer aan de man brengen.

Tekenend voor de drinkwatersituatie in Amsterdam vind ik wel, dat in 1809 een koopman in die stad iedere dag Utrechts pompwater in kruiken met de nachtschuit liet aanvoeren; voor de kruiken moest statiegeld worden betaald. Waarschijnlijk was dit water afkomstig van de Mariapomp op de Mariaplaats. Het water daarvan stond bekend als het „zuiverste en helderste” van de stad en werd tot na het midden van de vorige eeuw in Amsterdam veel verkocht als „Utrechtsch water”.

Toch kende men ook in de stad Utrecht moeilijkheden met betrekking tot het water, al betroffen die niet zozeer de drinkwatervoorziening of de verzilting van het oppervlaktewater als wel de verontreiniging van de grachten. De binnen die stad gevestigde bierbrouwerijen zullen, denk ik, vrijwel alle hebben gestaan aan de Oude Gracht welke zowel als vaarwater als voor de watervoorziening van belang was voor deze bedrijven. Het brouwwater zal zijn verkregen met behulp van putstoelen die op de werven waren opgesteld.

In 1692 ordonneerden Burgemeesters en Vroedschap van Utrecht dat de brouwers in de stad tot nader order geen water mochten putten uit de binnengrachten wegens de vervuiling daarvan na een langdurige vorstperiode en een lage waterstand. Door dit water te gebruiken voor het brouwen van bier zou „het te beduchten staen dat daardoor siektens ende ongesontheden souden worden gecauseert”. Zij moesten het benodigde water bovenstrooms van de stad uit de Kromme Rijn of uit ander stromend water laten halen⁷. Dit was overigens niet de eerste maal dat de Utrechtse stadsregering een dergelijke ordonnantie uitvaardigde. Al eeuwenlang had de stad telkens te kampen met watertekorten en onvoldoende doorstroming van de grachten, waardoor strenge maatregelen nodig waren.

Voor een beter begrip van deze problemen kan het volgende dienen. Het Utrechtse stadswater wordt vanouds verversd door het water van de Kromme Rijn en — in meerdere mate — met rivierwater uit de Lek. Dit laatste laat men via de sluis in Vreeswijk in en leidt het vervolgens noordwaarts door de Vaartse Rijn naar de stad. Het vuile grachtwater wordt door de Weerdsuis geloosd op de Vecht. In de tijd waarvan hier sprake is was dat wegens de vorst niet

De Brouwer. Kopergravure van Johannes en Caspaares Luiken (1694). Bij dit plaatje gaat het mij om de man op de achtergrond. Deze is bezig water met een putemmer aan een putstoel of putgalg uit een waterschuit te scheppen. De emmer wordt telkens geleidigd in de houten goot die boven de begane grond naar de bierbrouwerij leidt. Het brouwwater werd in de regel rechtstreeks uit de gracht of de watergang vóór de brouwerij geput, zoals in Vleuten en Kockengen, maar de hier afgebeelde gracht bevat kennelijk geen schoon water. Het is een situatie die op Amsterdam betrekking zou kunnen hebben. Op de voorgrond worden de vaten (men sprak van „tonnen”) gevuld met bier. Dit gebeurde in twee keren; het laatste gedeelte deed men met een kan, een zogenaamde vulaker. Overigens vond deze handeling niet altijd in de buitenlucht plaats, zoals hier is te zien.

mogelijk.

Dit feit zal weinig invloed hebben gehad op de hoedanigheid van het water van de Heycop en dat van de Vleutense wetering. Beide waren weliswaar van het veel hoger staande Utrechtse stadswater gescheiden door schutsluizen — namelijk de sluis bij de Stadsdam bezuiden het Huis te Voorn en de sluis bij Jaffa in de Hoogeweide — , maar omdat er vanwege het ijs geen scheepvaart mogelijk was kon vervuiling beneden deze sluisen niet door schutwater doch ten hoogste door lekwater plaats vinden. Bovendien is het aan te nemen dat de brouwers in Kockengen en Vleuten over welputten beschikten⁸.

Heycops water als brouwwater

Zoals ik eerder uiteenzette was het water in de Heycop onder normale omstandigheden volkomen schoon. De Kockengense bierbrouwer heeft daarom waarschijnlijk nooit te maken gehad met moeilijkheden bij het gebruiken van dit water als brouwwater. Integendeel, hij heeft ervoor moeten waken dat het schoon en goed bleef.

In 1631 blijkt hij een heul (= duiker) te bezitten waarmee hij water vanuit de Heycop naar de brouwerij leidt. In dat jaar gelasten de geërfden van de Lange Vliet (= van de Heycop) hem deze heul weer af te sluiten. De reden wordt niet vermeld, maar dit besluit kan verband houden met de voort-

durende geschillen die het grootwaterschap van Heycop had met dat van de Bijleveld en met het hoogheemraadschap Amstelland betreffende het „overlopen van Heycops water” naar de Bijleveld en daarmee naar de boezem van Amstelland. Want, zoals op het kaartje is te zien, stroomden de Heycop langs de oostzijde en de Bijleveld langs de westzijde van het dorp. De oude toestand is daar nog enigszins terug te vinden.

In 1738, dus kort voor dat Verrijck zijn tekening van Kockengen zal maken, wordt de brouwer Jan van Scherenburg (ook de naam Schaardenburg komt voor als eigenaar van de brouwerij De Drie Akers) vergunning gegeven zijn putstoel tegen de opstal van de Heycop te plaatsen teneinde daarmee in droge zomers water te kunnen putten. Blijkbaar betrof hij zijn brouwater gewoonlijk op een andere wijze uit deze watergang.

Een putstoel of putgalg bestaat uit een paal waarop een hefboom of zwengel is bevestigd, die aan het ene einde een puthaak (een lange stok met een haak) met een puttemmer en aan het andere einde een tegenwicht heeft. Dergelijke toestellen komen op erven van oude boerderijen in het oosten van ons land nog voor. Het bijzondere van de putstoelen van bierbrouwerijen was volgens mij, dat zij waren voorzien van een bordes waarop de putter kon staan om de puttemmer in een houten goot te ledigen. Deze goot liep over de weg of kade naar een binnen het gebouw geplaatste waterbak. Vaak was die tevens de ketel waaronder in een gemetselde oven kon worden gestookt om het water voor het moutbeslag te verwarmen en om in een volgende fase van het brouwproces de wort met de hop te koken (de bierketel dus). Een dergelijke situatie is nog te zien in het Nederlands Openluchtmuseum te Arnhem, waar de inventaris van een oude Brabantse dorpsbrouwerij is opgesteld, echter zonder putstoel. Op de tekening van Dirk Verrijck en op de bekende gravure uit 1694 van Johannes en Caspaeres Luiken zijn wel putstoelen bij de bierbrouwerijen afgebeeld.

In bovenstaande vergunning van 1738 wordt voorts het woord „opstal” gebruikt. Dit betekende oorspronkelijk:

Gezicht vanuit het zuidoosten op de Heycop tussen De Krom (op de voorgrond) en het dorp Kockengen. Links het boezemland tussen de Heycop en de — niet op de foto zichtbare — Bijleveld, dat oudtijds de Kockengerhout werd genoemd.

Foto in september 1976 door de schrijver gemaakt.

plaats waarop men iets kan stellen (= plaatsen), in het onderhavige geval de onbebouwde strook grond onder de kade. Krachtens de eerder genoemde bisschoppelijke brief van 1385 betreffende de Heycop kregen de belanghebbende geërfden niet alleen het recht tot het graven van een afwateringsvliet, maar tevens de beschikking over een strook grond ter breedte van 1 roede (= ca. 3,76 meter) aan weerszijden van de watergang om daar kaden op aan te brengen. Later ging men onder „opstal” de kade zelf verstaan.

Na deze tweedelige toelichting zullen wij terugkeren naar de Drie Akers in Kockengen. Daar was vijf jaren tevoren een kwestie gerezen over het gebruik van water uit de Heycop.

In 1733 maakte de toenmalige Kockengense brouwer Aart Vien bezwaar tegen het hem ter ore gekomen verzoek van de geërfden (= ingelanden) van de bewesten de Bijleveld gelegen polder Kockengen om een heul door de Kockenger Hout te leggen teneinde Heycops water onder de Bijleveld door (dus met een zogenaamde grondduiker die waarschijnlijk van hout zou worden gemaakt) in de polder te kunnen brengen. Volgens de brouwer zou daardoor de waterstand in de Heycop dusdanig dalen, dat er brak water door de Joostendammersluis kon stromen. Dit was voor zijn bedrijf zeer schadelijk.

De Kockenger Hout was de naam van het thans nog grotendeels bestaande boezemland tussen de Heycop en de Bijleveld ten zuiden van het dorp Kockengen en ten noorden van de Krom (zie schetskaart).

De Kockengense polder werd toentertijd bemalen door een windmolen die op de Bijleveld uitsloeg. Deze stond op dezelfde plaats waar nu zijn gerestaureerde opvolger staat. De molenaar kon naar behoefte water in de polder laten via de molenboezem. De hierboven genoemde ingelanden gaven er evenwel de voorkeur aan 's zomers het water te betrekken van de blijkbaar veel schonere Heycop. De geschiedenis vermeldt niet dat de beoogde duiker is aangelegd. Wij moeten daarom aannemen dat de daarvoor vereiste vergunning niet werd verleend.

Bij deze zaak moeten wij in het oog houden dat de Bijleveld — afgezien van een korte onderbreking gedurende de jaren 1673 tot en met 1677 — altijd in open verbinding heeft gestaan met de Amstel. En deze laatste ontving toentertijd via de schutsluizen in de Amsterdamse grachten zout water vanuit het nog niet afgesloten IJ.

Het is opmerkelijk dat de Amsterdamse bierbrouwers het Bijleveldse water bij Kockengen tussen 1514 en 1660 nog zoet genoeg oordeelden om tot brouwater te dienen. De zoutgrens was nadien gedurende de zomermaanden wel ver naar het zuiden doorgedrongen!

Besluit

In het voorgaande is steeds sprake geweest van de moeilijkheden, die de bierbrouwers moesten overwinnen om over deugdelijk water voor hun bedrijven te kunnen beschikken. Vooral verontreinigingen met zout blijken uit den boze te zijn geweest.

Het leek mij interessant om te weten te komen, wat nu precies de nadelige werking van zout op de kwaliteit van het bier in het licht van onze tegenwoordige kennis is. Daartoe heb ik aan de Heineken Brouwerijen inlichtingen gevraagd. Men antwoordde mij, dat een hoog zoutgehalte van het brouwater grote problemen geeft bij de vergisting van de wort, terwijl zelfs een betrekkelijk laag zoutgehalte ongunstig is voor het eindprodukt. Het bier krijgt er namelijk een zoetige smaak door, die er niet in hoort⁹.

Evenals hun voorgangers destijds al deden zullen de moderne bierbrouwers er nauwkeurig voor zorg dragen dat het

water voor het bereiden van bier niet verontreinigd is met zout. Aart Vien had dus volkomen gelijk, toen hij er bezwaar tegen maakte dat Heycops water zou worden afgetapt naar de polder Kockengen. Overigens is het zeer de vraag, of de geërfden van de Bijleveld het aanleggen van een grondduiker onder hun watergang ooit zouden hebben goedgekeurd, gezien de gevoelige waterstaatkundige verhoudingen in die tijd.

Noten

1. In het Westutrechtse poldergebied spreekt men nog wel van een bedrijf van land dat „boven Utrecht” ligt, daarmee de landbouwstreek bovenstrooms van de stad Utrecht, dus het Kromme Rijngebied bedoelend.
2. Vriendelijke mededelingen ontving ik van:
  - de Firma Jac. Blom, kuiperij te Woerden;
  - de heer W. E. Clason, te Zoutelande;
  - de heer R. Daalder, conservator van het Historisch Museum te Rotterdam, die tevens mijn aandacht vestigde op de afbeeldingen in de Encyclopédie van Diderot en d'Alembert (zie de literatuurlijst).
3. Volgens een in 1614 door het Amersfoortse brouwersgilde aan de St. Joriskerk geschonken glazen raam zouden er in dat jaar 350 brouwerijen in de stad zijn. Mogelijk heeft men destijds de talrijke huisbrouwerijen meegeteld. Een ander (in 1760 opgetekend) verhaal vermeldt, dat het ruitje waarop het woord „drie” was gebrandschilderd, toen beschadigd of althans niet meer aanwezig was. Een en ander is niet meer na te gaan omdat het bewuste raam in 1795 werd verwijderd.
De Amersfoortse brouwerijen stonden hoofdzakelijk aan weerszijden van de Korte en de Lange Gracht. Dit waren ongetwijfeld aantrekkelijke vestigingsplaatsen

omdat door deze grachten het schone water van de Heiligenbergerbeek (bovenstrooms Luntersebeek geheten) stroomde. Ik vermoed dat het grote aantal putstoelen dat op een plattegrond uit ca 1645 (Stedenatlas van Blaeu, 1649) langs beide grachten is getekend, daarmee verband houdt.

4. Later werd daar wel hop geteeld.
5. Gepubliceerd door 's Lands drukkerij. Het gewest Utrecht telde toen rond 93.000 zielen, waarvan er volgens een nauwkeurige telling in september 1798 rond 33.000 in de stad Utrecht met haar Vrijheid woonden; de steden Amersfoort, Rhenen, Wijk en Montfoort bezaten volgens de Tegenwoordige Staat enz. (1772) tezamen rond 12.000 inwoners, zodat er 48.000 „landbewoners” waren. Hierbij dient men te bedenken dat de grenzen van de provincie Utrecht indertijd anders liepen dan tegenwoordig. Zo behoorde de Baronie van IJsselstein, die een groot deel van de Lopikerwaard met inbegrip van de stad IJsselstein omvatte, niet tot Utrecht.
6. Bestaande uit de gewesten van Gelderland, Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland, Overijssel, Groningen, Drenthe en het toen zogenoemde Bataafsch Brabant (volgorde naar Van Geuns).
7. Ordonnantie van 15-2-1692 van Burgermeester en Vroedschap der stad Utrecht. Gemeentelijk Archief Utrecht; Stadsarchief II, nr. 412.
8. Niet alleen de Vleutense brouwerij bevond zich op een door de Oude Rijn gevormde afzetting, maar ook de Kockengense. Deze laatste stond op een plaats waar een zijtak van de Oude Rijn vanuit de Haar met enige kronkels schuin door de polders Portengen, Kockengen en Spengen had gelopen. Het moet dus mogelijk zijn geweest zowel in Vleuten als in Kockengen over redelijk goed put- of pompwater te beschikken.
9. Brief van Heineken Nederland B.V. te Zoeterwoude.

Literatuur

- Diderot, D. et Alembert, J. le Rond d'**, Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers. 1751 - 1780 (herdruk 1966/1967).
- Doorman, G.**, De middeleeuwse brouwerij en de gruit. 1955.
- Geheym-Schrijver** van Staat- en Kerke der Vereenigde Nederlanden. Beginnende met die van de provincie Utrecht. Eerste deel. 1759 - 1760.
- Geuns, Matthias van**, De staatkundige handhaving van der ingezetenen gezondheid en leven. Met bijgevoegde verhandelingen. 1801.
- Gravendeel, D. W.**, Onze burgemeesters. In: Tijdschrift van de Historische Vereniging Vleuten - De Meern - Haarzuilens, Jrg. 6, nr. 3 (September 1986).
- Groen, Jr., J. A.**, Een cent per emmer. Het Amsterdamse drinkwater door de eeuwen heen. Uitgave Gemeentewaterleidingen Amsterdam. Z. j.
- Halbertsma, H.**, Zeven eeuwen Amersfoort. 1959.
- Hallema, A. en Emmens, J. A.**, Het bier en zijn brouwers. Z. j.
- Ittersum, F. A. R. A. van**, Het waterschap Heycop genaamd de Lange Vliet, voorheen en thans. 1901.
- Monde, N. van der**, Geschied- en oudheidkundige beschrijving van de pleinen, straten, stegen, waterleidingen, wedden, putten en pompen der stad Utrecht. 1844.
- Moussault's Natuurgidsen**, Bomen en struiken in bos en veld. 1973.
- Oud-Utrecht**, Vereniging tot beoefening en tot verspreiding van de kennis der geschiedenis van stad en provincie Utrecht, Maandblad, Jaargang 1969.
- Storm van Leeuwen, J. A.**, Van Oude Rijn tot Leidse Rijn. De afwatering van de gronden in en rondom Vleuten - De Meern in de loop der tijden. Speciale uitgave van de Historische Vereniging Vleuten - De Meern - Haarzuilens, Nr. 2. 1985.
- Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden**, Utrecht. Deel 12. 1772.

Open Monumentendag 1987

Zaterdag 12 september

Op zaterdag 12 september 1987 zal in Nederland de eerste Open Monumentendag worden gehouden. Doel van deze dag is meer mensen intensiever in contact te brengen met bouwwerken uit vroegere perioden en daarmee de belangstelling voor monumenten te stimuleren. Het is de bedoeling er een jaarlijks terugkerend evenement van te maken.

Hoewel begeleid door de Stichting Open Monumentendag, zal de plaatselijke organisatie van het gebeuren voor rekening komen van eigen instellingen. In onze gemeente zullen de Gemeentelijke Monumentencommissie, de Historische Vereniging Vleuten-De Meern-Haarzuilens en de Bond Heemschut samen een selectie maken uit in aanmerking komende objecten en trachten een aantrekkelijk programma samen te stellen voor die dag.

Het stimuleren van de belangstelling voor monumenten is wel nodig want het Rijk gaat inzake het monumentenbeleid de gemeenten een dikke vinger in de pap geven. Een deel van de toch wat afstandelijke taak van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg komt in handen van de gemeenten en daarmee binnen het bereik van de burger.

Deze op zich loffelijke ontwikkeling kan natuurlijk alleen werkelijk ten goede zijn als de gemeenten — en daarmee de individuele ingezetenen — zich de hun toevertrouwde zorg aantrekken en dat houdt weer in dat zij zich bewust moeten zijn van de waarden die zij te verdedigen hebben.

Monumenten zijn er in vele soorten. De Monumentenwet van 1961 (in 1987 komt er een nieuwe!) noemt de criteria waaraan een gebouw moet voldoen, wil het als monument kunnen gelden: het moet ouder zijn dan vijftig jaar en bovendien voor de gemeenschap waarde hebben uit een oogpunt van schoonheid, wetenschap of volkskunde. Het Rijk kent een register, waarin de zogenaamde „beschermden” of Rijksmonumenten zijn opgenomen; onze gemeente herbergt 31 van dergelijke monumenten.

Zandweg 82 te De Meern. Witgepleisterd herenguehuis met rechte kroonlijst, mogelijk uit de 17de eeuw. Gebouw van eenvoudige doch harmonische architectuur (neo-classicisme) en van oudheidkundige waarde. Het pand is iets verhoogd gelegen en bestaat uit een begane grond met zadeldak evenwijdig aan de weg. Haaks op de achtergevel een uitbouw van identieke vorm en proportie. De zadeldaken hebben topgevel-beëindigingen met schoorsteenmotieven. De voorgevel is symmetrisch en heeft vier 6-ruits schuifvensters met luiken; twee-venster-breed licht midden risaliet (iets vooruitspringend gedeelte), waarboven een dakkapel met twee 4-ruits openslaande ramen. De rechter zijgevel heeft een waranda met vier zuilen onder een hoofdgestel (breed en horizontaal lijstwerk). Rijksmonument.

Foto: F. C. J. van Baaren, 1975.

Op de hierboven genoemde criteria is natuurlijk van alles toe of af te dingen; het hangt er maar vanaf wat men onder monument wil verstaan. Als we de letterlijke betekenis van het woord — **herinneringsteken** — aanhouden, is daarmee vermoedelijk wel de kortste en tevens beste omschrijving gegeven. Dat houdt tevens in dat wij ons niet dienen te beperken tot gebouwen en ook niet tot een leeftijd van minstens vijftig jaar.

In de jaren 1982 en 1983 werd in onze gemeente een voorlopige inventarisatie uitgevoerd van monumenten en cultuurhistorisch waardevolle objecten. Het is de bedoeling hieruit een lijst van gemeentelijke monumenten samen te stellen. Op deze lijst mogen dus, naast de in aanmerking komende gebouwen, als „herinneringstekens” zeker niet ontbreken: grenspalen, hekken, restanten van oude stroombeddingen (Rijn!), oude wegen (Haarpad!), in het landschap herkenbare toestanden van vóór de ruilverkaveling, enz. Het gaat er immers om de „tekens” te inventariseren (en te beschermen) die een herinnering vormen aan het leven en werken van onze voorouders en onszelf.

Hoewel het in eerste instantie de bedoeling is dat op de Open Monumentendag de monumenten ook letterlijk geopend en van binnen kosteloos te bezichtigen zullen zijn, is het voor wat minder kwistig met bedoelde objecten

18de eeuws smeedijzeren hek van De Hoed, Utrechtseweg 111 te Vleuten. Het hek is momenteel in deplorabele toestand, maar er is goede hoop dat het, door samenwerking van eigenaar en Monumentencommissie, spoedig hersteld zal kunnen worden. Links van de boerderij ligt een eilandje dat een archeologisch monument is: terrein waarin aanleg en overblijfselen van het voormalige middeleeuwse versterkte huis Den Hoed. Hek en eilandje zijn Rijksmonumenten. Foto: F. C. J. van Baaren, 1975.

bedeelde gemeenten natuurlijk ook heel goed mogelijk er een in hoofdzaak „buitengebeuren” van te maken. Onze

gemeente heeft heel wat te laten zien — dat heeft de voorlopige inventarisatie wel aangetoond — dat de moeite van een nader bekijken waard is.

De Koningshof, Eikstraat 5 te Haarzuilens. Dwarshuis-boerderij uit de 17de eeuw, blijkens delen van het muurwerk mogelijk nog uit de 16de eeuw. Dwarss woongedeelte met rechts de opkamer, onder rietendak, rechts afgewolfd. Vensters met 6-ruits schuiframen en luiken. Goed bewaarde stal, haaks op het woonhuis. Rijksmonument. Foto: F. C. J. van Baaren, 1975.

Een Comité, bestaande uit vertegenwoordigers van de eerder genoemde plaatselijke instellingen, is bezig met het ontwerpen van een fiets- en/of auto-tocht door onze gemeente, een tocht die zal worden „aangekleed” met objecten die de moeite van een kortere of langere beschouwing waard zijn. Er wordt een geïllustreerde routebeschrijving uitgegeven, die ook kan dienen als leidraad bij een puzzeltocht.

U begrijpt dat er aan de voorbereiding en de uitvoering van het evenement veel werk vastzit. Het Comité zal u erkentelijk zijn voor uw steun in enigerlei vorm; die steun kan variëren van suggesties bij het maken van de plannen, tot daadwerkelijke hulp op de dag zelf. Kunt u helpen of wilt u nadere inlichtingen, belt u dan mevrouw R.E. Verheijen-van Heukelom, Groenedijk 33a 3454 PB De Meern, tel. 03406 - 61482

Nog maar 25 jaar geleden . . . .

door

Klaas B. Nanning

Deel 2

Puntjes op de i

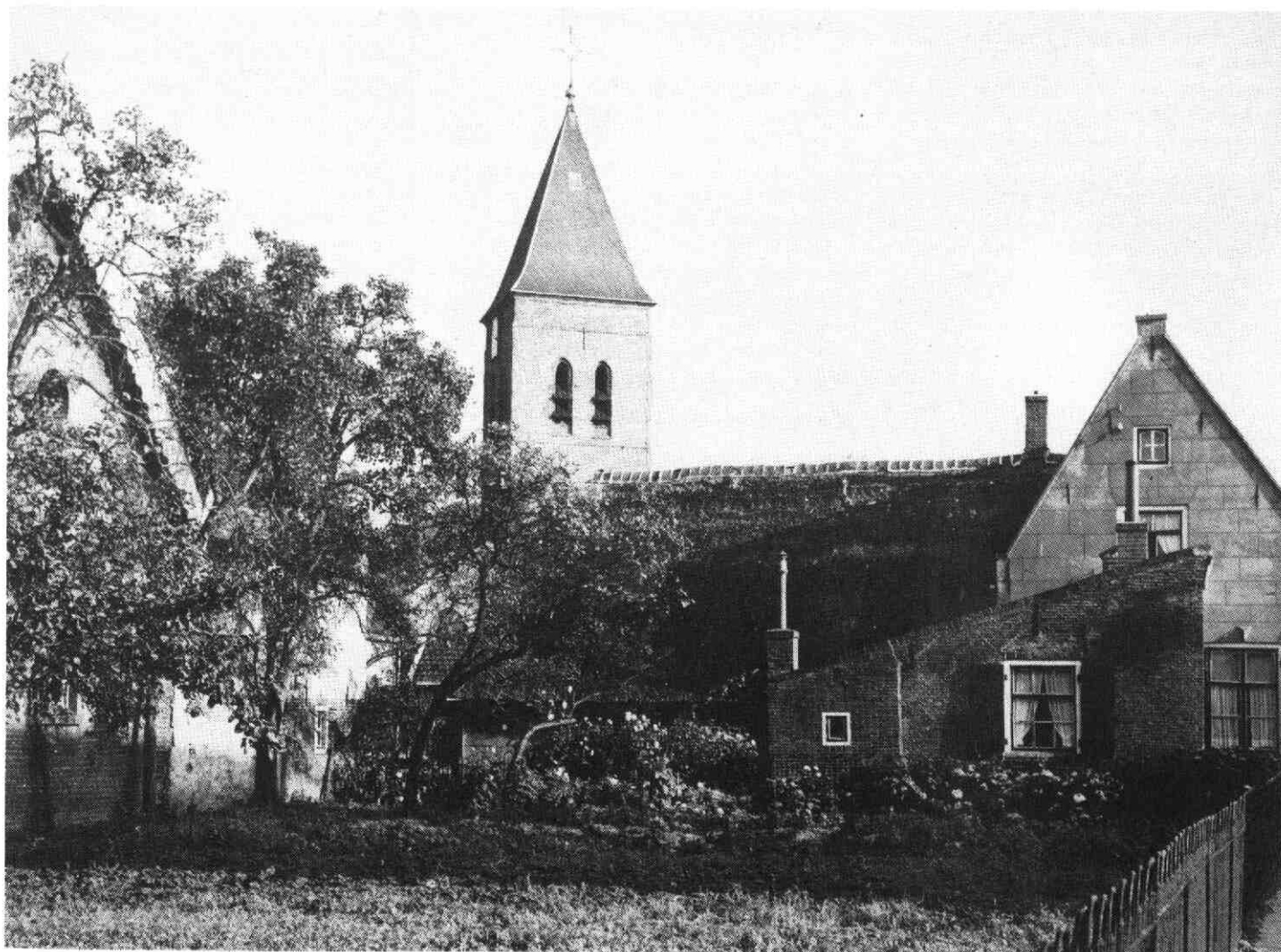
Laat ik dit tweede deel van mijn herinneringen aan onze eerste jaren in Vleuten beginnen met enkele correcties. Het begint al in de eerste kolom op bladzijde 471 waar ik heb over Jan Mandjes. Dat moet **Kees** zijn. Vervolgens de letterlijke puntjes op de i: Van Eyk moet worden gespeld als Van Eijk van Van Zuylen als Van Zuijlen.

Naast een enkele zetfout zat er natuurlijk een „slip of the pen” in het onderschrift van de foto op bladzijde

473. Dat was de Schoolstraat niet maar de Stationsstraat. Het was een verschrijving die op hetzelfde vlak lag als de beroemde verspreking van Annie M. G. Schmidt die, toen ze een onderscheiding had gekregen van het prins Bernhardfonds, in haar slotwoord dank bracht aan het Sint Bernhardfonds.

Ook nog het volgende. Op bladzijde 473 schreef ik dat „Plan Hamweg” het eerste uitbreidings-nieuwbouwwijkje van Vleuten was. Dat was juist voor

zover het de grote uitbreiding van na 1960 betrof, maar kort na de tweede wereldoorlog was het grootste deel van „Achter het Spoor” al gebouwd. Ik legde de grens niet tussen voor en na de oorlog, maar bij de plannen die in het eind van de jaren vijftig voor Vleuten werden gemaakt. Ik heb bijvoorbeeld nog een tekening waarop wilde stratenplannen voorkomen en waar bijvoorbeeld de Schoolstraat zodanig zou worden verbreed dat daarvoor de Broe-

Dit romantische hoekje lag letterlijk midden in het dorp. Nu ligt het begin van de Schoolstraat er overheen recht tegenover „Attent”. Het is de boerderij „Ken Uzelf” die tot de herfst van 1961 nog bewoond was.

Wanneer er iemand onder u is die zegt: „Hee, die foto ken ik” dan is dat mogelijk. Ze komt ook voor in het boekje „Vleuten en Haarzuilen in oude ansichten” door Jaap Sprong. Zijn bijschrift klopt niet helemaal.

derschapshuisjes zouden worden gesloopt!

Tenslotte moet ik nog een regelrechte vergissing rechtzetten. Bij het bestuur is een opmerking binnen gekomen over mijn zinnetje in de derde kolom van bladzijde 471: „Van Zoeren en Blom waren de meest in het oog springende slagers....”. Ik heb het nog eens aan mijn vrouw gevraagd en die corrigeerde me ook: „Nee, je had moeten schrijven Van Zoeren en Mastwijk....”.

„Dus het was slager Blom die bijna altijd een rijtje opgepoetste koperen gewichten in z'n etalage had staan?” „Ja”. „O, nou ik zal het rechtzetten”. Bij deze dus.

Terug naar 1961

Toen in de tweede helft van de jaren zestig de grotere wijken Odenveld, Nieuwe Vaart en Hinderstein bewoond raakten, troffen de nieuwkomers al heel wat voorzieningen aan waar wij in 1961 nog niet van durfden dromen. Er was toen nog geen sportpark, geen tennisvereniging, geen zwembad, geen culturele vereniging, geen openbare bibliotheek. Wèl kon je boeken lenen bij boekhandelaar Hiltrop, maar die collectie was zò traditioneel, zò klassiek, zò saai, en zò gekuisd dat er weinig plezierigs te halen viel.

Géén sportpark dus maar wèl een rolschaatsbaan! Op de plek ongeveer waar zich nu de speelplaats van de Kees Valkensteinschool bevindt, lag een gasfalteerd terreintje met een simpel ijzeren hekje eromheen. We zijn er in 1961 en 1962 vele malen naar toe gewandeld maar er was nooit iets te beleven. Een speciale rolschaatsbaan. . . daar had ik in Haarlem en Bilthoven zelfs nooit van gehoord.

Kerstboom

Kort voor Kerstmis 1961 of 1962 vroeg Gerard van Ginkel, Utenhamstraat 11 — later zou hij voor de VVD in de gemeenteraad zitting hebben — mij om even mee te lopen naar de toren van de Hervormde kerk waar kerstbomen te koop waren. In de luwte van de steunberen stond een ouder iemand — ik geloof niet dat het dezelfde man was die bloemen langs de deur ventte — met een vijftal kerstbomen: de ene nog armzaliger dan de andere. We hebben ze alle vijf langdurig bekeken en in de handen rondgedraaid. . . Gé van Ginkel heeft dat jaar wel een héél slordig-scheve kerstboom gehad.

Die eerste 24 nieuwbouwwoningen van Plan Hamweg: de volledige Van Wanroystraat en de oneven zijde van de Utenhamstraat, waren tot zomer 1962 niet alleen doorzòn-, maar ook door-

Op de pergola hebben we lang moeten wachten: ze werd pas aangelegd op 31 augustus 1962 toen we al iets meer dan een jaar in ons huis woonden. Op de achtergrond zien we het voormalige café van Piet Bos en het gemeentehuis vanwaar men — ik noemde het in m'n verhaal — een vrij uitzicht had op onze achtertuin.

kijkwoningen, zonder opgaande beplanting, muren of schuttingen. Toen Dolf Barthmuss, die op Utenhamstraat 7 woonde, een laag muurtje langs de achterkant van z'n tuin liet metselen, vroeg een enkele omwoner verschrikt: „Heb je ruzie met je achterburen?” En een bewoonster van diezelfde oneven Utenhamstraatkant moest op een dag ervaren dat enkele oud-Vleutenaren door het huis stonden te kijken hoe zij in bikini in de achtertuin lag te zonnen....

Pergola

De architecten van onze 64 Plan Hamweghuizen, de heren D. Blom en P. v.d. Wart (er zijn volgens de juichfolder van de N.V. Strokenbouw te Loosdrecht twee architecten bezig geweest met het ontwerpen van onze simpele doorzonwoningen!) hadden verzonnen dat tussen de hoekhuizen en de dwars geplaatste garages een pergola zou worden aangelegd met — hoe verzin je het — een horizontale balk op zo'n 40 cm van de grond. Die zou het dus onmogelijk maken om je zijgang te leggen waar je zelf wilde en ook de beplanting in de zijborder vanuit de huiskamer onzichtbaar maken.

Goed, wij kregen dus ook zo'n pergola — ik weigerde de montage van die lage balk en heb hem in m'n garage laten leggen — en toen hij er stond besloten we hem bruin te beitsen als basis voor klimrozen. — Ik heb me laten vertellen dat men in het gemeentehuis, van waaruit men een vrij uitzicht had op

mijn achtertuin, verschrikt heeft staan staren naar mijn initiatief: die pergola's moesten volgens plan wit geverfd worden! Tot ver in de jaren zestig had ik de enige bruine pergola in de wijk: alle andere waren wit.

Ik heb m'n eigen opvatting wel duur moeten betalen: op verschillende plaatsen zijn nu, in 1987, nog restanten van die witgeverfde pergola's terug te vinden maar de mijne, toch elk jaar weer keurig in de Ceta-Bever Buitenbeits gezet, rotte onder m'n handen weg. Ik heb nu al jarenlang geen pergola meer.

Garageoprit

Toen wij ons huis betrokken was de garageoprit en het strookje gemeentegrond naast ons huis nog een harde kleilaag. Mijn vrouw en ik dachten zorgelijk over de kosten die het maken van een ordentelijke oprit met zich mee zou brengen. We werkten nog steeds allebei bij de Grontmij en overdag was er dus niemand thuis. Op een late avond eind 1961 wilde ik mijn auto als gewoonlijk op mijn modderige garageoprit parkeren. Abrupt trapte ik op de rem toen ik ontdekte dat die oprit zo'n 30 cm diep was uitgegraven. Ik parkeerde de auto voor m'n huis en toen we de volgende avond weer thuiskwamen, bleek de oprit keurig te zijn bestraat met rode steentjes in visgraatverband.

„O hemel”, dacht ik, „wie gaat dat betalen?” Op die vraag kwam enkele dagen later een antwoord: de bestrating was „van gemeentewege” uitgevoerd en

ik kreeg het verzoek om aan de kosten daarvan mee te betalen: een bedrag van vijftien gulden! Ik heb die kosten hals over kop voldaan voordat men op dit mijns inziens belachelijk lage bedrag terug zou komen. Pas naderhand heb ik me gerealiseerd dat die garageoprit niet tot de door mij in erfpacht gegeven grond behoorde en dat ik die vijftien gulden eigenlijk ook niet had behoeven te betalen.

Hoewel het niets met mijn herinneringen aan Vleuten van 25 jaar geleden te maken heeft kan ik niet nalaten om hier even te vertellen dat we die garageoprit in visgraatverband op 4 november 1986, bijna exact 25 jaar later dus, weer zijn kwijtgeraakt. In oktober-november van dat jaar werd onze hele wijk opnieuw bestraat en een, door de gemeente ingehuurd nogal eigenwijze stratenmaker vond het niet nodig om de oude situatie te herstellen. Hans Tukker (Van Wanroystraat 16) en ik hebben nu een oprit met steentjes evenwijdig aan de Rijnbedding. Een week later was een andere ploeg stratenmakers bezig met de oprit van de garages van Utenhamstraat 16 en Van Woerdenstraat 15. Daar werd het oude visgraatverband wèl weer aangelegd. Waarom? Joost mag het weten en de gemeente moet het weten.

Exclusief ?

Op het Vreeburg in Utrecht was, ongeveer midden tussen hotel Smits en hotel Noord-Brabant, de delicatessenzaak van Van Beurden gevestigd. Om een of andere reden werden wij in het begin van de jaren zestig tot de „vaste clientèle” gerekend hetgeen ertoe leidde dat wij tegen het eind van ieder jaar een kleurrijke brochure met aanbiedingen van exclusieve wijnen, snacks, paté's, conserven en wat niet al kregen toegezonden. „Het spijt ons voor Vleuten” zeiden we tegen elkaar, „maar als je iets apart wilt hebben moet je toch ècht naar Utrecht”. Najaar 1963 kregen we onze derde brochure die we likkebaardend doorlazen. Voor enkele dagelijkse inkopen wandelde ik bij Griffioen binnen en keek plotseling m'n ogen uit. Opgewonden kwam ik thuis. „Weet je nog van die snack-cups en die blikjes vis? Die liggen ook bij Griffioen in de winkel!”

Van Beurden bleef natuurlijk een exclusieve en ruim gesorteerde delicatessenzaak, maar enkele van die delicatessen bleken ook gewoon in Vleuten te koop te zijn!

Paysan, Green en Truus

Ik heb het weer over de soms erg verrassende winkel van Jas Griffioen.

Wanneer u een beetje Frans hebt geleerd dan weet u dat „Paysan” moet worden uitgesproken als Pee-i-san. Maar dat was mevrouw Griffioen niet bekend. Toen wij bij haar dus een fles kochten waar op het etiket in kleine letters „Vin de” stond en in grote letters „Paysan” kregen wij van haar een fles „Paisan”, met het accent op Pai.

Green-spot, in de jaren zestig een lekkere frisdrank, had een etiket met het woord „green” boven een grote groene cirkel, de „spot”. Bij Griffioen werd die spot niet ontdekt en sprak men over „Green”, in het nederlands uitgesproken. Na enkele jaren verdween Green-Spot van de markt en daarmee ook onze neiging om die drank „Green” te noemen.

In het begin van de jaren '60 hebben wij logé's, bezoekers en familie vaak een glas aangeboden met de opmerking: „Wilt u een glaasje paisan of een glaasje green?”, totdat wij tot de ontdekking kwamen dat men dacht dat wij niet beter wisten en het vreemde taalgebruik ons werd aangewreven. We zijn met onze ongein halfweg de jaren zestig dan ook abrupt gestopt.

Kort nadat Jas Griffioen zijn winkel had uitgebreid en de familie naar boven was verhuisd, kwam ik op een vrijdagavond argeloos de winkel binnen. Er hing een opgewonden sfeertje en dochter Truus kwam enthousiast op me af: „Wilt u een glaasje wijn”? „Ja, graag natuurlijk maar wat is hier in 's hemelsnaam aan de hand”? Truus bleek voor een bepaald examen te zijn geslaagd en de Griffioens hadden besloten alle klanten bij dit feest te betrekken. Het was een gebaar dat me erg heeft getroffen.

Raiffeisenbank

Ik weet niet precies meer op welke dag ik voor het eerst bij de Coöperatieve Raiffeisenbank „Vleuten” aan de Stationsstraat 23 ben binnengestapt. Of ik er toen een rekening heb geopend of wat geld heb ingelegd, weet ik niet meer. Dat eerste contact evenwel is mij tot op de huidige dag bijgebleven. Ik heb er ook nog een tastbare herinnering aan. Bij mijn eerste bezoek kreeg ik een zwaar kartonnen gebonden map met linnen rug, donkergroen, waar op de voorzijde het woord „Dagafschriften” stond en het telefoonnummer nog drie cijfers telde: „296”.

Enkele malen heb ik dat „oude” kantoor bezocht. Ik kwam gewoon binnen via de voordeur waarachter een smalle gang was met enkele zitplaatsen. Opvallend waren de klompen op de grond. Rustig wachtte ik mijn beurt af. Klompenpaar na klompenpaar werd door de vertrekkende boeren aangehouden en plotseling was ik aan de beurt. Ik kwam een vrij donkere huiskamer binnen waar achter een schrijfbureau de heer Van Gisbergen was gezeten. Links achter hem stond een ouderwetse brandkast een beetje open. Ik kreeg een hand ter begroeting en werd verzocht op de fauteuil voor het bureau plaats te nemen. Daarna kon ik m'n wensen kenbaar maken. Van Gisbergen nam mijn in te leggen gelden in ontvangst of betaalde uit wat ik nodig had. Voor bijna iedere handeling stond hij op om naar de kluis te wandelen. Na afloop van alle handelingen rees ik weer uit m'n fauteuil omhoog, kreeg opnieuw een hand tot afscheid en verdween weer

Vleuten, 25-7-61

Hierbij wordt U verzocht

op het gemeentehuis te Vleuten
op de hulpsecretarie te De Meern

te verschijnen ^{op} 31-7-1961 ^{vóór} tussen 9:15 en 12 uur

voor het afhalen van: besluit over perceel met enkel a.m.d. 15

Gemeentesecretarie Vleuten - De Meern.

De kosten van het bovenstaande zijn f 1,- en moeten onmiddellijk worden voldaan. Het bedrag kan ook worden overgemaakt per giro of per postwissel, waarna het bovengenoemde per post zal worden toegezonden.

(Postrekening 9476, t.n.v. Gem. Secretarie Vleuten - De Meern te Vleuten)

Het bericht van de gemeentesecretarie met de mededeling dat de vestigingsvergunning voor me klaar lag.

door de gang, langs de boeren met klompen, naar buiten.

Het was een zàlige dorpse situatie waarbij je je veel beter realiseerde waar je mee bezig was dan nu.

Gemeente

Een andere, minstens zo onthullende ervaring was mijn eerste contact met de gemeente Vleuten-De Meern. Ik stond op het punt een huis te kopen in een gemeente waar vrije vestiging bestond voor bewoners van een koophuis. Op maandag 24 juli 1961 belde ik vanuit De Bilt het gemeentehuis op om te vragen wat ik allemaal moest doen om een vestigingsvergunning te krijgen. Het meisje dat de telefoon aannam vroeg naar m'n naam en adres. En — u gelooft me niet — al TWEE DAGEN later kreeg ik een kaartje toegezonden waarvan ik de achterzijde hierbij afbeeld: „Hierbij wordt u verzocht op het gemeentehuis te Vleuten te verschijnen op/voor 31-07-1961 tussen 9.15 - 12.00 uur voor het afhalen van: vestig. verg. perceel Utenhamstraat 15”. Ik was met stomheid geslagen: geen gezeur, geen ingewikkelde formulieren, geen voorwaarden.

Ik kon tegen betaling van één gulden zomaar m'n vestigingsvergunning komen halen. „De kosten van het bovenstaande moe(s)ten wel onmiddellijk worden voldaan”.

Mijn eerste ervaring met de gemeente Vleuten-De Meern was van dien aard dat ik al meteen een beetje van m'n toekomstige woonplaats ben gaan houden.

Helaas begon het gemeentebestuur op 29 september van datzelfde jaar die eerste plezierige indruk wat te vertroebelen door ons, argeloze nieuwbouwbewoners, te overvallen met een brief

waarin ons allerlei dingen werden verboden en waarin een toezegging werd gedaan die enkele maanden later niet werd nagekomen. Ik kom daar nog op terug.

Toen we nog maar enkele weken in ons huis woonden maakte ik in september 1961 deze foto die niet merkwaardig is om de afbeelding van de oneven zijde van de Utenhamstraat, maar om het water op de voorgrond. Dat was de Nieuwe Vaart die vroeger onder een eerlijke brug door van de Vleutense wetering in noordelijke richting liep maar in 1960 al een aantal jaren via een duiker onder de Parkweg werd doorgevoerd. In 1962 werd het op de foto zichtbare stukje water gedempt en kregen de aanliggende burens er een stukje tuin bij.

Een dorp verandert . . . . .

De raadsselfoto uit De Meern die in het vorige nummer stond afgedrukt heeft geen gigantische golven van enthousiasme teweeg gebracht. Er waren twee goede reacties en geen foute. „De foto op pagina 464 is volgens mij de Kalverstraat” schreef de heer H. Rijker uit de Zonstraat. Henk Brinkhof die aan de Zandweg 141 woont, maakte er een leuke brief van met veel gevoel voor details.

„Geachte Redactie,
Over de op pagina 464 geplaatste foto uit De Meern wil ik u het volgende mededelen.

- a. De koeien in het weiland zijn van Johan v.d. Weijden.
- b. Hij is zelf bezig zijn koeien te melken.
- c. Het weiland bevindt zich tussen de R. K. pastorie en kerk en de woningen Kalverstraat 2 t/m 12, zoals op de foto is te zien.

d. Uiterst links zijn nog de woningen van de Zonstraat zichtbaar.

e. De heer Johan v.d. Weijden bewoonde de boerderij Rijksstraatweg 88 die thans wordt bewoond door de familie J.J.J. van Schip".

Om een en ander nog eens wat duidelijker te maken plaatsen we hier een tweede foto die tegelijkertijd werd gemaakt en waarop de pastorie zichtbaar is.

Voor de nieuwe raadselfoto zijn we weer terug in Vleuten. Waar staan de dames te praten?

K. B. N.

Help !

Ten behoeve van enkele artikelen wil ik graag de hulp van onze inwoners inroepen.

In de eerste plaats heb ik, ter illustratie en aanvulling van een verhaal over onze **oude dorpspompen** (gemeentepompen), originele foto's of afbeeldingen, met eventueel bijbehorende uitleg, nodig. Voorzover mij bekend, zijn er in onze gemeente vier gemeentepompen geweest: één in De Meern (bij de N. H. kerk), twee in Vleuten (bij de Broederschapshuisjes en aan 't Haarpad) en één in Haarzuilens (eerst in 't oude dorp en later op de Brink).

In de tweede plaats zou ik dolgraag wat meer gegevens willen hebben betreffende het in 1926 uitgereikte **Mobilisatiekruis**. Dit kruis was een herinnering aan de Eerste Wereldoorlog (1914 - 1918) en het werd toegekend aan allen die in die jaren onder de wapenen waren geweest. Een exemplaar van het kruis is in mijn bezit, maar wie kan mij helpen aan de bijbehorende oorkonde en wie weet iets te melden over de uitreiking in onze gemeente? Ik zou ook wel iets meer willen weten over het destijds heersende anti-militarisme (gebroken geweepteje)!

Ten derde zijn gegevens (vooral foto's) over het oude **gemeentehuis van Oudenrijn** (Rijksstraatweg 74) welkom. **U krijgt uw spullen natuurlijk ongeschonden retour. Wilt u contact opnemen met Dr D. W. Gravendeel, 't Zand 35, 3451 GP Vleuten, tel. 03406 - 61793?**

Wie wat bewaart die geeft wat

Door ons werden in dank, ten behoeve van onze bibliotheek en onze verzameling, de volgende schenkingen en bruiklenen aanvaard van:

K. B. Nanning, Utenhamstraat 15 Vleuten

Oog op Utrechts toekomst, ruimtelijke ontwikkeling van de provincie Utrecht tot het jaar 2000; uitgave Provinciaal Bestuur van Utrecht, 1967. Medisch centrum te Vleuten-De Meern; artikel uit „Stedenbouw” 19de jaarg., nr 9, 1967. Projectiescherm

D. van Maanen, Utrechtseweg 47 Vleuten

Miele wasmachine

Familie Boeijen te Vleuten

Unster, schietlood, hakmes voor groente

Léon van Esch, Hindersteinlaan 7 Vleuten

Houten kapstok

W. B. Lewis, Koriandergeraarde 7 Nieuwegein

Handkar

A. Goudappel, Julianalaan 20bis Vleuten

Foto met beschrijving van station Vleuten

E. J. F. de Rooij, Dorpsstraat 15 Vleuten

Fragmenten van oude kranten

J. P. Jansen, Ockhuizerweg 22 Haarzuilens

Foto Paulina Petronella Odilia van Bijlevelt en haar eerste man Djemal Effendi. Nog een foto van de laatste.

P. G. de Rooij, 't Zand 1 Vleuten

Kun je nog zingen, zing dan mee (tekst), 1939

Oude prentkaarten vertellen over Vleuten-De Meern, J. J. Th. Sprong, 1970

J. van Selm, Parkweg 26 Vleuten

40 jaar vrijwillige brandweer Vleuten-Haarzuilens, 1967

K. Ravenhorst, van Zuylensstraat 35 De Meern

Aquarel van het erf van Rijksstraatweg 105 te De Meern (de afgebrande boerderij van de familie van Kippersluis), zomer 1986

Strontlopen

Altijd heeft dunne koeiestront een aantrekkingskracht uitgeoefend op de jeugd van De Meern.

't Gooien en voetballen met paardemoppen was ook wel leuk, maar met dat dunne spul van de koeien was zoveel meer te beleven.

Liep je in 't weiland, dan probeerde je altijd wel of zo'n koeievla al sterk genoeg was om op te gaan staan. Meestal was dat niet het geval en sijpelde het over de randen van je klompen.

Ja, klompen had je wel nodig in 't weiland en in de polder. Kreeg je soms dorst van 't lopen door de polders, dan schepte je een klomp vol water uit de sloot en dronk dan met je tanden op elkaar om eventueel kroos en insecten tegen te houden.

Had je een hekel aan iemand of kreeg je ruzie, dan werd er wel eens iemand op z'n kop in de koeievla gezet. We zeiden dan: dat is goed voor je haar, daar krijg je krullen van.

De mooiste stront was te vinden bij bakker Ern  en bakker Verkerk. Deze twee waren, behalve bakker ook nog een beetje boer.

Bakker Ern  schepte alles in een driewielige kar, die dan op 't land aangekomen kon worden gekiept door er een houten wig uit te trekken. Als de kar op 't erf vol stond en Ern  was even naar binnen, trokken wij alvast de wig eruit. Reed hij dan weg, dan kiepte de kar en ging alles over 't erf naast z'n huis.

Verkerk stortte alles in een grote kuil, om 't dan later naar 't land te vervoeren. Geregeld probeerden we dan of er al een sterke korst op zat, sterk genoeg om er over te lopen.

Ik was de kleinste, zodat ik 't meestal als eerste probeerde. Vele keren ging dat niet goed en zakte ik tot m'n middel in de kuil. Er werd door de andere jongens dan flink gelachen en zij waagden zich niet op de koek.

Omdat ik zo niet naar huis kon, nam m'n broer Jan me dan mee naar de Rijn, hield me vast aan m'n armen en spoelde me schoon. Thuis gekomen, vertelde ik half huilend dat ik in de Rijn was gevallen en ik kreeg dan een koekje of een snoepje voor de schrik.

Moe vond wel, als ze m'n kleren waste, dat de kwaliteit van 't Rijnwater er niet beter op werd.

Krullend haar heb ik er wel van gekregen, moeders haar is er snel grijs van geworden.

Officieel orgaan van de Historische Vereniging Vleuten-De Meern-Haarzuilens.
7e jaargang nr. 2 juni 1987 © 1987
Verschijnt 4x per jaar

Ingeschreven in het verenigingsregister van de K.v.K. Utrecht e.o. onder nr. V. 479360

Dagelijks bestuur:

Dr D. W. Gravendeel, voorzitter
't Zand 35, 3451 GP Vleuten
tel. 03406 - 61793

W. H. Denekamp, sekretaris
Utenhamstraat 5, 3451 BR Vleuten
tel. 03407 - 1948

P. G. de Rooij, penningmeester
't Zand 1, 3451 GP Vleuten
tel. 03407 - 1483

A. J. van Zoeren, vice-voorzitter
Stationsstraat 34, 3451 BZ Vleuten
tel. 03407 - 1263

H. E. J. van Essen, coörd. werkgroepen
Mauritslaan 17, 3454 XP De Meern
tel. 03406 - 62992

Erelid:

Mevr. Prof. Dr C. Isings, Soest

Redactie-sekretariaat:

Monique van Essen, Hindersteinlaan 1,
3451 EV Vleuten
tel. 03407 - 3611

Ledenadministratie/informatie:

Opgeven van nieuwe leden, mutaties en (na)bestellingen bij:
Mw. P. J. de Rooij-Goes, 't Zand 1,
3451 GP Vleuten, tel. 03407 - 1483

Kontributie:

De jaarlijkse kontributie bedraagt voor
1987 minimaal f 25,-;
postabbonnement f 35,- per jaar

Donateurs:

Minimaal f 12,50 per jaar.

De vereniging heeft rekeningen bij de volgende instellingen:

ABN - De Meern 55.66.33.040
RABO - Vleuten 36.75.17.574
POSTGIRO 2.689.200

- Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit dit verenigingsorgaan is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Illustratie voorpagina:

Oostgevel van de zeer oude hofstede Den Eng

LOSSE NUMMERS f 7,50

Van het bestuur

In de jaren zestig sprak men, in verband met de gemeentebegroting, nog over het hoofdstuk „onderwijs, kunsten en wetenschappen”, waarbij we ons kunnen afvragen wat men in die jaren in Vleuten-De Meern onder kunsten en wetenschappen verstonde.

Netto kostte dat hoofdstuk in 1965 de gemeente f 200.000.-. Dat was f 880.000,- in 1969, maar toen waren „kunsten en wetenschappen” vervangen door „cultuur en recreatie”. In 1974, toen er een splitsing was gemaakt, stond „onderwijs” te boek voor f 347.000.- en „cultuur en recreatie” voor f 979.000.-. Op de begroting 1986 waren dat respectievelijk f 238.000.- en f 3.249.000.-.

Die kunsten en wetenschappen van vroeger waren vreemde eenden in de dorpsse bijt, begrippen die vanouds stonden voorgedrukt op de van hogerhand voorgeschreven begrotingsformulieren; ze leefden niet en ze werden in de praktijk niet gehanteerd.

Dat is in onze jaren wel anders met cultuur en recreatie . . . of toch niet helemaal? Wat „recreatie” inhoudt, weet iedereen en heel veel mensen zijn er heel druk mee, maar die rare „cultuur”, wat moet je daar nu mee op een dorp?

Het maakt de indruk dat men ook op landelijk niveau met de plaats van de cultuur niet goed raad wist. Hadden we, nog niet zo lang geleden, een ministerie van CRM (cultuur, recreatie en maatschappelijk werk), nu bezitten we er één van WVC (welzijn, volksgezondheid en cultuur). Mr Drs L. C. Brinkman, onze huidige minister van WVC, besteedt aan cultuur naar eigen schatting 5% van

zijn tijd. Is dat veel ..... weinig ..... genoeg ..... of zou 't meer moeten zijn?

Van Dale, onze vaderlandse toeverlaat voor de verklaring van moeilijke woorden, verstaat onder „cultuur”: beschaving, verfijning van het geestelijk en zedelijk leven, resp. het daarin bereikte peil. Cultuur omvat zowel het proces van beschaving als het bewaren en beleven van de tijdens dat proces verworven waarden. Die waarden noemen wij dan ook „cultuurgoederen”; zij zijn van materiële en van immateriële aard.

Het is zaak voor elk individu — en dus ook voor elke gemeenschap — ervoor te zorgen dat die cultuurgoederen niet verloren gaan. De Historische Vereniging wil daar graag bij helpen — dat valt onder haar doelstellingen — maar het is de mentaliteit van de bevolking zelf die bepaalt of er hoop is of niet.

Onze plaatselijke overheid lijkt haar schuwheid t.a.v. het cultuurbegrip wat te overwinnen. Op 24 juni 1986 werd door de gemeenteraad een monumentencommissie ingesteld en vervolgens werd — voorlopig voor een half jaar — een crediet verstrekt voor archiefonderzoek. Verwacht wordt een bijdrage in de kosten van de Open Monumentendag op 12 september a.s.. Tenslotte verklaarden B en W, in hun voorjaarsnota, zeer positief te staan tegenover de activiteiten van de Historische Vereniging, op grond waarvan zij meenden ten behoeve daarvan een bedrag van f 50.000,- te moeten opnemen.

Is er dan toch nog hoop?

D. W. Gravendeel
voorzitter

In dit nummer

- Van het bestuur	pag. 503
- Agenda, Wie wat bewaart die geeft wat, Gevraagd, Rectificatie	504
- De Hervormde Gemeente De Meern (3)	505
- Raden maar	508
- Een dorpsbewoner vertelt (Ben van Rooijen)	509
- Nog maar 25 jaar geleden (deel 3 en slot)	522
- Haarzuilens op televisie, Een dorp verandert	524
- Haarpad	526
- Historie gemaakt in enkele dagen	527
- Geboorte	528

Agenda Wie wat bewaart die geeft wat

Het is zo ver!

De van de Pegus NV cadeau gekregen kantoorkeet van 9 x 16 meter, die door de harde kern van de vereniging deze winter werd afgebroken en waarvan de onderdelen inmiddels zijn vervoerd naar het terrein achter het perceel Zandweg 147 (D'Ark), wordt aldaar weer opgebouwd. Het is de bedoeling dat het onderdak gebruikt gaat worden voor schoonmaak- en restauratiewerk.

Het bestuur roept alle leden, die thuis zo goed overweg kunnen met hamer en zaag, op, hun handen in dienst te stellen van hun vereniging en mee te werken aan het totstandkomen van hun **eerste echte eigen onderkomen!**

U kunt zich daartoe aanmelden bij P. G. de Rooij (tel. 03407 - 1483) of D. W. Gravendeel (tel. 03406 - 61793).

Zaterdag 29 augustus

Braderie te Vleuten

Wij staan er met onze kraam

Vrijdag 4 september

Markt te De Meern

Ook daar zijn wij present met onze kraam

Zaterdag 12 september

Open Monumentendag

Fiets en/of autotocht langs onze gemeentelijke monumenten. Let op de desbetreffende publicaties in De Brug.

Start vanaf **10.30 uur in 't Wapen van Haarzuilens**, waar een routebeschrijving wordt uitgereikt

Gevraagd

A. M. Aelbers, Oude Graafseweg 210, 6543 PX Nijmegen, vraagt ter overname oude nummers van ons tijdschrift: jaargang 1981 nummer 1, jaargang 1982 nummer 2 en jaargang 1983 nummer 1.

Mevrouw J. M. Verweij, Curielaan 10, 3451 EK Vleuten, vraagt te leen of ter overname beschrijvingen van de reizen naar Turkije door Kees Valkenstein.

Door ons werden in dank, ten behoeve van onze bibliotheek en onze verzameling, de volgende schenkingen en bruiklenen aanvaard van:

A. Mook, Dorpsstraat 23a Vleuten
Houten scheernap, hoteltafel met eiken blad

G. C. P. Versteeg, Eikslaan 6 Haarzuilens
Biljartklok

J. Rodenburg, Dorpsstraat 62 Vleuten
Spanzaag, avegaar, schapenscheerdersschaar

A. Winkel, van Wanroystraat 12 Vleuten
Informatiegidsen Vleuten-De Meern 1964 - 1978, Onze Gemeente 1964 - 1980

J. Th. van Dijk, Frederik van Eedenstraat 9 Vleuten
Bril in etui

J. F. K. Kits Nieuwenkamp, Hof ter Weydeweg 11 Vleuten
Bult en Hallewas: Graven bij Valkenburg, Het archeologisch onderzoek in 1985

Mevrouw A. Migo - Kruyswijk, Stationsstraat 48 Vleuten
Twee foto's met negatieven van de bouw van de nieuwe burgemeesterswoning aan de burgemeester van der Heidelaan

J. L. H. Ouwerkerk, Frederik van Eedenstraat 11 Vleuten
Carbidlamp, zeis, Encyclopedie Winkler Prins 3e druk; helaas ontbreken de delen 12 en 14.
Wie heeft ze voor ons?

F. E. de Rooij jr., Mandenmakerslaan 118 De Meern
Buizenschraapband

L. A. J. Barendse, Utrechtseweg 101 Vleuten
Tomatenhobbel, zeis, hooivork, verstuivers, sikkels, hakmes, trekmes, poothouten, enz. enz.

M. A. Overkleef - **Doornenbal**, Zonstraat 5 De Meern
Wasteil, wekketel met meter, boekjes Onze Gemeente, onderdelen petroleumstel

A. Goudappel, Julianalaan 20 bis Vleuten
Spoorwegspel

Y. D. Kaas, Kapelstraat 23 Utrecht
Butagaskachel

H. A. Kleyn van Willigen, 't Zand 18 Vleuten
Graanmolentje, garagekrik, bascule, emmer, trekzaag, heggeschaar, stookgereedschap, ijzeren kruiwagens, oorshout, spuitlans, emmer-spuut, inkerspijpl

G. J. Janssen, Westlandsetuin 4a Vleuten
Dubbele pottenpers, bloemkoolbak, petroleumbusje, poederverstuiver

P. Griffioen, Stationsstraat 56 Vleuten
Overspanningsdoorslag, oude fitting, karnstok voor in wekfles

Rectificatie

Mijn artikel „Bier uit de Heycop” in de aflevering van maart 1987 (jrg. 7, nr. 1) van dit tijdschrift bevat tot mijn spijt een onjuistheid die ik hierbij graag rechtzet.

Op bladzijde 487 dient de onderste alinea van de rechterkolom geheel te worden geschrapt. Hetzelfde geldt voor noot 4 op bladzijde 494. De aangehaalde zinsnede heeft, naar mij onlangs bleek, betrekking op accijnzen van de stad Utrecht op gabel en hop die niet in de stadsvrijheid groeiden. Dat wil echter niet zeggen dat daar in 1377 géén gabel of hop zouden voorkomen.

Van de gelegenheid gebruikmakend wijs ik verder op enige kleine zetfouten die ik bij de correctie van de drukproeven over het hoofd zag. De meest storende daarvan zijn de volgende:

- bladzijde 487, rechterkolom, regel 22 van onderen:

„gemeente” moet zijn „gemeenten”;
- bladzijde 494, linkerkolom, regel 11 van boven (noot 1):

tussen „bedrijf” en „van land” het woordje „of” voegen.

Tenslotte een vergissing bij de opmaak van het artikel: op bladzijde 486 moeten de regels 28 en 29 van boven worden geschrapt, deze zijn tweemaal gedrukt.

De Hervormde Gemeente De Meern (3)

door

Jac. de Bruijn en Gerrit Jan Bel

In 1977 verscheen van de hand van de heer Jac. de Bruijn uit De Meern een boek waarin hij de geschiedenis van de Hervormde Kerk in zijn woonplaats beschreef. Het boek geeft een zo volledig mogelijk beeld over hetgeen zich op dat gebied allemaal heeft afgespeeld. Vrijwel geen gegevens dat boven water kon worden gebracht blijft daarin onvermeld en het resultaat telt dan ook zo'n 450 pagina's. Daarbij is een groot deel van de teksten in het oud-Nederlands omdat deze integraal werden overgenomen uit akten en brieven die De Bruijn in verschillende archieven aantroef.

Om die reden is een en ander niet altijd voor iedereen even makkelijk leesbaar. Toch is de geschiedenis van de Hervormde Gemeente De Meern intressant genoeg om nog eens onder de aandacht te brengen. Vandaar dat Jac. de Bruijn en Gerrit Jan Bel besloten die nogmaals op papier te zetten. Daarbij werd afgezien van veel 'ballast' die wetenschappelijk gezien zeker verantwoord is, maar om die reden eerder thuishoort in een in boekvorm verschenen studie dan in dit blad. Het resultaat is een aantal artikelen, waarvan u hier het derde aantreft.

7. Henricus Suijck 24 juni 1731 - 1741

Na het overlijden van dominee Joh. van Loon komt de kerkeraad op woensdag 6 december 1730 bijeen, samen met Ds. A. de Ridder die van 1726 tot 1738 in Harmelen werkzaam was en Ds. Jac. Vlaer die van 1927 tot 1760 in Vleuten predikant was.

Omdat men daarvoor toestemming had gekregen van 'Hare Ed. Mogendheden de Staten 's Lands van Utrecht' is voor de opvolging van de heer Van Loon een nominatie van vier personen gemaakt:

1. J. F. Daverveld, prop. te Dordrecht
2. D. C. Smitman, prop. te Utrecht
3. A. v.d. Kolf, prop. te Gorinchem
4. J. de Kruijf, prop. te Utrecht.

Dominee De Ridder, die voorzitter is van de bijeenkomst, stelt voor één van deze personen te kiezen, maar dan vraagt zijn collega Vlaer nog het woord. De Vleutense predikant geeft het gezelschap in overweging of het niet beter is met de verkiezing te wachten tot men het kapittel van Oudmunster van de gang van zaken op de hoogte heeft gebracht.

De Ridder vindt dit niet nodig, want — zo zegt hij — ook de vorige beroepen kregen de toestemming van het kapittel nadat de verkiezing door de kerkeraad al had plaatsgevonden. De kerkeraad, die ook vindt dat er nu maar meteen spijkers met koppen moeten worden geslagen, is het daarmee eens en de keus valt op Johannes Franciscus van Daver-

veld, proponent (=kandidaat) uit Dordrecht. De keus zal die vrijdag aan de Staten worden gepresenteerd om de maandag daarop de Domheren van het kapittel om instemming met de keuze te vragen. De heren Vlaer en De Ridder wordt verzocht bij die gelegenheid de vertegenwoordigers van de gemeente te zijn.

Vrijdags worden de vier kerkeraadsliden en de twee dominees ontvangen door het kapittel. Daar laat Ds. De Ridder, als woordvoerder van het gezelschap, weten dat men voornemens is Van Daverveld te beroepen en verzoekt hij om de instemming van de weledele heren.

Buiten de deur wachten

De bezoekers moeten daarop buiten de deur wachten op het oordeel, waarbij de predikanten van de kerkeraadsliden worden gescheiden zodat ze niet samen kunnen praten. Eindelijk mogen ze weer naar binnen en maakt de decaan bekend dat het kapittel de gedane beroeping niet goedkeurt, omdat er 'een correspondentie was verzuimd'.

Dominee De Ridder vraagt daarop de uitspraak op schrift. Weer wordt iedereen naar buiten geloodst en na enige tijd komt de secretaris vertellen dat dat pas ruim een week later kan.

Hoewel een zachte en geduldige herder van zijn gemeente blijkt dominee De Ridder ook een vastbijterig volhouder te zijn, want hij verzoekt nogmaals te worden ontvangen. Eenmaal binnen informeert hij naar de zogenaamde

verzuimde correspondentie. De Domheren zeggen daarop dat, vóórdat de verkiezing had plaatsgevonden, eerst met hen had moeten worden overlegd over de kandidaten voor het Meernse predikantenambt en niet daarna. Ze willen wel met twee man naar De Meern komen om nog eens over de zaak te praten, maar eerst moet men zich er dan nog wat beter op de hoogte stellen dan tot dan toe het geval is geweest.

De Vleutense dominee antwoordt zeer verbaasd te zijn dat men kennelijk niet genoeg op de hoogte was, maar toch meende een veto te moeten uitspreken over het voorgestelde beroep. Hij voegt daaraan toe dat hij de heren ook gaarne op de hoogte wil stellen van de wijze van beroepen in De Meern, vanaf de tijd dat daar een predikant is geweest. Hij zet uiteen dat, gedurende de periode dat er nog geen volledige kerkeraad was, de beroeping gebeurde door de classis van Utrecht, zonder dat daar ooit de Domheren aan te pas kwamen. Hij biedt aan de moeite te nemen al deze gevallen stuk voor stuk te bewijzen aan de hand van het classicale boek, maar zijn toevoegingen vinden dat hij zich wat dat betreft extra inspanningen kan besparen.

Eer bewijzen

De Ridder, die voelt dat hij wel goed zit, verklaart werkelijk alles te hebben doorzocht en zweert nergens iets te hebben gevonden dat er ook maar op zou kunnen wijzen dat de heren van het kapittel in het verleden meer eer was bewezen en dat zij dus niet moeten denken dat zij ook maar enigszins in het respect en de achting van de bezoekers waren gedaald. Fijntjes voegt hij daaraan toe dat de Domheren in dit geval ook niet meer eer kan worden bewezen dan hen toekomt, omdat hij dan in problemen komt met zijn principalen (namelijk de classis van Utrecht), wanneer hij anders zou handelen. Bovendien moet men de werkwijze die bij de laatste beroeping van toepassing was volgen. En zij kunnen zelf weten hoe die de vorige keer was daar dominee Vlaer hen eerder het kerkeboek had gegeven waarin de nu naar voren gebrachte gegevens staan.

Na dit pleidooi verklaren de Domheren dominee De Ridder in het geheel niet de indruk te willen geven dat zij zijn goede bedoelingen ook maar enigszins in twijfel trekken. Omdat hij geheel volgens de voorschriften te werk was gegaan had hij zelfs niets anders kunnen doen. Toch zouden zij de zaak graag weer over acht dagen willen bespreken. De Meernse afgevaardigden protesteren hiertegen omdat Ds. Daverveld niet zo lang wil wachten. Hij heeft namelijk ook nog een aanbieding uit Overlangbroek en deze zal dan de voorkeur krijgen.

Vervolgens verhardden de standpunten zich weer. De heren van het kapittel geven losjes te kennen dat er nog wel meer goede proponenten rondlopen dan Daverveld alleen en beschouwen de zaak als afgedaan. De Ridder zegt daarop dat de kerkeraad nooit een ander kan worden opgedrongen en met deze meningen in de knip gaan beide partijen uit elkaar.

Pyrrusoverwinning

Op maandagmiddag 11 december is er weer een kerkeradsvergadering. Vanwege hetgeen in Utrecht is gebeurd weigert dominee Vlaer te komen. Deze bijeenkomst, tegen de wil van het kapittel, stuit hem tegen de borst. Daarop wordt de diaken Willem van der Eem verzocht Vlaer's plaatsvervanger, Ds. Van der Hagen uit Kamerik, op te halen. De diaken komt alleen terug, maar niet zonder bericht. Hij heeft een brief bij zich van Van der Hagen waarin deze schrijft dat het hem spijt dat hij niet kan komen daar het reeds zo laat is. Bovendien kan de beroeping volgens hem ook wel worden voltrokken in aanwezigheid van één consulent, namelijk Ds. De Ridder. Deze laat zich hiertoe door de kerkeraad overhalen. Dit onder druk van de vrees dat men Daverveld niet meer zou kunnen krijgen als de beroeping niet dezelfde dag uitgaat, omdat hij anders eerder te Overlangbroek zou worden beroepen.

De ervaringen van een paar dagen eerder liggen de kerkeraad nog zwaar op de maag maar — om advies wordt gevraagd — dominee De Ridder vindt dat de afkeuring van de Domheren maar voor kennisgeving moet worden aangenomen en men zich er verder niets van moet aantrekken. De plicht om hen, 't kapittel, van de Meernse keus in kennis te stellen was vervuld en daarmee is aan de regels voldaan en de kous als af te beschouwen. Hij ziet geen bezwaar om niet aanstonds tot de beroeping over te gaan. Dit advies wordt opgevolgd en met algemene stemmen be-

roept men Ds. J. F. van Daverveld tot Herder en Leraar der Gemeente aan De Meern.

Het hele voorval maakt duidelijk dat de macht van het kapittel aan het tanen is. Ook de Staten krijgen lak aan deze lui, want zij stemmen wel in met de beroeping. De overwinning voor de Meernse gemeente moet echter hoofdzakelijk op het morele vlak worden gezocht, want Ds. Daverveld bedankt helaas voor de eer.

Ditmaal zijn er geen bezwaren en op 12 februari kan Ds. Suijck worden beroepen. Voorzitter van de vergadering is De Ridder en dominee Vlaer treedt op als secretaris. Hij schrijft dan ook de beroepsbrief, maar kan het niet nalaten hierin eigenmachtig de mededeling op te nemen dat de weledele heren van het kapittel „de persoon van Ds. Suijck verklaarden aangenaam te zijn”. Dat is natuurlijk tegen het zere been van Dominee De Ridder en dat blijkt ook, als de brief wordt voorgelezen, want hij maakt duidelijk bezwaar tegen deze toevoeging. Hij vindt de mededeling dat het kapittel op de hoogte is gebracht van de Meernse keus meer dan voldoende. Tussen Vlaer en De Ridder ontspint zich een debat dat eindigt met een stemming. De broeders zien wel in dat zij aan de laatste meer hebben dan aan Vlaer en besluiten met algemene stemmen de gewraakte woorden te schrappen.

Nadat hij op 12 februari is beroepen wordt Henricus Suijck op 24 juni bevestigd.

Nader onderzoek levert nog dit op:

Ds. Henricus Suijck stamt uit een oud patriciërs geslacht, wonende op de Veluwe. Zijn vader is Andreas Suijck, getrouwd met Elizabeth Onkhuysen van Campen.

Ds. Henricus is één van de 10 kinderen, die uit dit huwelijk worden geboren.

Hij trouwt 1 mei 1736 te Amersfoort met Antonia van Zetten, gedoopt Amersfoort 31 augustus 1714, dochter van Cornelis van Zetten en Geertruyd Maas.

Uit dit huwelijk wordt te De Meern op 17 oktober 1738 gedoopt Cornelis (van Zetten) Suijck. Dit kind is gauw gestorven.

Hun tweede kind — eveneens Cornelis geheten — wordt te De Meern op 19 juli 1741 gedoopt.

Deze jongeman gaat met zijn moeder — na de deportatie van vader — naar Amersfoort en wordt daar op 10 januari 1763 burger en na voltooide studie weet

hij het tot notaris en zelfs tot burgemeester van Amersfoort te brengen.

Hij trouwt aldaar op 11 september 1774 met een notarisdochter, namelijk Alida Emerente van Bommel, dochter van Abraham van Bommel, notaris te Amersfoort en Geertruyda van der Hart.

Kerkvisitatie

Op 8 juli 1731 houdt de nieuwe dominee de eerste kerkeradsvergadering waarbij uit het verslag blijkt dat het Pausdom weer eens flink over de hekel werd gehaald. Dit zal wel geen initiatief zonder bijbedoelingen zijn geweest, want twee dagen later wordt er een kerkvisitatie gehouden en dit wist hij kennelijk vantevoren. Zoals bekend wordt de kerkvisitatie gedurende de zomermaanden gehouden. Regelmatig, bijna ieder jaar, verschijnen er dan twee of drie predikanten die zich op de hoogte komen stellen van het plaatselijk reilen en zeilen van de kerk. Daarbij wordt er natuurlijk op toegezien dat de leer op een juiste manier wordt verkondigd. Deze keer is een van de visitoren de in De Meern geboren Ds. Henricus van Sijpesteijn, zoon van de bekende Adrianus die hier van 1653 tot 1704 predikant was. Henricus was van 1709 tot 1741 actief in Montfoort.

Op 5 augustus 1738 is er weer een kerkvisitatie. Hieraan neemt onder anderen deel dominee Daverveld uit Utrecht. Blijkbaar had hij het niet lang uitgehouden in Overlangbroek en vond hij het interessant ook eens in De Meern een kijkje te nemen, de plaats waar hij indertijd was beroepen.

Nog een visitatie is er op 21 juni 1741 en daarbij constateren de bezoekende predikanten „niets berispelijks”. Toch wordt Suijck niet lang daarna door de kerkelijke autoriteiten afgezet. Het bleek al een tijdje hommeles te zijn met de man, want volgens archieven was hij in oktober 1739 onder censuur en toezicht gezet om zijn gedrag in de gaten te houden. Dit nadat hij was verhoord over vele zware ‚wanbedrijven’ die niet nader worden omschreven. Tot maart 1740 blijft hij onder toezicht staan en in juni krijgt hij zijn bevoegdheden weer terug. Maar twee jaar later is het weer mis en wordt hij wegens vernieuwde dronkenschap en het misbruiken van de penningen die voor de armen zijn bestemd ongeschikt verklaard.

Met de noorderzon vertrokken

Begin maart 1742 bezoeken twee kerkeradsleden de classis in Utrecht en vragen een dominee te sturen om de diensten te verzorgen, want herder en

leraar Suijck is vertrokken nadat zijn goederen wegens schulden publiekelijk zijn verkocht. Schriftelijk laat de dominee zelf weten De Meern te hebben verlaten uit vrees, te worden aangehouden. Hij hoopt dat de classis begrip heeft voor zijn desparate toestand en dit alles niet aanziet voor een kwaadaardige desertie. Hij verzoekt om van zijn taak te worden ontheven en hoopt het brood voor vrouw en kind te kunnen verdienen door het verkrijgen van een beroeping in Oost- of West-Indië.

Duidelijk wordt dat het sinds 1740 (toen Suijck zijn bevoegdheden terugkreeg) al donderen was. De dominee heeft de dienst niet waargenomen, doet zich als een notoir drinker kennen en vergriipt zich aan de armenpenningen. Als vergoeding voor dit laatste heeft hij de diakonie enige boeken gegeven. Duidelijker gegevens worden hieromtrent niet vermeld, maar het zal wel zo zijn geweest dat er van een kale kikker nu eenmaal geen veren zijn te plukken. De classis besluit hem nu zijn werk te ontnemen en voortaan mag Suijck ook niet meer aan het Avondmaal deelnemen. Hoe het hem verder is vergaan is onduidelijk, maar in ieder geval is hiermee een domineeperiode afgesloten die zowel vanaf het moment dat de plaats vacant was als aan het eind een roerige periode heeft gekend.

8. Eduard(us) Arendse (Arentz) 30 september 1742 tot 30 september 1746

Na het vertrek in maart van dominee Suijck duurt het tot juli voordat de kerkeraad zich kan buigen over diens opvolging. Uit een nominatie van vier personen wordt Eduardus Arentz, predikant te Grootegast (op de grens van Friesland en Groningen) gekozen.

De nieuwe Meernse Herder wordt op 19 juli beroepen en bevestigd op 30 september. Hij was in Emden geboren, trouwde op 17 augustus 1740 in Nieuw-Loosdrecht met de Loosdrechtse Sara Christina van Steenwijk en het echtpaar kreeg drie kinderen. Op 15 september 1743 werd Constatijn Willem gedoopt, op 25 oktober 1744 gebeurde dit met zijn broer Eduard Christiaan en op 1 mei 1746 met Jacobus Wolter Dirck. Precies 4 jaar na zijn komst vertrekt dominee Arendse weer. Hij gaat dan naar Kaap de Goede Hoop in Zuid Afrika waar hij op een dag na precies een jaar later, namelijk op 29 september 1747, in Stellenbosch wordt bevestigd en op 8 juli 1749 overlijdt.

De verslagen van de kerkeraad zijn erg summier en leveren nauwelijks bijzonderheden op, behoudens een vrij

uitgebreid verhaal over het wel en wee van de familie Brosius. Wie klaagt dat het leven van vandaag de dag geen pretje is moet er maar eens even goed voor gaan zitten, want uit het volgende blijkt dat het vroeger óók niet alles was.

Johannes (doorgaans Hannes genoemd) Brosius uit Everdingen en Uleke van Dam uit Jaarsveld trouwen op 14 november 1745. Uit het huwelijk worden zes kinderen geboren:

1. Joost, gedoopt op 26 november 1747
2. Jannigje, gedoopt op 14 december 1749
3. Maria, gedoopt op 3 september 1754
4. Hanna, gedoopt op 15 mei 1757
5. Jacob, gedoopt op 16 december 1759
6. Jannigje, gedoopt op 28 oktober 1764. De eerste Jannigje is kennelijk overleden. In 1760 leefde ze in ieder geval nog.

Armlastig

Op 10 mei 1754 rapporteert de praeses (voorzitter van de kerkeraad) dat hij bij zijn laatste bezoek aan Hannes Brosius had vernomen dat deze en zijn vrouw niet meer naar de kerk kunnen gaan omdat zij hun kleren bij de lommerd hadden moeten verpanden. De praeses ziet in dat, wil de aandacht van de andere kerkbezoekers bij de preek blijven, het echtpaar van kleren moet worden voorzien en stelt daarom voor de diakonie voor een oplossing te laten zorgen. Eenparig wordt het voorstel aangenomen en ouderling Paulus van Leersum krijgt voor dit doel f 13,- uit de diakoniekas ter beschikking.

Het gezin Brosius blijft helaas in moeilijkheden verkeren. In december 1756 krijgen de kinderen kleren en dat is een jaar later weer het geval. Eind oktober 1758 is de nood weer hoog en krijgen de kinderen nieuwe kleren, terwijl Hannes wordt verblijd met een zeer oud doodskleed dat lange tijd niet meer is gebruikt.

Oktober 1759: wederom kleren voor de kinderen. November 1759: de predikant laat de kerkeraad weten dat hij mevrouw Brosius heeft aangesproken over het feit dat zij de kerkdiensten niet bijwoont. Uleke zegt gebrek te hebben aan behoorlijke kleding en daarom wordt besloten haar van het nodigeste te voorzien. In januari 1760 krijgt de meester de opdracht Hannes iedere dag voor een stuiver turf te geven. In mei van dat jaar zegt Uleke dat haar oudste dochter een goede betrekking kan krijgen, maar dat ze dan wel behoorlijke kleding moet hebben. De kerkeraad wil het verzoek in om hierin te voorzien.

Het is duidelijk dat het gezin Brosius het magertjes heeft en dat de kerk regel-

matig bijspringt om de nood te lenigen. Ieder jaar worden wat dat betreft wel aantekeningen gemaakt in de verslagen van de kerkeraad en dat gaat door tot aan de dood van Uleke in mei 1800.

Doop buiten de regels om

Voor een verhaal apart zorgt dochter Maria. Op 17 februari 1782 laat de praeses weten dat hij tot zijn ‚hartgrievende droefheid’ heeft vernomen dat Maria is bevallen van een onecht kind. Haar zuster wil het wel ten doop houden, maar de predikant is het hiermee niet eens. Volgens de classicale resolutie van 1722 moet de moeder dit zelf doen als zij uit het kraambed is hersteld.

Dit is tegen de haren van Maria in die weigert en dit ook blijft doen. Zij beklagt zich zelfs bij de rechter in Utrecht dat de predikant weigert haar kind te dopen, hoewel zij hierom al verschillende keren heeft verzocht. Dat is weer olie op het vuur van de woede van de dominee die zegt: „Ik wil wel, maar dan moet zij het zelf te doop houden”.

De kerkeraad volgt deze gang van zaken teleurgesteld. Hoewel, teleurgesteld is wellicht wat te zacht uitgedrukt, want men spreekt in de verslaglegging zelfs van ‚met innige smerte’. Aanleiding tot deze ‚innige smerte’ is niet alleen de ‚snode misdaad van onkuysheid’ waaraan Maria zich heeft schuldig gemaakt, maar ook omdat zij zich van leugens bedient. Men vindt dat zij zich ten opzichte van haar ‚teder kind’ een ont-aarde moeder betoont door dit het doopsel te onthouden.

De broeders vinden dat gepoogd moet worden de zaak tot een goed einde te brengen. Daarom wordt de koster naar Maria gezonden met de opdracht een briefje voor te lezen (zelf zal zij wel niet hebben kunnen lezen) met de inhoud: „Maria Brosius, tot heden weigerig gebleven het bondszegel des H. Doops aan haar kind te laten bedienen, wordt uit naam van de predikant en kerkeraad van De Meern verzocht, om volgens classicale resolutie aanstaande dag des Heeren haar kind zelve ten doop te presenteren”.

Maria kan dan weliswaar niet lezen, maar is wel degelijk in staat haar mondje te roeren. De koster wordt teruggestuurd met de boodschap dat zij het kind niet zelf ten doop zal houden, ook al heeft dat tot gevolg dat er dan in het geheel niet wordt gedoopt.

De Meernse broeders zien in dat het weinig zin heeft de koster er nogmaals op uit te sturen met een briefje en besluiten dat de predikant en ouderling Stam de onwillige zullen bezoeken. Op 3 maart brengen de twee verslag uit. Het

resultaat is dunnetjes. Maria is weliswaar op de 'vriendelijkste en ernstigste wijze' haar ongeregeld gedrag onder ogen gebracht en tevens ernstig vermaand tot boetevaardigheid en bekering, maar zij bleef bij haar verklaring het kind nooit zelf ten doop te zullen houden.

De broeders zijn van oordeel dat het nu tijd is voor een krachtiger aanpak en dat eventueel de classis om advies moet worden gevraagd. De voorzitter van de kerkeraad brengt ook nog onder de aandacht dat hem het gerucht ter ore is gekomen dat Maria, indien er nog verder werd aangedrongen, de billen helemaal tegen de krib zou gooien en tot het Roomse geloof zou overgaan en haar kind door een Roomse priester zou laten dopen. Helemaal ongeloofwaardig komt deze mededeling de aanwezigen niet voor, want de zuster van Maria — die ook al eens van een onecht kind was bevallen — is met een Roomse man

getrouwd en invloed van die kant is zeker niet onwaarschijnlijk.

De classis wordt om advies gevraagd en ook van die zijde wordt ingezien dat er weinig echte eer valt te behalen aan deze zaak. Wil men Maria en het kind tot de eigen geloofskring behouden dan moeten regels maar wijken voor wijsheid. De predikant krijgt de vrijheid om het kind te dopen op de manier zoals de moeder het wil. En dus krijgt Maria haar zin.

Vijf jaar later, in april 1787 komt Maria aanzetten met een gerechtelijk stuk dat haar in staat stelt om met de handschoen ene Jan Anthony Casius (waarnaar haar eerste kind is vernoemd) te trouwen. Van Casius zelf wordt verder niet vernomen. Ook niet bij de doop van het tweede kind dat deze maand wordt geboren.

Of hier sprake is van een hechte relatie valt moeilijk te bezien. Enerzijds trouwt Maria kennelijk toch na ruim

vijf jaar met de vader van haar eerste twee kinderen, maar anderzijds blijft de man zelf (voor ons) uit beeld. In de schijnwerper verschijnt wel Gerrit Bos die is getrouwd met Arriët Sabrie. Hij is de vader van de onechte tweeling Adrianus en Hendrikus die op 22 januari 1792 wordt gedoopt. In oktober van dat jaar klopt Maria aan bij de kerkeraad met het verzoek om enig onderhoud voor haar twee onechte kinderen. Vanwege de armoede die zij kent krijgt zij vier sesthalven (een zeshalf was een zilveren muntstuk ter waarde van 5½ stuiver). Daarna wordt het stil rondom Maria al rest nog de aantekening dat de praeses op 23 april 1815 te kennen geeft dat hij een week eerder bezoek heeft gekregen van de weduwe Brosius die de diaconie bij die gelegenheid heeft bedankt voor alles wat zij voor haar en haar kinderen had mogen ontvangen of nog aan steun zou krijgen.

Raden maar

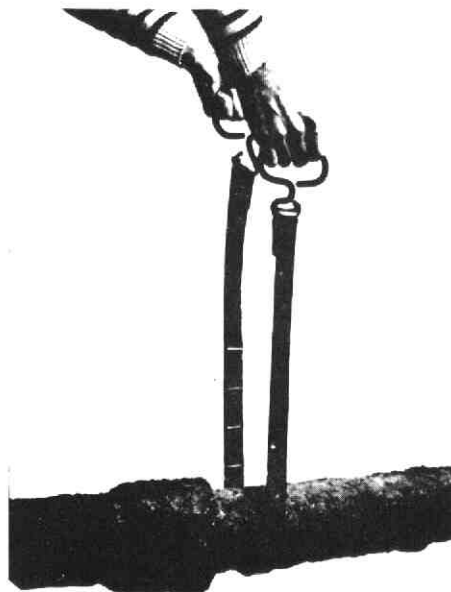
Op Koninginnedag, 30 april j.l., hadden wij in onze kraam een voorwerp te raden waarmee 47 mensen niet goed raad wisten. Men dacht aan iets voor een paard (stijgbeugels, teugels, deel van een hoofdstel), een trekkabel, een hulpmiddel om iets mee te dragen (kaas, stenen, buizen, emmers water, bomen, vaten, rails, biels, een veiligheidsriem om mee in een boom of paal te klimmen, een leerschraaper, een rondbeitel, gereedschap van een wagenmaker, een slijprijem, een weegwerktuig, een knevel om paardebene bij elkaar te houden of dieren uit de sloot te redden.

Dichtbij de oplossing kwam de boomontbaster (om boomschors van de boom te halen).

Bont maakte 't de bezoeker die dacht aan één van de twee draagriemen waarmee een geldkist uit een treinwagon gedragen kon worden. Niet alleen verried deze suggestie zijn beroep, maar zij doet tevens veronderstellen dat hij nog niet zo lang geleden hevig geïnteresseerd naar de film „De grote treinroof” heeft zitten kijken.

Niemand sloeg de spijker op de kop.

Het was een **buizenschraapband**, nog heden ten dage in de handel gebracht door de firma Le Joint Interne Benelux.

snel en doeltreffend...

De uitstekende reiniging aan de buitenkant die voor het hers-tel of de aansluiting van een leiding nodig, heeft altijd al een probleem gevormd.

De grootste moeilijkheid is het verkrijgen van een goede kwaliteit van de reiniging op het meest ontoegankelijke gedeelte van de buis: de halve omtrek aan de onderkant.

SNEL EN DOELTREFFEND: onze buizenschraapband uitgerust met messen van speciaal staal, gemonteerd op een leren riem, verzekert een maximum aan doeltreffend rendement bij een minimum investering.

Onze belangrijkste klantenkring: de waterleiding- en gasbedrijven.

Probeer er een.

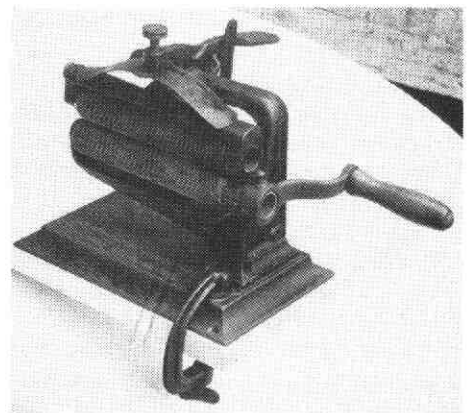
Tegenwoordige prijs: F (zonder BTW).

het rechte eind. De anderen hadden er echter ook fraaie bestemmingen voor: apparaat voor leerbewerking, pers voor hout, leer, papier, amandelen, om golfkarton mee te maken, iets om mee te etsen, boekdrukgereedschap, machine om mee te mangelen of te kartelen, apparaat voor de productie van waskaarsen.

Dat was 't dus allemaal niet.

Het was inderdaad een soort mangeltje met geribbelde koperen rollen en het werd gebruikt om fijne **plooitjes in de vrouwenmutsen** te persen. Het getoonde apparaat is van het merk Crown en het werd gemaakt door de American machine company te Philadelphia, volgens een patent van 1875.

De prijs — een stel fraaie reproducties van een gravure van het huis Voorn — viel toe aan **mevrouw Hoogstraten**, Brinkstraat 1 te Haarzuilens.

Nog maar 25 jaar geleden.....

door

Klaas B. Nanning

Deel 3 en slot.

Mijn tweede artikel in deze mini-serie besloot ik met de opmerking dat op 29 september 1961 het gemeentebestuur de argeloze nieuwbouwbewoners overviel

met een brief waarin ons van alles werd verboden en waarin een toezegging werd gedaan die enkele maanden later niet werd nagekomen. Ik kan er lang

over praten maar het lijkt me beter om de betrokken brief gewoon te publiceren. Dan kunt U zelf uw conclusies trekken. Wat dacht U?. Juist. De dwingend opgelegde haag van Rosanitida hebben wij nooit gekregen. Toen het plantseizoen „daar” was kregen wij struikjes van smalbladige liguster. Raar eigenlijk om dreigend te schrijven dat „andere terreinafscheidingen aan de voorzijde van de woningen niet zijn toegestaan” en vervolgens iets anders te (laten) planten. Dat deze eerste officiële brief van het gemeentebestuur niet op officieel postpapier van de Gemeente maar op een truttig stenciltje werd gedaan, laten we na zoveel jaar maar rusten.

GEMEENTEBESTUUR
VAN
VLEUTEN—DE MEERN

Aan de bewoners van de woningen
gelegen aan de Van Wanroystraat
en de Utenhamstraat
te
V l e u t e n .

Zoals U zult begrijpen is er het gemeentebestuur veel aan gelegen om de wijk, welke thans in het zogenaamde plan Hamweg in wording is, een zo fraai mogelijk aanzien te geven.

Plannen om tot een zo fraai mogelijk uiterlijk aanzien van de wijk te komen zullen naarmate de bouw van de woningen vordert verder worden gerealiseerd.

Het zal U echter duidelijk zijn, dat het welslagen van zodanige plannen niet alleen afhangt van hetgeen de gemeente voornemens is te doen.

Ook van de bewoners vraagt dit de nodige medewerking.

Uit ervaring weten wij, dat de eigenaars-bewoners van nieuwe woningen dikwijls de meest verscheiden plannen hebben met betrekking tot het aanzien van hun woningen en tuinen.

Het behoeft geen betoog, dat een te grote verscheidenheid van opzet in bijvoorbeeld de aanleg van de voortuinen tot het uiteindelijke resultaat voert, dat de wijk er onordelijk uit komt te zien.

Smaken verschillen, wat de een aantrekkelijk vindt, wordt door de ander lelijk genoemd.

Daarom heeft het gemeentebestuur bepaald, dat in het plan Hamweg ter afscheiding van de voortuinen naar alle kanten slechts een haag van rosanitida mag worden geplaatst. Deze haag wordt door de bouwmaatschappij geplant, zodra het plantseizoen daar is.

Andere terreinafscheidingen aan de voorzijde van de woningen zijn NIET toegestaan en dienen te worden verwijderd vóórdat de bouwondernemer tot het planten van de haag overgaat.

Op deze wijze hoopt het gemeentebestuur te bewerkstelligen, dat het plan Hamweg een voor allen aanvaardbaar uiterlijk aanzien verkrijgt.

Mede in Uw eigen belang vertrouwen wij in deze gaarne op Uw volle medewerking en hopen, dat het in Uw wijk goed wonen zal zijn.

Vleuten, 29 september 1961.

Burgemeester en Wethouders van Vleuten-De Meern,
De Secretaris,

De Burgemeester,

De brief van het gemeentebestuur waarin ons van alles werd verboden en waarin ons iets werd toegezegd dat later niet werd gerealiseerd.

Topgevels I

Toen medio 1962 het „Plan Hamweg”, te weten de vier dwarsstraten Van Wanroy, Utenham, Van Woerden en Bernard van Ham praktisch voltooid maar nog maar ten dele bewoond waren, heb ik de foto gemaakt van de kale topgevels langs de Den Hamstraat. Ik had er een duidelijke bedoeling mee.

Hoewel Vleuten in 1962 niet meer helemaal de charme van het oude dorpje bezat en de meeste wegen al in straten met trottoirs waren veranderd, bezat de dorpskern nog heel wat oude hoekjes en buurtjes. Het hele Haarpad was qua bebouwing nog aanwezig tot aan de Schoolstraat toe. Rond de oude dorpskern stonden nog de 19e eeuwse panden van de school met den Bijbel (inmiddels verenigingsgebouw en kruidenierswinkel geworden), de eeuwenoude hervormde pastorie met haar geheimzinnige steunberen aan de achterzijde en het van rond de eeuwwisseling daterende hotel „Het Oude Raadhuis” met aansluitende boerderij van exploitant Van Berkel.

Anecdote: Medio 1962 maakte ik in dit pand een vergadering mee. Bij binnenkomst, rond acht uur, kregen alle aanwezigen een kop koffie. Anderhalf uur later wilden we er nog een en opnieuw bestelde het gezelschap van zo'n 20 man een kopje. Maar dat kon niet. Het appa-

raat was afgezet en we konden kiezen tussen frisdrank of een borrel. Vrijwel unaniem kozen we voor iets met alcohol, maar het idee alleen al dat je na half tien geen koffie meer kon krijgen . . . . Was dat tekenend voor Vleuten?

Ik heb nog over het modderige pad gewandeld tussen de boerenschuur van Van Berkel en de grijze kerkhofmuur naar de Vinkenbuurt. De boerderij „Hinderstein” was weliswaar in augustus 1961 nèt gesloopt, maar de boerderij „Ken U Zelf” werd nog bewoond. Ik heb nog vele malen, per auto de Schoolstraat uitkomende, bijna stilstaand in m'n auto met de motorkap al voorbij het smalle trottoir, voorzichtig naar links en rechts gekeken voordat ik de haakse bocht naar rechts durfde te nemen, vlak langs de voorgevel van „Ken U Zelf”, die vrijwel recht tegenover „Attent”-van-nu stond.

Topgevels II

Ik moet hollend terug naar de foto van de topgevels waar ik een duidelijke bedoeling mee had. — Ik vond namelijk dat naast het oude dorp met z'n gevarieerde bebouwing een wijkje werd neergezet van 64 gelijkvormige doorzonwoningen, dat absoluut niet bij het oude dorp paste. Eerlijkheidshalve moet ik wel erkennen dat ik zelf in één van die 64 huizen ben gaan wonen (en er 26 jaar later nog woon), maar dan wèl aan de rand, aan de wetering-kant met een royaal uitzicht op oud-Vleuten.

Wist ik veel.

Wist ik bij het maken van die foto dat

De topgevels van „Plan Hamweg” langs de Den Hamstraat in de zomer van 1962 in oostelijke richting. Ver op de achtergrond de wasserij van Van der Kley.

deze saaie eenvormigheid nog maar het begin van de uitbouw van Vleuten was?

Wist ik dat al die oude huisjes en hoekjes die in het begin van de jaren zestig nog het uiterlijk van ons dorp bepaalden, stuk voor stuk en jaar na jaar zouden worden gesloopt, geëgaliseerd en platgewalst voor de realisatie van nóg meer uitbreidingswijken met doorzonwoningen?

Nee, dat wist ik niet.

De oude „Nieuwe Vaart” werd gedempt om dwars daaroverheen een rechthoekig stratenplan te situeren dat de naam „Nieuwe Vaart” kreeg. En in 1987 zien we dat voor in het nieuwste uitbreidingsplan „Hinderstein-noord” een waterpartij wordt gegraven op een plek waar voordien nooit water is geweest!

Ik heb in 1961 de oude theekoepel van huize Alenvelt nog gezien. Ik heb er geen foto's van gemaakt want zo'n uniek bouwwerk dat beeldbepalend is voor Vleuten moet toch behouden blijven?

Dat dacht ik.

Op een zeker ogenblik was die theekoepel verdwenen en elke keer dat ik over de Hindersteinlaan ons dorp binnenrijd denk ik aan die plek waar nu asfalt over heen ligt.

Tevreden

In augustus 1987 woon ik 26 jaar in Vleuten, 26 jaar op hetzelfde adres. Ik heb in die jaren veel zien veranderen. Maar een oud raadsbesluit heeft zowel Vleuten als De Meern ervoor behoed dat in onze dorpen hoge flatgebouwen

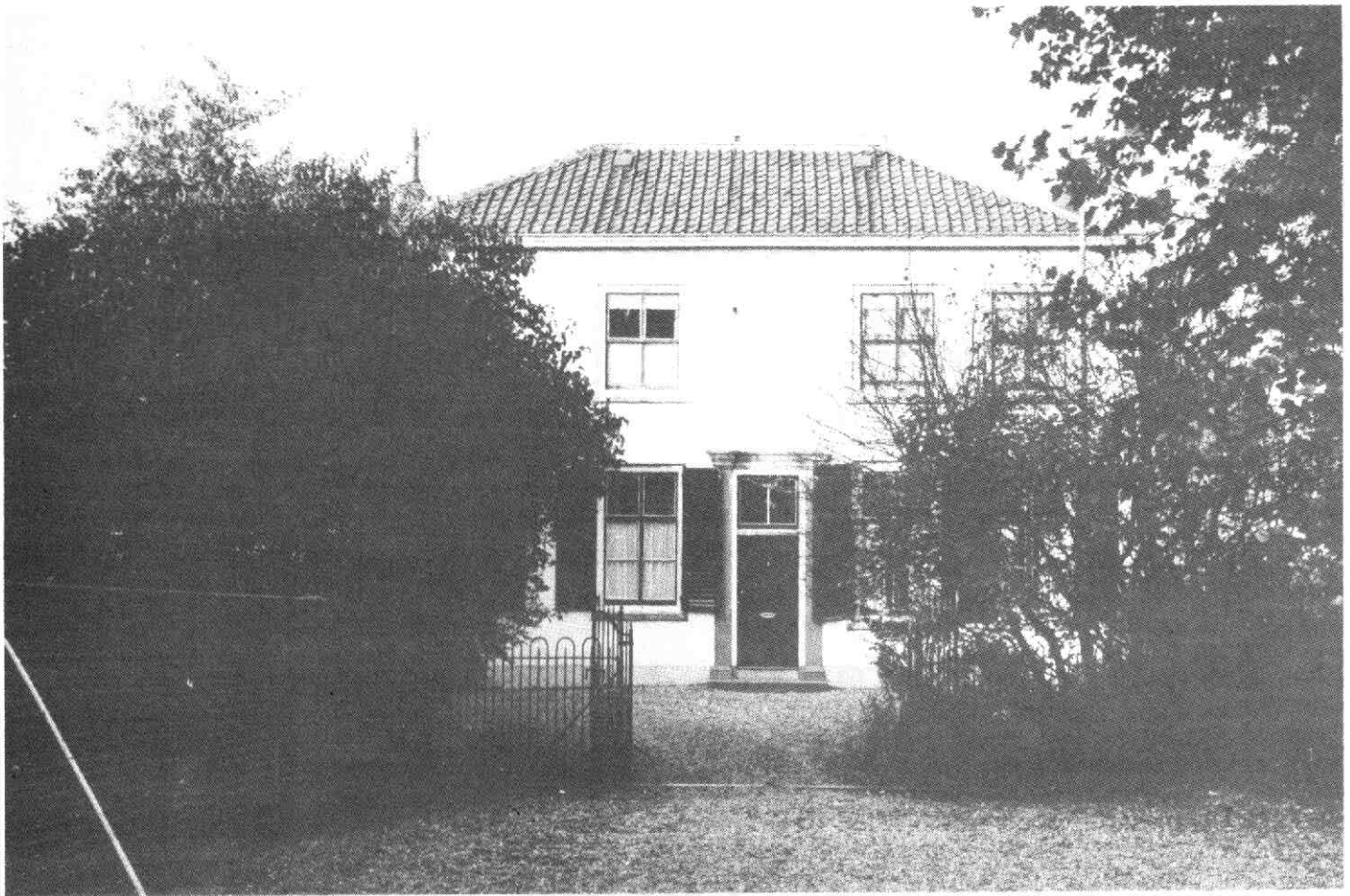
zijn verrezen, zoals we die bijvoorbeeld in Maarssen, Breukelen en IJsselstein aantreffen. Dat jongeren en minder kapitaalkrachtige gezinnen vaak naar een andere gemeente moeten verhuizen is een ander verhaal.

Ik ben eigenlijk bijzonder tevreden met mijn eengezinswoning met garage, met toestemming van alle gemeentelijke instanties leuk uitgebouwd tot comfortabel huis. Winkels voor dagelijkse in-kopen heb ik op loopafstand. En als ik wat anders wil kan ik ieder half uur, na zes minuten lopen, per trein een van de grootste winkelcentra van West-Europa: Hoog Catharijne bezoeken. En iedere minuut van de dag kan ik de fiets pakken om binnen enkele ogenblikken te genieten van de landelijke rust tussen De Meern, Maarssen, Kockengen en Harmelen. Je ziet dan plotseling een stille reiger die, wanneer je hem nadert, met rustige vleugelslag opvliegt. Boven je hoofd hoor je even later drie vogels passeren die tot aan de einder hun naam blijven roepen: Grutto, grutto, grutto....

Het wonen in Vleuten is eigenlijk zo gek nog niet!

De topgevels van „Plan Hamweg” langs de Den Hamstraat in oostelijke richting in de zomer van 1986. 24 jaar later ziet het nieuwbouwwijkje er heel wat vriendelijker uit.

De hervormde pastorie die aan de achterzijde zware steunberen bezat waar ik geen foto van heb gemaakt.

Haarzuilens op televisie

Nee, wij bedoelen niet het programma „Ontdek je Plekje” waarin het kasteel en de omgeving uitgebreid werden getoond en waar een grote schare bezoekers op af gekomen is, maar een ander moment.

Op vrijdag 4 juli j.l. werd in de TROS-televisierubriek „Groen en Grondig” tegen half zeven 's avonds een foto getoond van drie kinderen op een bokkewagen. De foto dateerde uit 1919, de drie kinderen waren nog in leven en de foto werd gemaakt in Haarzuilens.

Natuurlijk wil de Historische Vereniging deze foto ook even in handen hebben om er een reproductie van te maken. Bovendien zouden we graag in contact willen komen met (één van) deze „kinderen” die nu tenminste 70 jaar oud moeten zijn.

Graag even bellen naar mevrouw P. J. de Rooij - Goes 03407 - 1483 of K. B. Nanning 03407 - 1505.

Een dorp verandert.....

Een verlate reactie uit Canada

Juist nadat ons voorjaarsnummer was verschenen kregen we nog een verlate reactie op onze raadsselfoto uit het decembernummer 1986. Het antwoord was bijna goed, maar kwam wel uit Banff, in de Rocky Mountains in Alabama in Canada. Daar woont ons lid Theo Pauw die bovendien schreef: „Ik bedank jullie voor het schitterende blad van de Historische Vereniging dat ik gelukkig elke keer weer toegezonden krijg”.

Zo'n prettige reactie uit een ander werelddeel geeft ons weer een extra impuls om alles in het werk te stellen om eens per drie maanden ons verenigingsorgaan met gevarieerde artikelen te laten verschijnen.

In het vorige nummer publiceerden we een foto van enkele dames die ergens stonden te praten. De vraag was: Waar?

De vraag leverde twee schriftelijke reacties op. Eerst deze: „U stond met de rug naar de toenmalige Christelijke kleuterschool. De dames staan achter het schuurtje van de familie Van Eijk die destijds een kruidenierswinkel op het Torenplein had. Het gebouw rechts is de achterkant (opkamer, toneel) van het CJV-gebouw dat in 1968 gesloopt is”. Zo schreef mevrouw A. Griffioen die aan de Parkweg in Vleuten woont en volkomen gelijk had!

De tweede schriftelijke reactie kwam van Arie Goudappel (altijd goed voor een mooi verhaal) die het ook bij het rechte eind had en er meteen een reeks persoonlijke herinneringen aan vastknoopte waar we nog op terugkomen.

Tenslotte was er een mondelinge reactie van een gemeenteambtenaar die ons dorp al vanaf zijn jeugd kent: „Verdorie Nanning, je moet in het vervolg niet meer zulke moeilijke dingen vragen!”. Maar natuurlijk wist hij de plek ook precies aan te duiden.

Voor diegenen die het nu nog niet weten plaatsen we de foto opnieuw zonder afgesneden bovenhelft.

De oproep om oude foto's van De Meern heeft zo weinig resultaat opgeleverd dat we nu maar opnieuw een foto van oud-Vleuten laten zien.

Waar hebben deze huisjes gestaan en wie hebben er in gewoond?

K. B. N.

Haarpad

Tussen 1960 en 1970 is het belangrijkste deel van het **HAARPAD** in Vleuten geheel uit het dorpsbeeld verdwenen. Een nieuw stratenplan van rechthoeken werd, zonder enig gevoel voor historie, dwars over dit eeuwenoude pad geprojecteerd en uitgevoerd.

Weg is het Haarpad, maar niet de herinnering eraan. We hebben het plan opgevat om over de vroegere bewoners en de verdwenen huizen een tamelijk uitgebreid artikel te schrijven. Dat lukt natuurlijk alleen maar met medewerking van mensen die het oude Haarpad van 25 jaar geleden nog goed hebben gekend of die er hebben **gewoond**.

Ik vraag dus: Wie heeft op het Haarpad in Vleuten gewoond en wie is bereid mij te helpen met herinneringen, verhalen, foto's en misschien oude papieren zoals koopacten en dergelijke?

Reacties graag aan K. B. Nanning, Utenhamstraat 15, 3451 BR te Vleuten. Opbellen mag ook: 03407 - 1505.

Het begin van het Haarpad in 1964. Wie toen achter die uiteenlopende geveltjes woonden weten we nog niet precies. U mag al meteen beginnen op deze vraag een concreet antwoord te geven!

Historie gemaakt in enkele dagen

De afspraak liep al een paar maanden, maar op de zonnige (maar koude) zondag 1 februari belde mede-bestuurslid Paul de Rooij me op: „Kunnen we vanmiddag wat foto's maken van herinneringen aan de oude tuinderijen? Over een paar jaar zijn ze definitief verdwenen”. Twee uur later waren we op pad en bezochten we diverse hoekjes van onze gemeente waarbij ik o.a. nabij de haakse bocht in de Alendorperweg een foto maakte van de tuinderij die ooit „Concordia” heette en deze naam trots op haar schoorsteen had vermeld.

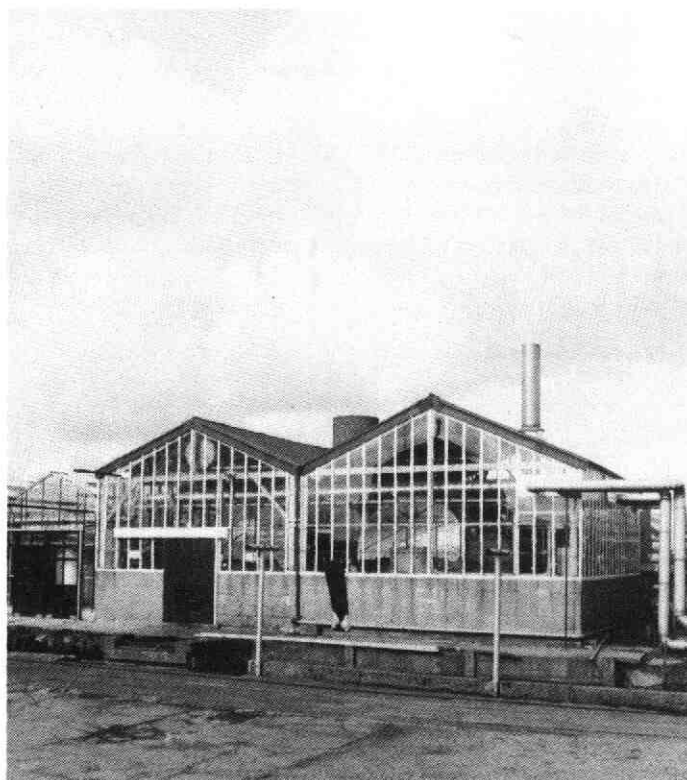
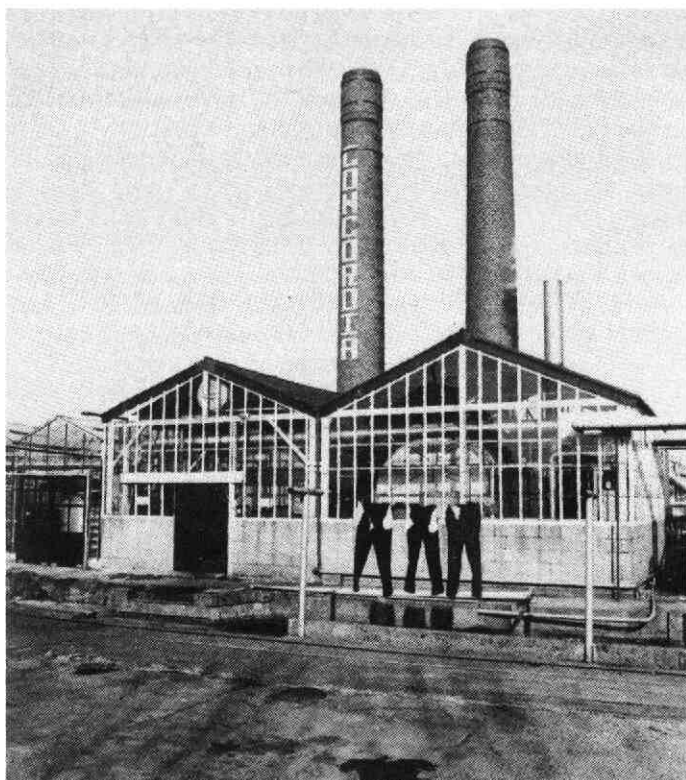
Op vrijdag 13 maart was ik bij dezelfde Paul de Rooij op bezoek waar ik hoorde dat de twee schoorstenen van „Concordia” inmiddels waren afgebroken. „Ach nee toch?” — „Ja, toch wel, helaas”.

Op zondag 29 maart maakte ik op dezelfde plaats weer een foto: de ketelhuizen staan er nog, er hing nu maar één broek te drogen maar de schoorstenen waren verdwenen! — Rond een week nadat we, toevallig eigenlijk, de schoorstenen hadden gefotografeerd werden ze afgebroken.

Onze gemeente heeft een historie die teruggaat tot de Romeinse tijd. In de middeleeuwen is onze gemeente bijzonder rijk geweest aan ridderhofsteden (kastelen). Aan deze belangrijke perioden uit onze geschiedenis zijn in ons verenigingsorgaan in de afgelopen zes jaren verscheidene artikelen gewijd. Zo moet het ook.

Maar dat „historie” ook een verschil van veertien dagen kan uitmaken tonen bijgaande foto's.

K. B. N.

Geboorte

Geboren worden, en dood gaan, blijft voor ons altijd iets geheimzinnigs. Hoe 't komt weet ik niet, maar als je er eens over wil praten krijg je de gekste antwoorden.

Als er iemand dood is, wordt er altijd gezegd: o, die is naar de hemel.

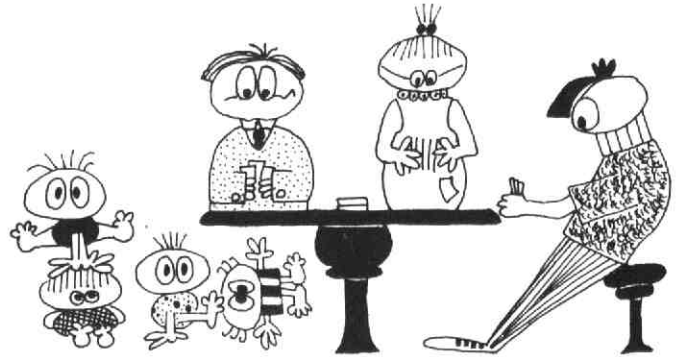
Maar bij alles wat wij deden, moesten we er maar steeds rekening mee houden, dat er voor dagelijkse zonden 't vagevuur, en voor doodzonden een hel is.

Blijven we dus nu maar even stil staan bij de geboorte, daar weten we ook weinig van.

Steeds worden er bij ons jonge konijnen geboren, maar we weten wel, dat gaat niet zo maar. Wij moeten dan altijd met een konijn, „waarvan Pa weet dat het een moeder is”, naar Keessie Baars in de Meerndijk. Die doet dan ons konijn bij hem in 't hok, waar een ram inzit. Er gaat een gordijntje voor 't hok, en hij zegt dan: „nu bijt hij jullie konijn in z'n nek en dan komen er binnenkort jongen”.

Bij mensen gaat dat anders. Als we er eens met een rooie kop naar durven vragen, krijgen we meestal als eerste antwoord dat de kinderen van de ooievaar komen.

Gelukkig ben ik een uitzondering want toen ik lang bleef vragen, heeft Pa mij verteld: och, jou hebben we gewonnen met schutjassen. Geen wonder dat er in De Meern zulke grote gezinnen zijn, want schutjassen is hier wel een geliefd kaartspel.

Dat de kinderen uit de boerenkool kwamen daar traptten we al lang niet meer in. Er worden 's zomers ook veel kinderen geboren, en dan groeit er geen boerenkool.

Dat de kinderen achter het behang vandaan komen is nog wel een mogelijkheid. We hadden in de voorkamer een slechte, brokkelige muur; om deze te kunnen behangen, werden hier latten en jute op getimmerd, dan kranten er op geplakt en daarna behang.

In de loop der jaren hebben we achter het behang altijd veel geritsel en soms gepiep gehoord. Groot was onze teleurstelling toen na een aantal jaren 't latwerk vervangen moest worden. Het enige wat achter het behang zat waren muizenesten.

Gisteren zijn alle geheimen opgelost. Pa had gezegd: als jullie zoet zijn komt de dokter misschien een broertje of een zusje brengen. En ja hoor, gisteren is de dokter gekomen, met een hele grote tas; hij zette deze even op de keukentafel en ging eerst naar de voorkamer waar moe op bed lag.

M'n broer Jan en ik waren natuurlijk nieuwsgierig; we hebben de tas stiekem opengemaakt en goed doorzocht, maar geen broertje of zusje, wel allemaal scharen, tangen en pleisters.

Pa was inmiddels thuis gekomen en ging ook direct naar de voorkamer.

Na een spannend half uur kwam hij terug met de dokter. . . . . Blij vertelde hij ons: jullie hebben weer een klein zusje gekregen, maar moe moet in bed blijven want de ooievaar heeft in haar benen gebeten.

Erg blij zijn we met ons kleine zusje Annie.

We weten nu iets meer. Ook wie te maken hebben met de geboorte van een kindje: m'n moeder, dokter Lambers, en toch de ooievaar. Pa heeft er niet zoveel mee te maken want toen de dokter kwam, was hij nog op z'n werk.

Officieel orgaan van de Historische Vereniging Vleuten-De Meern-Haarzuilens.
7e jaargang nr.3 september 1987 © 1987
Verschijnt 4x per jaar

Ingeschreven in het verenigingsregister van de K.v.K. Utrecht e.o. onder nr. V. 479360

Dagelijks bestuur:

Dr D. W. Gravendeel, voorzitter
't Zand 35, 3451 GP Vleuten
tel. 03406 - 61793

W. H. Denekamp, sekretaris
Utenhamstraat 5, 3451 BR Vleuten
tel. 03407 - 1948

P. G. de Rooij, penningmeester
't Zand 1, 3451 GP Vleuten
tel. 03407 - 1483

A. J. van Zoeren, vice-voorzitter
Stationsstraat 34, 3451 BZ Vleuten
tel. 03407 - 1263

H. E. J. van Essen, coörd. werkgroepen
Mauritslaan 17, 3454 XP De Meern
tel. 03406 - 62992

Erelid:

Mevr. Prof. Dr C. Isings, Soest

Redactie-sekretariaat:

Monique van Essen, Hindersteinlaan 1,
3451 EV Vleuten
tel. 03407 - 3611

Ledenadministratie/informatie:

Opgeven van nieuwe leden, mutaties en (na)bestellingen bij:
Mw. P. J. de Rooij-Goes, 't Zand 1,
3451 GP Vleuten, tel. 03407 - 1483

Kontributie:

De jaarlijkse kontributie bedraagt voor
1987 minimaal f 25,-;
postabonnement f 35,- per jaar

Donateurs:

Minimaal f 12,50 per jaar.

De vereniging heeft rekeningen bij de volgende instellingen:

ABN - De Meern 55.66.33.040
RABO - Vleuten 36.75.17.574
POSTGIRO 2.689.200

- Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit dit verenigingsorgaan is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Illustratie voorpagina:

Moeder met kinderen bij een houten pomp.
Tekening van Cornelis Jetses.

LOSSE NUMMERS f 7,50

Van het bestuur

Ons tijdschrift

Het verschijnen van het 20ste nummer van ons tijdschrift, in juni 1986, memoreerde ik kort. Nu, 105 bladzijden later, ligt de 25ste aflevering voor ons. Omdat met het doornummeren van de pagina's pas met de tweede jaargang werd begonnen, moeten we een kleine correctie toepassen om te weten te komen hoeveel bladzijden „historie" inmiddels bij elkaar werden geschreven. Dat zijn er nu dus 584.

De redactie streeft ernaar de wetenswaardigheden betreffende de drie woonkernen Vleuten, De Meern en Haarzuilens, zo evenwichtig mogelijk verdeeld aan bod te laten komen. Naast de artikelen, die een gedegen studie vereisen, is er plaats voor wat lichtere kost en ook het mengelwerk duikt af en toe op.

Maar of de kost door de lezer als licht of als zwaar wordt ervaren, veel werk zit er altijd aan vast en de redactie zou best wat hulp kunnen gebruiken. Zo zijn er nu bijna zeven jaargangen verschenen en eigenlijk wordt 't tijd dat daar eens een register op wordt gemaakt, indachtig het gezegde van de bomen en 't bos. Wie van onze leden voelt zich daartoe geroepen?

Er bevinden zich in ons gemeentearchief bouwstenen te over voor jarenlange studie van de cultuurgeschiedenis van onze gemeente. In Harmelen werd dat archief geïnventariseerd door de heer A. H. Janssen van het inmiddels opgeheven streekarchivariaat Zuid-West Utrecht. Het zou onze gemeenteraad sieren als hij hieraan een voorbeeld nam en onbekrompen opdracht zou geven tot een dergelijk werk.

De monumentendag

Zaterdag 12 september j.l. was er de landelijke Open Monumentendag. Ook in onze gemeente had een comité zich ingespannen om de bevolking een aantrekkelijke route langs de eigen monumenten aan te bieden.

Ongeveer 300 personen maakten er gebruik van en dat stemde het comité tot grote tevredenheid. Hoewel in letterlijke zin niet kan worden gesproken van een „response bij brede lagen van de bevolking" als 2% van de mensen belangstelling toont, moeten we ons anderszins realiseren dat de burger tegenwoordig wel een immens en divers aanbod van activiteiten op zijn bord krijgt.

Mocht de landelijke organisatie besluiten het volgend jaar weer een Open Monumentendag te houden, dan zal in ieder geval ons plaatselijk comité van de partij zijn. Waren deze keer Vleuten en Haarzuilens aan de beurt, dan komt De Meern aan bod met een minstens zo verrassende en sprankelende route.

Ons eigen onderkomen

Van de kerkvoogdij van de Hervormde Gemeente De Meern huurde uw bestuur een stuk grond achter het perceel Zandweg 147 (D'Ark) om daar de van de Pegus NV cadeau gekregen kantoorkeet (9 x 16 meter) op te bouwen.

Die bouw, die in de vrije tijd moet plaatsvinden, vordert gestaag. Omdat de avonden, wat het daglicht betreft, nu snel korter worden, zit er niets anders op dan er ook overdag aan te werken, willen we voor de winter onderdak zijn.

Voor de goede verstaander: hulp is nog steeds welkom!

D. W. Gravendeel
voorzitter

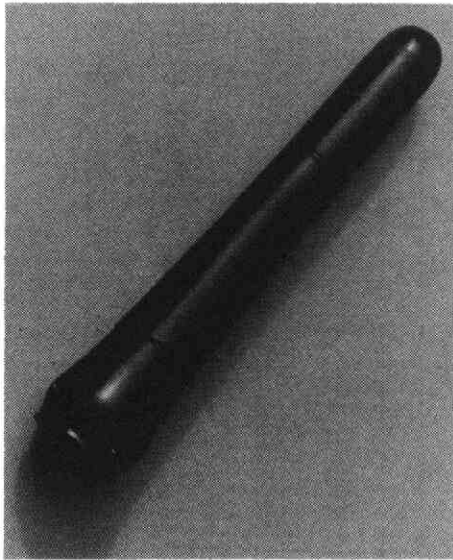
In dit nummer

- Van het bestuur	pag. 529
- Raden maar, Tentoonstelling Kees Valkenstein	530
- Dorpspompen in Vleuten - De Meern	531
- Wie wat bewaart die geeft wat	538
- Pijnlijk	539
- Haarpad	540
- Een gezinsbudget uit de 17e eeuw en hoe te betalen	543
- Agenda, Nieuwe leden	550
- De bokkewagen van de televisie	551
- Een dorp verandert	552
- Zalig	554

Op 29 augustus, op de braderie te **Vleuten**, hadden wij in onze kraam iets te raden, waarvan wij zelf niet wisten wat het was. U vindt dat misschien geen eerlijk spel, maar wij hadden zo tenminste een kans achter de identiteit van het voorwerp te komen.

Op de foto is goed te zien dat het misterieuze ding uit drie delen bestaat. De bovenste dop kan men eraf trekken, waardoor een kokertje zichtbaar wordt. Het onderste deel kan eraf geschroefd worden. Daarin bevindt zich een ruimte die door een los tussendekseltje wordt gescheiden van eerdergenoemd kokertje.

De opzet lijkt niet geslaagd. Vijf mensen dachten dat het iets te maken had met een zegel of stempel, vier hielden het op een (haak)naaldenkoker, zeven legden verband met schrijfgerei, vier meenden dat het bestemd was voor sigaren of snuiftabak. Eén zag er een

Raden maar

mix-kokertje in voor grondstoffen (drop?) en de rest gooide er met de pet naar: koekenstamper, wierookbrander, poot van een kast of tafel, scheerkwast. Een aanvullende suggestie op de Meernse markt — koker voor kruut en hagel — bracht ons niet verder.

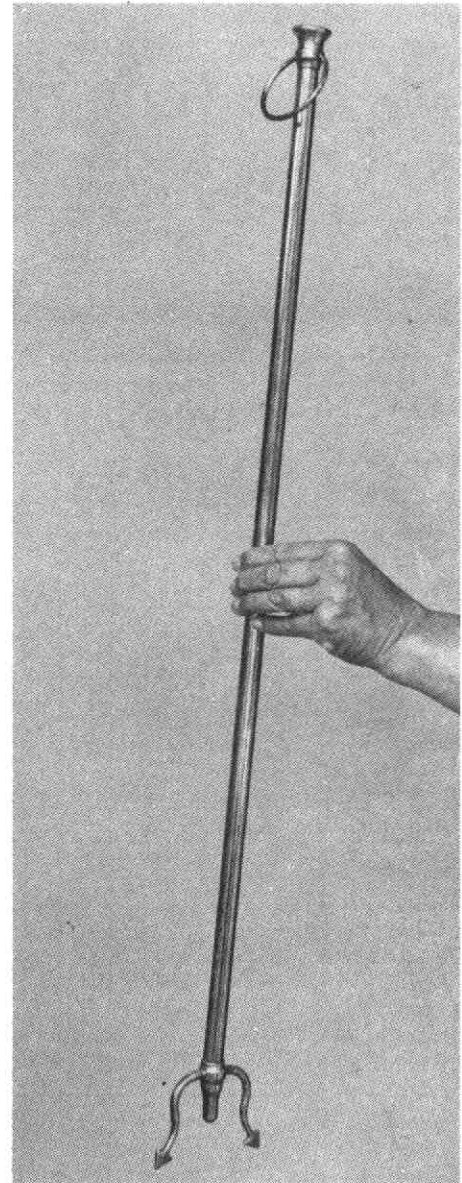
Een ondubbelzinnige benoeming van het voorwerp kwam er dus niet uit de bus, waarmee wij in dubbel opzicht niet gelukkig zijn: wij weten nu nog niets en wij kunnen geen prijs toekennen.

Op de markt in **De Meern**, op 4 september, toonden wij een voorwerp dat wel iets weg had van de drietand van Neptunus. Die was 't natuurlijk niet, maar wat was 't dan wèl?

Eerst maar de probeersels die er goed naast zaten: wandelstok, vaandeldrager, piket voor vuurwapen, pijp voor het nemen van water- of grondmonsters, wichelroede, meetapparaat, ringsteekstok, soort fluit, hoevenkrabber, varkensprikker, ijsprikker, apparaat om gordijnen of zonnescerm omhoog of omlaag te doen. Een eervolle vermelding verdient de suggestie dat het de vork zou zijn waarmee destijds, tijdens een beleg van het kasteel Den Ham, vanaf de toren aan de belegeraars een levensgrote ham werd getoond ten teken dat de belegerden nog genoeg te eten hadden.

Enkelen zochten het in de verlichting: aansteker of dover van gaslantaarn of kaars.

Het voorwerp had echter alles te maken met het open haardvuur, maar was geen pook of haardtang; het was een **blaaspijp om het vuur aan te wakkeren**.

Er waren maar zeven goede oplossingen; na loting viel de prijs — een jaar gratis lidmaatschap van onze vereniging — toe aan **M. P. Beelaerts**, Hoge Woerd 11 in De Meern.

Tentoonstelling van 12 t/m 30 oktober 1987 in de Openbare Bibliotheek - Gebouw „De Hoeksteen”, Alphons Ariëns-laan 1, Uithoorn, telefoon 02975 - 64925.

Openingstijden: maandag, woensdag en vrijdag van 14.00 tot 17.00 uur en van 18.30 tot 20.30 uur
dinsdag 14.00 tot 17.00 uur

Thema Kees Valkenstein

Georganiseerd door Hertha van Wageningen
Marsmanlaan 57
1422 DJ Uithoorn
Telefoon 02975 - 62483

met medewerking van: Historische Vereniging Vleuten - De Meern - Haarzuilens
Theaterinstituut

Dorpspompen in Vleuten - De Meern

door

Dr D. W. Gravendeel

We hebben ze niet meer, de dorpspompen. We hebben ze ook niet meer nodig; iedereen heeft thuis zijn eigen kraan, er zijn geen passerende schippers meer en de hedendaagse toerist trekt zijn neus op voor een glaasje water.

Toch is het jammer. Ze hadden een veel verdergaande functie dan alleen het verschaffen van betrouwbaar drinkwater in een tijd dat de beschikbaarheid daarvan nog niet vanzelfsprekend was. Behalve dat de pomp een trefpunt was in het sociaal verkeer, behoorde hij zeker thuis in het assortiment van straatmeubilair dat de mens ook buitenshuis een plezierig en vertrouwd gevoel gaf.

Ze waren waarschijnlijk niet mooi, onze dorpspompen, en zeker niet monumentaal, maar toch . . . . .

Inleiding

Rond de eeuwwisseling waren slechts zes gemeenten in de provincie Utrecht aangesloten op een „centrale watervoorziening”. Dat waren de gemeenten Utrecht (aangesloten in 1883), De Bilt (1883), Baarn, Soest (1885), Amersfoort (1890) en Zeist (1896). Nu, honderd jaar later, is dat met vrijwel ieder perceel in de provincie het geval. Vooral in de jaren net voor de Tweede Wereldoorlog kregen veel plattelandsgemeenten een centrale drinkwatervoorziening, maar in 1951 waren er toch nog zes gemeenten, die totaal geen centrale voorziening hadden: Bunschoten, Leersum, Leusden, Hoogland (nu Amersfoort), Stoutenburg (nu Leusden) en Snelrewaard. In 1957 waren dat er nog drie: Bunschoten, Stoutenburg en Snelrewaard.

Toch had voordien in brede kring de overtuiging postgevat dat de centrale drinkwatervoorziening bittere noodzaak was.

Cholera bijvoorbeeld, was in de stad Utrecht niet onbekend. Met tussenpozen trad deze gevreesde kwaal op en richtte in korte tijd grote verwoestingen aan. Om enkele epidemieën te noemen: in 1832 kwamen 708 gevallen voor, waarvan 297 met dodelijke afloop. Het volgende jaar keerde de ziekte terug en eiste 191 doden uit 331 aangetasten. In 1848 werden 373 mensen behandeld, in 1853 opnieuw 76 waarvan het hoge percentage van 58 stierf. Tijdens de epidemie van 1859 bezweek 69% van de 415 besmetten. De kroon spande de uitbarsting van 1866; 4% van de toenmalige stadsbevolking, 2400 mensen, werden als ziek opgegeven. Het totale dodencijfer bedroeg 1725.

Bedenk wèl dat men in die jaren de verwekker van de cholera nog niet kende; eerst in 1883 ontdekte Robert

Koch deze (*Vibrio cholerae*) in Egypte.

In 1866 bracht een Commissie, die in eerste instantie de opdracht had om te onderzoeken of er verband bestond tussen cholera en drinkwater, een rapport uit „aan den Koning”. Hierin is o.a. te lezen:

Te Vleuten werden de uitwerpselen van een lijder in den Rijn geworpen. In een huis daarnaast, stroomafwaarts, werden 2 personen door de cholera aangetast en 6 door diarrhee of cholérine (d.i. een vroegere naam voor op cholera gelijkende ziekten), waaraan een kind stierf. Alleen de vrouw bleef vrij. Zij dronken Rijnwater. In een derde gezin, naast no. 2, stroomafwaarts, kreeg de knecht een hevigen aanval van cholera. Aan het andere eind van de kom der gemeente, mede stroomafwaarts, kwam nog een cholera-geval voor en tusschen dit huis en dat waarin het eerste geval voorkwam, vertoonden zich verscheidene gevallen van cholérine en diarrhee.

Dat de dorpen De Meern, Vleuten, Haarzuilens en Harmelen, in de nabijheid van het hevig aangetaste Utrecht benedenstrooms gelegen, bijna niet door cholera bezocht waren, kan tweërlei reden hebben. In de eerste plaats is daar de biologische zelfreiniging van het water en in de tweede plaats woont een relatief groot aantal inwoners van genoemde dorpen ver van de rivier, zodat deze op een andere bron van watervoorziening aangewezen waren.

In de jaren 1892 en 1893 was er overigens groot alarm in Vleuten en B en W kondigden maatregelen af, die op ons nu wel als erg knullig overkomen. Zo was het verboden te drinken uit de *Vleutenschewetering, de Proostwetering, de Alendorperwetering, den Leidschenrijn en de Heicop*, maar slechts na bekendmaking dat er gevaar dreigde. De maatregel was ook niet langer verbindend als door aanplakking te kennen

was gegeven dat *de vrees voor verdere uitbreiding der ziekte was geweken*. Men ging zo ver dat er op kosten van de gemeente twee sloten werden gedempt en ter plaatse de nodige riolering werd aangebracht. Bovendien werden verzamelingen van mest en ander vuil opgeruimd.

Een novum was *de inrichting van eene gelegenheid tot afzondering en verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten, voorzien van twee ledikanten met de benodigde slaapfurnituren*. Bij inspectie bleek het daarvoor bestemde lokaal ten huize van G. van der Poel niet aan de eischen te voldoen, daar de woonkamer van het gezin ermee in open verbinding stond. Voor de verpleging van vrouwelijke lijders aan cholera was aangesteld G. Nielemeijer, huisvrouw van A. van Batenburg tegen eene belooning van f 2,50 per dag. De mannelijke zieken werden verzorgd door J. Kok, die dezelfde inkomsten genoot, maar bovendien nog f 1,50 per dag voor de ontsmetting. Er werden twee houten tonnen aangekocht tot verzameling van de uitwerpselen van lijders aan cholera-ziekte.

Men werd er zich in die tijd langzamerhand van bewust dat er een verband bestaat tussen hygiëne, het drinkwater en bepaalde ziekten, zoals cholera en tyfus. Vooral in het westen van ons land werd de noodzaak om meer zorg aan het drinkwater te gaan besteden groot, ten gevolge van de hoge bevolkingsdichtheid, het verziltingsprobleem, de toenemende bodemvervuiling, de verontreiniging van het oppervlaktewater, het veelal zeer slechte grondwater, het tekortschieten van de regenwatervoorzieningen, enz.

De kosten vormden vaak een argument om de aanleg van de waterleiding tegen te houden, maar ook de onkunde en de stellige overtuiging dat de toch al

jaren bestaande voorziening voortreffelijk was, zorgden voor veel weerstand. Al dringt dan langzamerhand het besef door dat goed drinkwater een van de voorwaarden voor een goede gezondheidstoestand is, hoe aan deze voorwaarde wordt voldaan hangt toch voornamelijk af van een goed samenspel tussen de bevolking en haar overheid.

In de tweede helft van de 19de eeuw, de tijd van de hevigste cholera-epidemieën, stond de sociale zorg op een laag peil. De zorg voor de drinkwatervoorziening werd over het algemeen overgelaten aan particulier initiatief, al kwam er na de grote epidemieën wel een zekere controle van overheidswege. Vooral de „lagere” klassen waren hiervan de dupe. De welgestelden beschikten veelal nog wel over enige vorm van watervoorziening of waren in staat goed water van elders te laten komen. Maar bij de lagere klassen ontbrak alle inzicht in hygiëne en kwaliteit. Waar de bodem water opleverde, dat zich als bruikbaar voordeed, werd dit geaccepteerd, zeker wanneer het dicht bij de woning te krijgen was. Velen namen, hoewel het mogelijk was aan iets goeds te komen, toch het slechte, alleen uit gewoonte of onverschilligheid. In Utrecht werd door B en W meermalen gewaarschuwd tegen het drinken van grachtwater, maar deze waarschuwingen vonden geen gehoor.

En dan te bedenken dat de oppervlaktewateren vaak open riolen waren. In gemeentelijke bouwverordeningen werd voorgeschreven dat de „secreten”, boven de sloot geplaatst moesten zijn, dan wel daarop afwaterend. Was er zoiets als een centrale vuilafvoer, dan vormde dit geen afdoende oplossing, omdat de verontreinigingen tenslotte toch weer geheel of gedeeltelijk in het oppervlaktewater werden gestort. De inhoud van beerputten verdween in de rivieren, de inhoud van stapelputten verontreinigde het grondwater, waardoor de ondiepe bronnen van de individuele drinkwatervoorziening, de nor-tonputten, maar ook het merendeel van de stadspompen van Utrecht bacteriologisch onbetrouwbaar werden. Het boven reeds geciteerde rapport verzucht:

Wij staan voor eene algemeene kwaal, het gevolg der miskennis van eene op zich zelf voor ieder verstaanbare en onwedersprekelijke waarheid: de bodem kan niet te gelijk dienen als bergplaats voor vuil en als bron van zuiver drinkwater. Wil men het eerste, men zoek daarin niet naar het laatste. Verlangt men het laatste, men zie van het eerste af.

Ook het gebruik van regenwater was

lang niet alles. Grote delen van Nederland waren hierop aangewezen, omdat het oppervlaktewater brak was en het grondwater, vooral in de veengebieden, onbruikbaar. De regenwaterbakken waren bronnen van infectie, vooral wanneer ieder zijn eigen emmer gebruikte om te putten. Zelden werd het water gezuiverd, voordat het als drinkwater werd gebruikt. Overigens was dat meestal maar goed ook, want vaak doen filters meer kwaad dan goed; als ze er waren werd er n.l. helemaal geen zorg meer aan besteed.

Dat was de situatie in de vorige eeuw en, voor grote delen van de provincie, nog tot ver in deze eeuw. In elk droog jaargetijde heerste, ten gevolge van geringe regenval en daling van de grondwaterspiegel, watergebrek, al kon men zich hieraan op sommige plaatsen onttrekken door het gebruik van oppervlaktewater, waar dit tenminste zoet was en niet al te erg verontreinigd.

Het is waar dat goed water een goede gezondheid met zich meebrengt, maar daar komt bij dat dat goede water te allen tijde in voldoende hoeveelheid beschikbaar moet zijn ter bevordering van de algemene hygiëne. En ook dan nog is alle moeite voor niets, wanneer niet tevens sprake is van een effectieve afvoer van het vuil en goede sanitaire voorzieningen.

Zoals al werd opgemerkt was de overheidsbemoeiing met de drinkwatervoorziening tot het begin van deze eeuw erg gering. Niet dat er geen mogelijkheden waren. De gemeenten waren reeds voor de totstandkoming van de Woningwet (1901) bevoegd voorschriften terzake vast te stellen. Een intensieve bemoeiing met het watergebruik kwam echter alleen incidenteel voor. Deze zorg duurde in de meeste gevallen juist zo lang als de epidemie woedde: *zodra waren de wonden niet geheeld en de laatste kiemen van besmetting geweken en vernietigd, of men leefde wederom gerustelijk voort en bekommerde zich om zuiver drinkwater weinig.*

Bij genoemde Woningwet werd bepaald dat zowel voor nieuw te bouwen woningen als voor bestaande woningen door de gemeenteraad voorschriften moesten worden vastgesteld betreffende de beschikbaarheid van drinkwater. Als uitvloeisel hiervan was in de meeste bouwverordeningen sindsdien het voorschrift te vinden, dat *in of bij een woning een deugdelijk middel van drinkwatervoorziening aanwezig moet zijn.* Uiteraard leidde dit tot discussies over wat nu wel en wat niet deugdelijk was. Maar bovendien verleenden de colleges van B en W nogal gauw ontheffing van deze

bepaling.

De eerste nationale wetgeving op het gebied van de volksgezondheid stamt uit 1865 (Wet op het Geneeskundig Staatstoezicht; Thorbecke); vóór die tijd bestonden er wel plaatselijke en provinciale commissies van toezicht, doch van een nationale bundeling was geen sprake. Bij de wet van 1865 werd een aantal geneeskundig inspecteurs benoemd, die toezicht moesten houden op de toestanden met betrekking tot de volksgezondheid. Hun taak was vooral gericht op epidemieën (cholera, tyfus, pokken) en de hiermee samenhangende hygiënische toestanden (drinkwatervoorziening, vuilverwijdering), doch ook het toezicht op de hygiëne in scholen en werkplaatsen behoorde tot hun opdracht, evenals de zaken van volkshuisvesting.

In 1866 werden door de gemeenteraden verordeningen vastgesteld *houdende voorschriften ter bevordering der zindelijkheid in de gemeente.* Reeds op 10 juli van dat jaar wendde de inspecteur voor het Geneeskundig Staatstoezicht zich tot de burgemeester van Vleuten: *Ik heb de eer U te berigten dat ik op de 7de dezer een bezoek heb gebracht aan de gemeente Meern en daarbij tot mijn leedwezen enkele ongunstige hygiënische toestanden heb aangetroffen, op wier snelle verbetering ik mij verplicht reken bij U ernstig te moeten aandringen. Het lokaal, waarin thans de Hervormde diakonieschool gehouden wordt en 30 - 40 kinderen verblijven moeten, is tot zoodanig doel ten eenenmale ongeschikt en de na-deelen der opeenhooping van een zoo groot aantal kinderen in eene veel te enge ruimte zijn zoo dreigend, dat ik U in overweging geef die school onmiddellijk te doen sluiten. Een achter de woning van den schoolmeester C. Nelle gelegen bleekveld zoude misschien aan de vergroting der school dienstbaar gemaakt kunnen worden. In de openbare school, gehouden door M. F. Koele, wordt de zoo noodzakelijke desinfectie der privaten ten eenenmale verzuimd. Chloorkalk is van gemeentewege niet beschikbaar gesteld ter desinfectie der door cholera besmette woningen van minvermogenenden. De kinderen uit huisgezinnen, waarin cholera heerscht, worden niet uit de school geweerd. Mesthoopen en moddersloten zijn overvloedig aanwezig en dragen niet weinig tot de luchtverontreiniging bij. Het protestantsche kerkhof eindelijk is, naar men mij verzekerde, nagenoeg gevuld en het schijnt mij wenschelijk reeds nu tot de aanlegging van een nieuw kerkhof, meer buiten de bebouwde kom der gemeente, over te gaan. Een terrein achten den tuin van den*

KENNISGEVING.

De **BURGEMEESTER** en **WETHOUDERS** der gemeente **Utrecht** doen te weten, dat door den Raad der gemeente, in zijne vergadering van den **1866** is vastgesteld, de volgende:

VERORDENING houdende voorschriften ter bevordering der zindelijkheid in de gemeente

Artikel 1.

Ieder hoofdbewoner van een gebouw, ieder gebruiker van een erf, ieder eigenaar of beheerder van eenig onbewoond gebouw, eigendom of van eenig ongebruikt, afgesloten of ongebouwd erf is verplicht te zorgen, dat de straat vóór en ook ter zijde of achter dat gebouw of erf, waar geene overburen zijn geheel, waar overburen zijn tot de halve straat, waar grachten of vaarten zijn tot aan de knieschoeiing, op pleinen tot vijf ellen uit de stoep en daar waar de straatweg door de gemeente loopt tot aan de goten, ten minste éénmaal 's weeks, behoorlijk schoon te vegen.

Zij zijn bovendien tot schoonvegen verplicht, zoo dikwijls het van wege Burgemeester en Wethouders wordt gelast.

Het slijk en ander vuilnis zal, op zoodanige wijze worden op hoopen gesteld, dat daardoor aan de passage of aan de naburen geen hinder worde toegebracht en daarna onmiddellijk worden weggevoerd.

Wanneer eenig gebouw eigendom geen hoofdbewoner heeft, zijn de bewoners beneden aan de straat, ieder voor het door hem bewoonde gedeelte, aan de bovenstaande verplichting onderworpen.

Artikel 2.

Ieder der in art. 1 opgenoemde personen moet, wanneer dit van wege Burgemeester en Wethouders wordt gelast, de straat vóór en ook ter zijde of achter zijn gebouw of erf over dezelfde uitgestrektheid als in dat artikel is vermeld, behoorlijk doen wieden.

Artikel 3.

Ben ieder der in art. 1 opgenoemde personen is verplicht, na oproeping of na gedane aanzegging van wege den Burgemeester, vóór en ook ter zijde van of achter zijn gebouw of erf, over dezelfde uitgestrektheid als in art. 1 opgegeven.

a. De sneeuw te doen wegruimen en zoodanig bij een brengen of weg te voeren dat daardoor aan de passage of aan de naburen geen hinder wordt toegebracht, of den afvoer van water belemmerd wordt.

b. Bij heet weder dagelijks des morgens en des namiddags de straat met rein water te bevochtigen.

Artikel 4.

Wanneer de bestrating is vernieuwd of hersteld mag zij binnen de eerste zes weken niet worden geveegd of geschoord.

Artikel 5.

Het is verboden, op over-lange- of onder de openbare straten, wegen, voetpaden, pleinen of wandelingen:

a. Zonder toestemming van den Gemeente-raad en met inachtneming der door hem daaraan te verbindende voorwaarden eenige goten of riolen te hebben.

b. Vuilwater, waschwater, bloed, verfwater, gier van secreten of mestvaalten en dergelijke te werpen of te laten loopen.

Artikel 6.

Het is verboden doode honden, katten, visch of andere stankverwekkende lichamen of voorwerpen om of bij huizen of erven, op de straten, wegen, voetpaden, pleinen of wandelingen of in het water te werpen of te laten liggen, zijnde een ieder gehouden die sanstonds te begraven.

Artikel 7.

Het is verboden eenige haardsch of vuilnis of eenige andere zinkende of drijvende stoffen in de grachten of vaarten te werpen.

Artikel 8.

Het is verboden anders dan op plaatsen, daartoe door Burgemeester en Wethouders aan te wijzen, huiden te weeten te leggen of schapevellen te blooten of het water, hetwelk tot weeking of blooting geënd heeft weg te werpen.

Artikel 9.

Het is verboden tegen muren en omheiningen van kerken of openbare gebouwen te wateren, of op, of langs de openbare straten, wegen, voetpaden, pleinen of wandelingen aan zijne natuurlijke behoefte te voldoen.

Artikel 10.

Het is verboden te zwemmen in wateren, welke gelegen zijn langs de openbare straten, wegen, voetpaden, pleinen of wandelingen.

Art. 11.

Het is verboden, zonder vergunning van Burgemeester en Wethouders, secreten te plaatsen langs openbare straten, wegen, voetpaden, pleinen of wandelingen.

Artikel 12.

Alle secreetputten, bewaarplaatsen van vuilnis uit secreten, riolen of zinkputten zullen ingerigt zijn, op de wijze als door Burgemeester en Wethouders zal worden voorgeschreven.

Artikel 13.

Het is verboden eenige secreten, secreetputten, riolen, zinkputten of dergelijken te ruimen of te doen ruimen, noch eenig secreetvuil te vervoeren of te doen vervoeren, dan tusschen elf uren des avonds en vier uren des morgens, en niet anders dan in goed gesloten tonnen, bakken, wagens of overdekte schuiten.

Artikel 14.

Het is verboden de in het voorgaande artikel bedoelde middelen van vervoer ergens te laten staan, maar overvrijd naar de plaats hunner bestemming te vervoeren en of niet behoorlijk schoongemaakt op of bij de erven, op of langs de openbare straten, wegen, voetpaden, pleinen of wandelingen te laten staan, welke schoonmaking nimmer anders zal mogen geschieden, dan ter plaatse waar zij geleidigd zijn.

Artikel 15.

Het is verboden vóór-, achter-, besijden of in de huizen, schuren, of op de erven of langs de openbare straten, wegen, pleinen of voetpaden, vuilnishoopen, mestvaalten of zoogenamde aachgaten of bakken te hebben, sonder toestemming van Burgemeester en Wethouders en ter plaatse waar zulks door of van wege hen zal worden aangewezen.

Artikel 16.

Het houden of voeden van varkens, geiten of konijnen moet gestaakt worden, daar waar het door of van wege Burgemeester en Wethouders wordt verboden.

Artikel 17.

Burgemeester en Wethouders zijn ten allen tijde bevoegd de plaatsen alwaar vleesch, visch of andere aan bederf onderhevige eetwaren verkocht of te koop aangeboden worden, te bezoeken of te doen onderspeken, terwijl zij, oordeelende dat de verkoop van hetzelfde nadeelig voor de gezondheid soude kunnen zijn, het verkoopen dadelijk zullen doen staken of zulks beletten en de afgekeurde voorwerpen ten koste der houders of verkoopers doen begraven.

De houders of verkoopers zullen een en ander moeten toestaan en hunnen voorraad moeten aanwijzen.

Artikel 18.

Alle vergunningen in deze verordening vermeld, kunnen altijd worden ingetrokken.

Artikel 19.

Al wie eene vergunning in deze verordening vermeld, heeft bekomen, is verplicht, die vergunning op de eerste aanvraag aan de politie te vertoonen.

Artikel 20.

Al wie van eene der in deze verordening vermelde vergunningen gebruik maakt, is verplicht de daaraan verbonden voorwaarden in allen deele te vervullen.

Artikel 21.

Hetgeen in strijd met deze verordening is daargesteld, ondernomen of nagelaten, wordt op last van Burgemeester en Wethouders ten koste der overtreders weggenomen, belet of verrigt, overeenkomstig artikel 180 der gemeente-wet.

Artikel 22.

Ingeval door de politie last gegeven wordt tot staking van hetgeen in strijd met deze verordening ondernomen of verrigt wordt en aan dese last geen gevolg gegeven wordt, zullen door of onder toezigt der politie-beambten worden weggenomen, de huiden, schapevellen, blooten en geblote wol, de tonnen, bakken, wagens of overdekte schuiten en alle andere voorwerpen welke tot de overtredingen bedoeld bij de artikels 8, 13 en 14 zijn geëindigd, zoodaende zullen zij de voorwerpen bedoeld bij artikel 13 en 14 dadelijk doen ledigen of schoonmaken.

De Regier is bevoegd de voorwerpen verbeurd te verklaren of te bevelen dat zij vernietigd worden.

Artikel 23.

Ten einde behoorlijk te kunnen beoordeelen of de bepalingen in de artikels 6, 12, 13, 14, 15, 16 en 17 deze verordening naar behooren worden opgevolgd, wordt den beambten der politie den last verstrekt, om de woningen der ingezetenen ten alle tijde, ook huns ondanks, binnen te treden, met inachtneming echter der bepalingen der wet van den 31. Augustus 1853, (Staatblad n°. 83).

Artikel 24.

Voor zoo verre daartegen geene straf is bedreigd bij eenige wet, algemeene maatregelen van bestuur of provinciale verordeningen, worden de overtredingen deser verordening met eene geelboete van één tot drie gulden gestraft.

Aldus vastgesteld in eene openbare vergadering van den Raad, gehouden op heden den

De Wethouder, De Burgemeester,

Zijnde deze verordening aan Gedeputeerde Staten, volgens hun berigt van den in afschrift medegegield.

En is hiervan afkondiging geschied waar het behoort den

Burgemeester en Wethouders voornoemd.

De Wethouder, De Burgemeester,

Stoom-Snelpersdrukkerij van L. E. BOSCH EN ZOON, te Utrecht.

predikant zoude daartoe misschien in aanmerking kunnen komen.

In een brief van 26 februari 1867 moest de inspecteur tot zijn leedwezen constateren dat de bronnen van luchtbederf nog onveranderd aanwezig waren. Hij schreef: De dringende behoefte aan verbetering bestaat langs den weg welke achter de woningen van Johannes Verkerk, van Jan de Groot, van Werkhoven

en anderen heenloopt. De lucht wordt daar in hooge mate verontreinigd door den ergerlijken vuilen toestand waarin de varkenshokken van Verkerk en Werkhoven, het secreet van Jan de Groot en de mesthopen van een aantal anderen verkeeren. Die mesthopen kunnen opgeruimd en de varkenshokken en secreten verbeterd worden, terwijl de drassige bodem door ophooging en drainering voor

verdere doorwekking met organische stoffen kan gevrijwaard worden. Hoogst wenschelijk ook is het, dat aan het begraven op het kerkhof in de onmiddellijke nabijheid der openbare en der bijzondere school een einde kome. In het jaar 1866 werden op dat kerkhof, hetwelk nog slechts ruimte voor 9 lijken van volwassenen aanbood, 4 volwassenen en 8 kinderen en van 1 January 1867 tot heden

nog 1 volwassene en 3 kinderen begraven, en het wordt dus meer dan tijd dat een nieuw terrein, buiten de kom der gemeente gelegen, tot begraafplaats bestemd worde onder verbod het aangewezen overvulde kerkhof verder te bezigen.

Het hielp allemaal niet erg en misschien wilde de inspecteur ook wel wat veel in ééns in een samenleving die sinds mensenheugenis niet anders gewend was en in de heersende toestand geen enkel kwaad zag. Hij liet het er echter niet bij zitten en schreef op 18 augustus 1867 dat hij er zich van had overtuigd *hoe weinig mijn vele malen herhaalde aandring tot het gelasten van wegruiming, verplaatsing, of het in betere toestand brengen van mestvaalten en secreten in de buurt de Meern heeft gebaat, en dat ik daarom op een en ander de aandacht gevestigd heb van den Heer Commissaris des Konings in deze provincie. Ik heb tevens opgemerkt dat de thans in aanbouw zijnde bijzondere school aan de Meern voorzien zal worden van een privaat, hetwelk slechts door eene deur van het schoollokaal gescheiden zal zijn. Aangezien deze inrigting de lucht in de school belangrijk moet verontreinigen, zal ik den Heer Schoolopziener in het 5e district van dit gebrek in het bouwplan ver-wittigen.*

In 1901 kwam de eerste Gezondheids-wet tot stand, op grond waarvan gezondheidscommissies werden ingesteld. Deze plaatselijke commissies kwamen er in gemeenten met meer dan 18.000 inwoners, terwijl kleinere gemeenten gemeenschappelijke commissies kregen. Zij hadden de plicht de drinkwatervoorziening te behandelen. Verscheidene maakten zich hiervan gemakkelijk af, maar andere deden uitgebreide woningonderzoeken. Uit 1905 stamt het volgende: De burgemeester van Harmelen kon berichten *dat de bewoners van 6 huizen verklaard hebben geen beter water te verlangen dan hetwelk aanwezig was in een vlietende sloot nabij de woningen.* Slootwater voldeed kennelijk ook aan de door Gedeputeerde Staten gegeven bepaling, dat bij elk huis aanwezig moest zijn voor de gezondheid onschadelijk water.

De invloed op de gemeentebesturen was niet erg groot, maar vele commissies hebben indirect bijgedragen aan de totstandkoming van verschillende drinkwaterleidingen, door treurige toestanden herhaaldelijk te signaleren.

Stichting Drinkwaterleiding West-Utrecht

Hoewel, strikt genomen, buiten het bestek van de „dorpsspompen” vallend,

vormt toch de oprichting van die stichting een logisch besluit van die episode en daarom wil ik er hier toch iets van vertellen.

Op 5 maart 1925 vond een eerste *ge-noeglijke en nuttige vergadering* plaats in het raadhuis van Oudenrijn, waar bijeen waren Th. P. J. Elsen, burgemeester van Harmelen en Veldhuizen, W. van Bommel, wethouder van Veldhuizen, Mr D. E. H. Diemont, wethouder van Oudenrijn, H. de Greef, wethouder van Haarzuilens en J. A. Verder, burgemeester van Vleuten en Haarzuilens. Zij waren door de aangesloten gemeenten gemachtigd en vormden het bestuur der stichting.

In 1927 werd het pompstation aan de Rijksstraatweg geopend, dat de waterproductie zou gaan verzorgen voor de -destijds - vijf gemeenten, namelijk Vleuten, Haarzuilens, Veldhuizen, Oudenrijn en Harmelen. In het verslag over dat jaar lezen we:

Het was dan op 16 november 1927, dat in het waterleidinggebouw te Veldhuizen, door de Commissaris der Koningin in deze provincie, de Hoogedelgestreng Heer Dr H. Th. 's Jacob, het bedrijf der Stichting werd geopend, in tegenwoordigheid van vele autoriteiten, o.m. de leden van Gedeputeerde Staten.

Bij die plechtigheid was het dat zo van verschillende zijden naar voren werd gebracht het grote nut daarvan.

Ofschoon in het verzorgingsgebied op enkele plaatsen goede pompen waren aan te wijzen, was van een goede watervoor-ziening geen sprake. De gevolgen bleven dan ook niet uit. Het water van Oude Rijn, wetering en sloot, de zo gevreesde bacillendragers, was voor de gemeenten een voortdurend gevaar.

Het kindersterftecijfer was vrij hoog, terwijl door de plaatselijke geneesheren vele ziektegevallen op rekening van het slechte water konden worden gesteld.

Met deze centrale watervoorziening, die volgens deskundige rapporten, zowel scheikundig als bacteriologisch in alle opzichten onberispelijk is, opende zich op die dag voor de vijf gemeenten een gelukkig verschiep.

Het graven van een put

Ieder die wel eens in **zandgrond** een kuil heeft gegraven, zal gemerkt hebben dat het prachtig gaat totdat het grondwaterpeil (het zogenaamde freatische vlak) wordt bereikt. Als men dieper graaft loopt vanuit de wanden water in het gat, het zand met zich meevoerende. Op deze wijze is het niet mogelijk de wanden op den duur in stand te houden. De beste methode om het inkalven van de wand te voorkomen is om een ring

van de gewenste diameter (bijvoorbeeld een cementen ring of een ton zonder bodem) in het gegraven gat te laten zakken op het moment dat men het grondwater heeft bereikt. Men kan dan, door binnen de ring te graven, zonder moeite een diepte onder het grondwaterpeil bereiken ter hoogte van de ring, omdat men tijdens het graven de ring laat meezakken.

Het maken van een ondiepe put kan primitiever door bij een lage grondwaterstand te graven en de wanden onder het grondwaterpeil bij het graven te beschermen door het stapelen van turf, door bekisting met houten delen (vierkante put) of het stapelen van bakstenen (stapelput).

Een mooie put wordt gemaakt door, wanneer tot het grondwaterpeil is gegraven, een wand te metselen en deze wand bij het verder graven door het gelijkmatig ondermijnen te laten zakken. Als de wand een stuk is gezakt kan hij weer verder worden opgemetseld. Zo kan een grote diepte worden bereikt.

Als men diep onder het grondwaterpeil is gekomen, zal op een gegeven moment de snelheid waarmee het water aandringt groter worden dan de snelheid waarmee men zand en water uit de put kan verwijderen. Wil men dan toch dieper graven, dan zal dit van bovenaf onder water moeten gebeuren.

Oude waterput, door graafmachine „ont-hoofd” bij werkzaamheden t.b.v. nieuwbouw op de hoek van de Alendorperweg en de Esdoornlaan in het najaar van 1980. Foto S.L.H.Strietman te Vleuten.

Als de bovengrond niet uit zand bestaat, maar uit slecht doorlatende grond, zoals **klei**, en men wil een put maken tot in een dieper gelegen watervoerende zandlaag, dan merkt men niet wanneer men het freatische vlak passeert. Bij het graven komt er niet merkbaar water uit de wanden van het gemaakte gat. Als echter op een gegeven moment de watervoerende zandlaag dicht wordt genaderd is de waterdruk onder de nog te doorgraven kleilaag groter dan het gewicht ervan, zodat de bodem opeens openbarst. Het is dan zaak voor de man, die zich onder in de put bevindt, snel weg te wezen.

Welke van de bovenomschreven technieken ook werd toegepast, het water in de putten werd toch weer niet zó diep gewonnen, dat geen besmetting door verontreinigd bovengrondwater kon ontstaan. De verontreiniging van grondwater door huishoudelijke afvalstoffen wordt in zuurstofrijk grondwater vrij vlot gemineraliseerd, d.w.z. dat organische stoffen worden omgezet in anorganische.

Het aërobe (zuurstofrijke) karakter van het water zorgt voor oxydatie van stikstofverbindingen; dat betekent bij winning van grondwater in de buurt van verontreinigingen een veel te hoog nitraatgehalte. Is de hoeveelheid verontreiniging te groot, dan raakt het water zijn zuurstof kwijt en er ontstaat een anaëroob (zuurstofloos) milieu. In deze toestand wordt de verontreiniging slechts langzaam afgebroken. Verontreinigd water bevat ook ziektekiemen; is het daarbij nog zuurstofloos, dan stinkt het en is als drinkwater helemaal ongebruikbaar.

Anaëroob water, wat overigens normaal kan zijn en niets zegt over de kwaliteit, lost ijzer en mangaan op uit de bodem. Komt het water daarna weer in aanraking met zuurstof, dan vlokken deze stoffen uit. Door filtratie kan het bruinrossige neerslag worden verwijderd.

Vroeger hadden sommige huishoudens een eigen filtertje: een keramische pot, gevuld met fijn grind, waarin het water werd belucht en gefilterd. Onderaan bevond zich een kraan en aan de bovenzijde een soort vergiet. Nadeel was dat het in het apparaat tot bacteriegroei kon komen.

De welwaterput

Volgens van Dale is een welput een gegraven put voor welwater en vervolgens omschrijft hij welwater als water dat uit de grond naar boven welt: *een wel is een bron of plaats waar water uit diepe grondlagen onder druk tot de ter-*

Welput, in 1970 tijdens reparatiewerkzaamheden aangetroffen op de deel van de boerderij bij de ruïne van de ridderhofstad Nyevelt.

reinhoogte opstijgt.

Het middelnederlandse werkwoord wellen (wallen) heeft inderdaad de betekenis van opborrelen, opbruisen, van water dat uit de grond komt, maar we moeten ons toch afvragen of zo iets in onze streek ooit is voorgekomen.

De bovenste begrenzing van het grondwater wordt gevormd door de (echte) vrije grondwaterspiegel of het freatisch vlak. Deze spiegel is het vlak dat alle vrije waterspiegels in boringen, putten, kanalen enz. verbindt en waar de druk gelijk is aan de atmosferische druk. De diepte van de grondwaterspiegel kan van gebied tot gebied sterk verschillen.

Naast de echte, vrije grondwaterspiegel kent men een schijn- of zwevende grondwaterspiegel. Deze vormt de bovenste begrenzing van een grondwaterlichaam dat zich, geïsoleerd op een lokale ondoorlatende laag, bijvoorbeeld een kleilens, boven de echte grondwaterspiegel heeft gevormd.

Een gespannen grondwaterspiegel of een drukspiegel treedt op als het water door een niet-doorlatende laag aan de bovenzijde afgesloten is en verhinderd wordt op te stijgen tot de echte spiegel. Een dergelijke situatie kan men echter slechts verwachten als er voldaan is aan bepaalde voorwaarden (afb.): de aanwezigheid van een berg of althans een heuvel van enige hoogte, een dal, één of meer niet of slecht doorlatende lagen en infiltrerende neerslag (regen) voor de voeding van de „opgesloten”

watervoerende laag.

Slaat men nu in het dal een put, dwars door de niet-doorlatende deklaag, dan zal daarin de waterspiegel trachten op een bij nadering gelijke hoogte te komen met de grondwaterspiegel in de berg (wet van de communicerende vaten). Ligt de rand van de put lager, dan stroomt het water vrij uit. Men heeft dan een zogenaamde artesische bron (naar het Franse landschap Artois, waar reeds in 1126 dergelijke putten werden aangelegd).

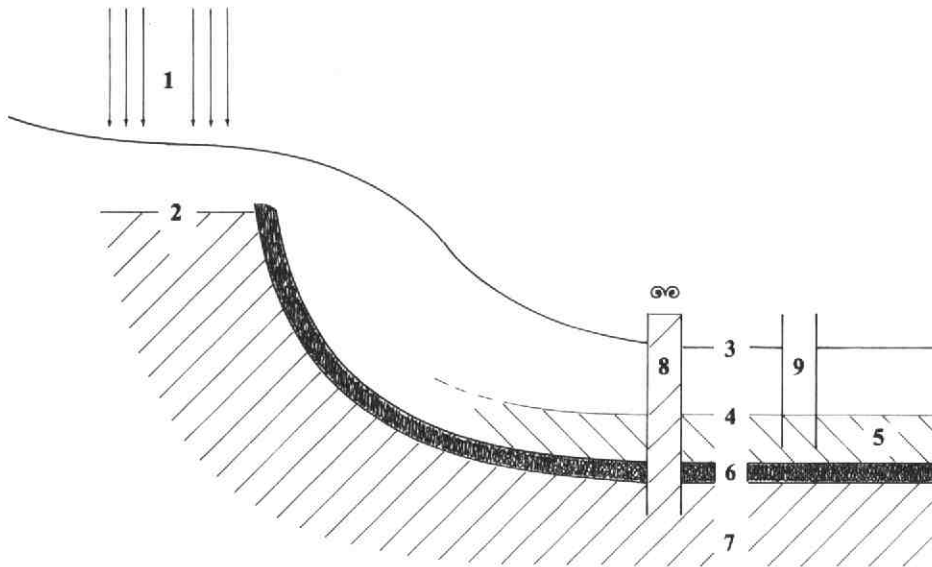
Artesische bronnen bestaan in ons land en zelfs in de provincie Utrecht (in de Gelderse vallei), maar in onze streek komen ze niet voor.

Het moet dan ook een vergissing zijn wat Frans Luyten schreef in „Le Château de Haar á Haarzuylens”, Uitgegeven en geïllustreerd onder directie van Dr P. J. H. Cuypers bij A. Oosthoek te Utrecht in 1910: *Pour avoir une eau potable, donnant toutes les garanties possibles de pureté, à tous les points de vue, on fora entre le château et le châteaulet, dans le courant de l'été 1898, un puits artésien de 100 mètres de profondeur.* De bronbuis moet gepulst zijn, want de schrijver vermeldt nauwkeurig de aard van de achtereenvolgens omhooggebrachte grondmonsters: ná een oppervlakkige laag van 2 meter een laag van 1,70 meter grijs slib en vervolgens grof zand en grind, gemengd met fijn zand en soms een dunne laag slib tot op een diepte van 51,80 meter. Dan volgt een laag klei van ongeveer 10 meter dikte. Vanaf 61,50 tot 85,10 meter diepte komt afwisselend fijn en grof zand naar boven met op twee punten wat slib. Tenslotte wordt, tot 100 meter diepte, slechts grof en zeer grof zand aangeboord. Uitdrukkelijk wordt vermeld dat in geen enkele laag mariene afzettingen (afzettingen van en/of in de zee of oceaan) werden aangetroffen.

Op het eerste gezicht lijkt het dat er althans aan één der voorwaarden voor een artesische bron voldaan is: er is inderdaad een slecht doorlatende kleilaag waar men doorheen heeft geboord.

Deze kleilaag echter, afgezet door de grote rivieren tussen ca twee en één miljoen jaar geleden en tegenwoordig aangeduid als formatie van Kedichem, heeft een globale noordoostelijke begrenzing langs de lijn Arnhem - Utrecht - Hillegom, waar zij haar voortzetting vindt in de formatie van Harderwijk, hoofdzakelijk bestaande uit grove zanden, die zeer fijn grind bevatten.

Er is dus geen sprake van een doorlopende, slecht doorlatende aardlaag tot in een gebied met voldoende terreinhoogte (het dichtstbij gelegen is de Utrechtse Heuvelrug) en we kunnen in

Artesische put en put met vrije grondwaterspiegel.

- 1 Neerslag
- 2 Artesische grondwaterspiegel
- 3 Maaiveld
- 4 Vrije grondwaterspiegel
- 5 Freatisch of vrij grondwater
- 6 Niet-doorlatende laag
- 7 Artesisch of spanningswater
- 8 Artesische put
- 9 Put met vrije grondwaterspiegel (welput of welwaterput)

dit geval niet spreken van een artesische put of bron. Vast staat evenwel dat men zijn doel bereikte en de beschikking kreeg over drinkwater met alle mogelijke waarborgen van zuiverheid!

Graaft men een put, niet dieper dan de niet-doorlatende laag, dan zal de waterspiegel in die put even hoog zijn als de (vrije) grondwaterspiegel ter plaatse; als er water aan de put wordt onttrokken stelt die spiegel zich telkens weer op dat niveau in door het van alle kanten toesijpelende grondwater. Van Dale kent een tweede omschrijving van het woord „wel”: *de gewone waterstand onder de grond* en inderdaad, nieuw water „welt op” als de put wordt geleegd, maar die „wel” houdt op zodra het niveau van de grondwaterspiegel is bereikt en het water heeft - althans onder de aan onze streek eigen omstandigheden - niet de minste neiging op te stijgen tot aan of boven terreinhoogte.

Het is goed vast te stellen dat de „welputten” of „welwaterputten”, zoals ze in onze gemeente algemeen werden gebruikt, niets anders waren dan relatief ondiepe „grondwaterputten”. Op de oeverwallen van de Oude Rijn en de Heldammer stroom groef men achtereenvolgens door lagen zware klei, lichte

klei en zavel, om reeds tussen 100 en 185 centimeter onder het maaiveld op fijner of grover zand te stoten. Het zal daarna zelden nodig zijn geweest nog een meter dieper te gaan, zodat we de maximale diepte (van putrand tot putbodem) van de gebruikelijke welput kunnen schatten op ca 4 meter.

Het op die diepte uit het zand gewonnen water zal op zich redelijk betrouwbaar zijn geweest, maar het raakte gemakkelijk besmet van bovenaf en via scheuren in de putwand. In het laatste geval vulde de put zich zeker niet alleen door „wel”!

Het slaan van een buis

De beste methode om een bron op elke gewenste diepte aan te brengen is het in de grond drijven van **boorbuizen** door middel van een puls. Boorbuizen hebben een diameter van 10 tot maximaal 60 centimeter. Een puls bestaat uit een stalen cilinder, van onderen voorzien van een klep, met een diameter van 6 centimeter of meer. Door het laten vallen en jutteren (stoten) op de grond, onderin de boorbuis, raakt de puls gevuld met grond, waarna hij wordt opgehaald. Het pulsen van grond

uit een buis heeft ongeveer hetzelfde effect als eerder beschreven bij het ingraven van een put. Door belasting zakt de buis en als hij is weggepulst wordt een nieuwe opgeschroefd; men herhaalt dit tot de gewenste diepte is bereikt, d.w.z. een watervoerende laag is aangeboord.

Binnen de ingepulste boorbuis laat men een bronbuis van geringere diameter zakken. Het eerste stuk, bestemd om in de watervoerende laag geplaatst te worden, is voorzien van perforaties; de daar successievelijk opgeschroefde verlengstukken zijn niet geperforeerd.

De ruimte tussen beide buizen wordt aangevuld met fijn grind, tenminste over het geperforeerde gedeelte van de bronbuis, en verder gedicht met klei, om besmetting van boven te voorkomen.

Vervolgens wordt de eerder ingepulste boorbuis weer uit de grond getrokken.

Eenvoudiger is de geperforeerde buis direct de grond in te heien en vervolgens telkens met niet-geperforeerde stukken te verlengen, waarmee ook vrij grote diepten bereikt kunnen worden. Een nadeel is, dat het pompen zwaar gaat. We hebben dan te maken met het principe van de zogenaamde **Nortonpomp**.

De Pompemaker.

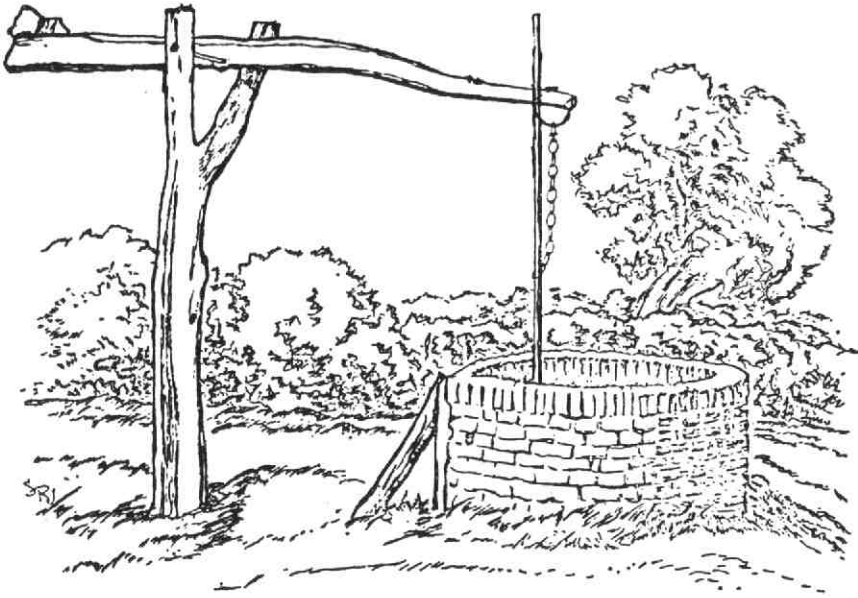
Die niet te grond wil gaan, Diend hand aan't werck te staen

*Gelyck de Pomp weer overgeeft,
't Geen 't Schip door 't leck gekreegen heeft,
Soo moet de Mens, in 't Schip van 't Leeven,
Op 's Weereks See, nae God gestreckt,
De Eidelheid, die in hem leckt,
Geduurig aan weer overgeeven.*

„De Pompemaker” uit: 100 Verbeeldingen van Ambachten door Johannes en Caspaeres Luiken t'Amsterdam 1694.

Met een grote houtboor wordt een stuk rondhout (afgedraaide boomstam) uitgehold.

Waterput met putgalg, waaraan puthaak.

Hierover zegt Oosthoeks Encyclopedie (1916): *pomp van in den grond geheide, gegalvaniseerde ijzeren buizen, waarop een ijzeren zuigpomp, bv. een Douglaspomp, geplaatst wordt. Aan het beneden-einde wordt de buis voorzien van gaten, waaromheen een gaas bevestigd wordt, terwijl onder in de buis een punt aangebracht wordt om deze te dichten en om het inheien te vergemakkelijken. Men slaat de buis, totdat het puntstuk in een waterhoudende grondlaag komt, hetgeen men proefondervindelijk constateren kan door er telkens een pomp op te zetten. Van den bodem hangt het af of de nortonpomp voldoende water geeft; de aard van het fijne zand kan voorts van invloed zijn op de duurzame werking der pomp. In sommige gevallen raakt het puntstuk verstopt door zeer fijn zand, dat door het gaas dringt en dan is het noodig de buis op te trekken en het puntstuk te vernieuwen of te verbeteren. Op vele plaatsen in ons land kan de nortonpomp met succes gebruikt worden.*

De pomp

De waterputten werden oorspronkelijk steeds in open toestand gebruikt. Soms ziet men er nog wel eens een bij een boerderij. Het water wordt geput door middel van een emmer aan een touw of een puthaak; soms is de constructie ingewikkelder en komt er een putgalg aan te pas.

Een open put heeft het nadeel dat het water kan worden verontreinigd door invallend of instuivend vuil. Nu is dat natuurlijk te verhelpen door er een deksel op te leggen, maar dat heeft toch zo z'n praktische bezwaren.

De volgende stap is dan de put

afdekken en er een pomp op plaatsen, zoals dat ook te Vleuten is gebeurd, op de welwaterput van de Broederschap.

De eerste pompen waren van hout of van lood; koperen pompen werden veelal binnenshuis gebruikt. De gietijzeren pompen verschijnen in de tweede helft van de 19de eeuw.

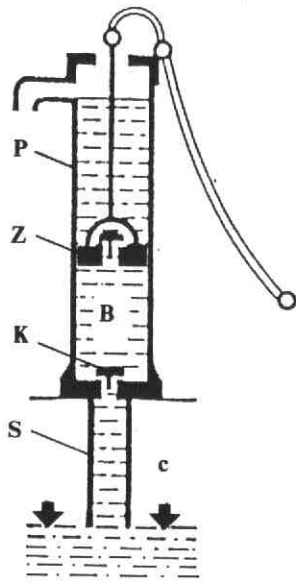
Toen men nortonbuizen ging slaan, was men wel gedwongen gebruik te maken van een pomp, tenzij men artetisch water aanboorde.

Een belangrijk ding bij een pomp is zijn **capaciteit**, d.w.z. de hoeveelheid water die hij per tijdseenheid in de aangesleepte emmers kan doen stromen. Bij een pomp op een put wordt die capaciteit voornamelijk bepaald door de inhoud van de pomp zelf; de watervoorraad in de put is namelijk relatief groot en de flinke oppervlakte van de

Pomp, gemaakt van een houten buis (zie ook „De Pompemaaker”). Tekening van Cornelis Jetses in Jan A. Niemeijer: *Leven op het platteland*, uitgave van de Friese Pers Boekerij bv te Drachten. Copyright illustraties Wolters-Noordhoff te Groningen.

Waterpomp. De pompcylinder P staat via een lange stijgbuis S in verbinding met het grondwater. Als de zuiger Z omlaag gaat, wordt de druk van de lucht in B groter. Dan gaat de klep K dicht en de samengeperste lucht ontsnapt via de klep in de zuiger. Als daarna de zuiger omhoog gaat, wordt de druk in B kleiner dan de luchtdruk c. De luchtdruk perst dan, door de poreuze laag aarde of zand heen, het grondwater door de stijgbuis tot boven de klep K. Bij een volgende slag omlaag komt het water, door de klep in de zuiger, boven de zuiger te staan. Dit water stroomt naar buiten als de zuiger weer omhoog gaat.

putbodem zorgt onder goede omstandigheden voor een snelle aanvulling van die voorraad. Wanneer men gebruik maakt van een nortonbuis, die veelal een stuk dieper steekt dan een put, is weliswaar de waterdruk hoger, maar de oppervlakte van de bron en de watervoorraad in de buis zijn relatief klein.

Daar komt bij dat de **opvoerhoogte** van een pomp, d.w.z. de hoogte waartoe hij een kolom water kan „optrekken”, beperkt is. Het is immers door de atmosferische druk die op de watervoerende laag werkt, dat bij het ophalen van de zuiger in de pompcylinder water in de zuigbuis opstijgt. In theorie zou op deze manier water ca 10 meter kunnen worden opgevoerd boven zijn stijghoogte (dat is de waterspiegel die het water in een open peilbuis aanneemt); in de praktijk is door verlies de maximale opvoerhoogte voor pompen 6,7 meter. De capaciteit van een pomp op een nortonbuis wordt dus in hoge mate bepaald door de snelheid waarmee de buis zich telkens vult en dat is weer sterk afhankelijk van de hoedanigheid van de grondlaag waarin het puntstuk zich bevindt (fijn zand, grof zand, grind) en de toestand van het filtergaas.

Houten pomphart (zuiger met klep) van Douglas hand-zwengelpomp. Schenking van G. C. Swart te De Meern.

(slot volgt)

Wie wat bewaart die geeft wat

Door ons werden in dank, ten behoeve van onze bibliotheek en onze verzameling, de volgende schenkingen en bruiklenen aanvaard van:

W. A. G. Witmer, Gouvernantelaan 6 De Meern
Dossier Commissie Eigen Kerk (d.i. de administratie van het „Comité uit de Katholieken van Haarzuilens ter verkrijging van een eigen kerk”, 1934 - 1947)

N. J. Voskuilen, Oudenrijnsingel 27 De Meern
Gietijzeren wandgraanmolen, blok oud eikenhout, graaf

W. Leemans, Dorpsstraat 60 Vleuten
Circa 80 ordners

J. F. K. Kits Nieuwenkamp, Hof ter Weydeweg 11 Vleuten
Bult en Hallewas, „Graven bij Valkenburg”, het archeologisch onderzoek in 1986 (II)

J. J. Th. Sprong, Den Hamstraat 18 Vleuten
Adresseermachine

Mevrouw C. van der Kleij, Den Hamstraat 13 Vleuten
„Gecombineerde wals-, kraal-, fels-, kant- en buigmachine” (loodgieter)

A. J. van Zoeren, Stationsstraat 54 Vleuten
Affiche van het openluchtspel „De Legende van de Hamtoren”

C. Doornenbal, Prins Hendrikweg 11 Vleuten
Kleiknikker

J. G. Ederzeel, Zandweg 5 De Meern
Ingelijste ingekleurde foto van de Stadsdam (82 x 82 cm)

Mevrouw A. Winkel, van Wanroystraat 12 Vleuten
Tijdschriften over het Koninklijk Huis

B. Overkleef, Rijksstraatweg 34 De Meern

„De Hoeksteen”, Tijdschrift voor vaderlandse kerkgeschiedenis, jaargangen I t/m XVI (1972 - 1987)

„Nederlandse Historiën”, Tijdschrift voor vaderlandse (streek)geschiedenis, jaargangen III t/m XXI (1969 - 1987)

Jaarboeken van „Oud-Utrecht” 1929 t/m 1986. De jaren 1953, 1982 en 1983 ontbreken; wie heeft ze voor ons?

Maandblad „Oud-Utrecht” 1955 t/m 1986

Twee houten ledikanten, hoge hoed in doos

D. Meeldijk, Burgemeester van der Heideaan 70 Vleuten
Smalfilmprojector

F. L. van Selm-Hoogenboom, Alenveldpark 224 Vleuten
Christelijk nationaal weekblad „De Spiegel”, jaargangen 1948 t/m 1963

Pijnlijk . . . . .

Utrecht 5. Maart 65.

Nr 5 Maart 1865 N 4

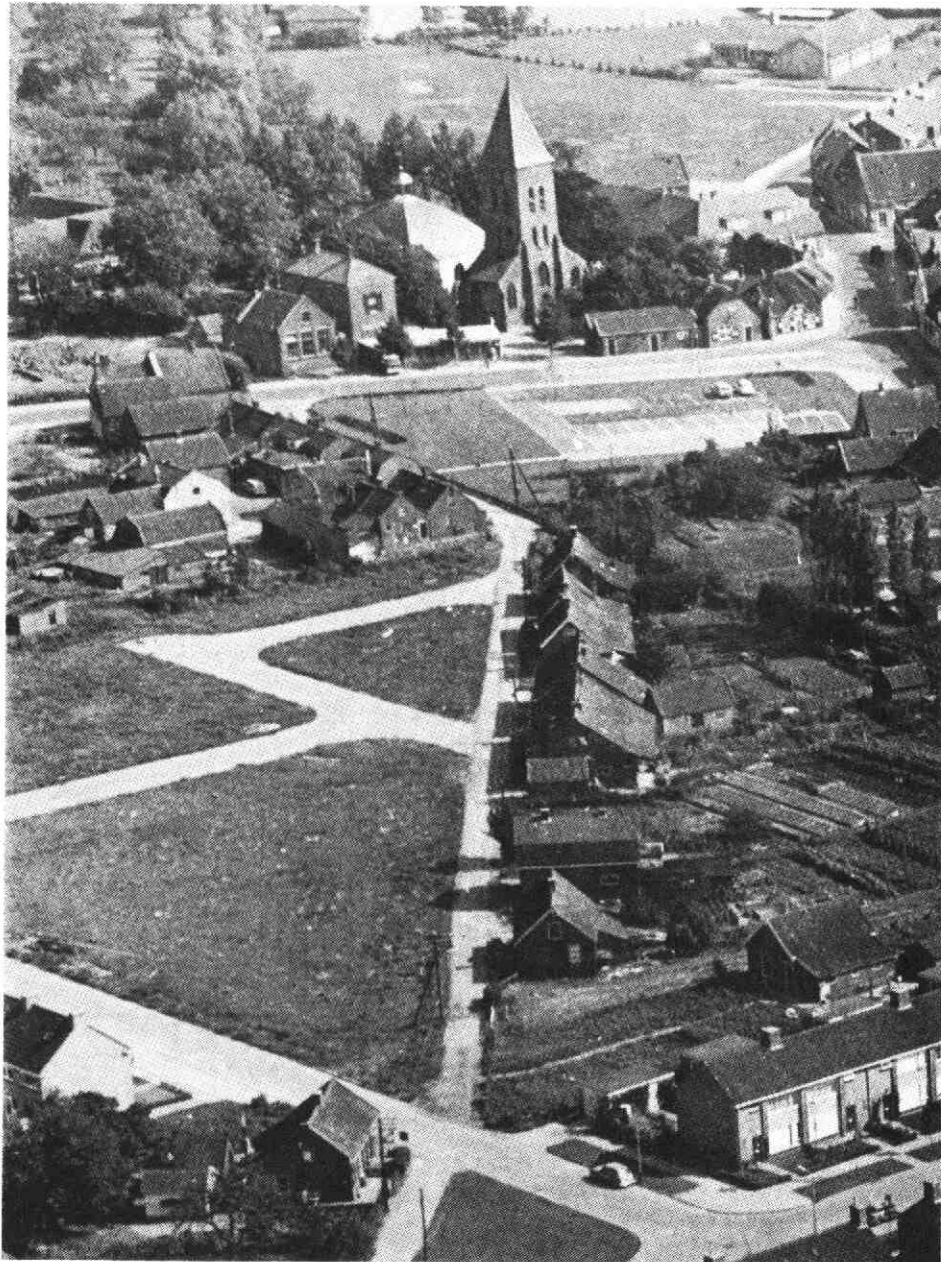
Aan den Edel Achtbare Heer
Burgemeester
der Gemeente Vleuten.

Ik heb de eer U Ed. Achtbare
kennis te geven dat heeden namiddag van
trein No. 7. Rotterdam-Utrecht. De bagage
wagen tusphen Marmelen & Vleuten uit het
Spoor is gecraakt de passagiers hebben echter
geen letsel bekomen; alleen is de 2.
Conducteur uit de bagage wagon gevallen
ten gevolge waarvan hij zich pijnlijk
gevoelt.

De Hoof Conducteur der
Ned. Rijn Spoorweg Maatschappij

Bosman

Haarpad

In het vorige nummer (juni 1987) plaatste ik een oproep om in contact te komen met mensen die het oude Haarpad goed hebben gekend of die er langer of korter hadden gewoond.

Die oproep was niet aan dovemansoren gericht. Binnen enkele dagen kreeg ik al elf reacties die nu, na de braderie in Vleuten en de Meernse markt, zijn opgelopen tot bijna twintig. Met enkele mensen van tussen de 50-plus en 90-min heb ik al lange gesprekken gevoerd. De mensen die zich hebben aangemeld komen allemaal aan de beurt: bij ieder-

een kom ik op bezoek. Maar denkt U er wel om dat ik met de VUT ben en „dus” veel minder tijd heb dan toen ik nog normaal werkte(!).

Om uw hersens wat aan te scherpen publiceer ik hierbij een luchtfoto van het Haarpad die ik omstreeks 1966 zelf maakte. Het is een detail van een overzicht van het centrum van Vleuten.

Het Haarpad is bezig te verdwijnen want gedeelten van het nieuwe stratenplan zijn al aangelegd, maar de oude bebouwing staat nog volledig overeind.

Toe, oude Haarpadbewoners, doe me eens een plezier. Leg een velletje doorslagpapier of zoiets op deze foto, teken de huisjes over en schrijf op wie er, volgens uw herinnering, woonden. Noem er dan ook een jaar bij. Met name het dichtbebouwde buurtje tussen bakker Floor Oskam aan de Schoolstraat en het dubbele huis van de families Hensbergen en Vulto interesseert me. U ziet, ik weet al het een en ander!

K. B. Nanning.

„De Hoge Ham”, Parkweg 26 te Vleuten, één der objecten van de route ter gelegenheid van de Open Monumentendag van 12 september j.l.. De boerderij is 19de eeuws en van het zogenaamde „dwarshuis-type”, d.w.z. dat het woonhuis dwars op het stalgedeelte is gezet om meer woonruimte te krijgen. Zeer interessant is de achtergevel van de deel. Breed en hoog, voorzien van grote deuren en veel ramen, verraadt hij de oorspronkelijke akkerbouwfunctie. Aardig detail is het aparte toegangspoortje voor het pluimvee, dat op de til zijn nacht- en leghok had.
Foto K. B. Nanning 1987.

Een gezinsbudget uit de 17e eeuw en hoe te betalen

Er is niet al te veel bekend over de inkomsten en uitgaven uit die tijd. In „Ons voorgelacht” van W. J. Hofdijk (1875) komt in het 6e deel een klaagzang voor van een dominee, die gemotiveerd aantoonde, dat hij met zijn vrouw niet met f 500,- per jaar kan rondkomen (de oorspronkelijke publicatie dateert uit 1658).

Ik laat nu Hofdijk aan het woord:

Een wel-eerwaarde, die den bloedrijken doctor bulderen hoort, acht zich geroepen om een woord ten gunste zijner verloopen collegaas te spreken. »Woudt ge niet meenen!” — brengt hy zediglyk in 't midden: »dat misschien ook wel met armoede — het gevolg der schrale tractementen! — somwijlen tot zulek een droevige handelingh heeft gebracht? Is het een predicant mogelijk om met sijn huysvrouwe alleen op vijf-hondert gulden eerlijck te leven?”

De doctor mompelt ietwat, maar de predikant houdt voet by 't stuk en zegt: »Ik wil 'tu bewijzen.”

En daar nu 's mans bewijs een gants eigenaardigen blik in het huishouden doet slaan, zoo moogt ge wel stiptelyk naar hem luisteren, terwijl hy opsomt:

»Aan broot	36 Gl. 0 St.
Aen twee vierendeel boter met den impost	48— 0—
Aen kaes, soo witte, koeye, groene, soetemelxs en witte saen. '	4— 0—
Aen een vierendeel van een os, een half vercken, vier bonten à twee gulden, acht hoenderen, à 15 stuyvers, tien paer duyven à vier stuyvers het paer, drie en dertigh pont huspot.	50— 0—
Aen varsche en gesoute vis, stockvis, haringh	20— 0—
Aen vijf en twintigh pont rijst, haver, en gort	5— 10—
Aen erweten en boonen soo groen en droogh	4— 0—
Aen warmoes, rapen, ende allerley wortelen en cool	6— 0—
Een schepel boeckweyte meel	3— 0—
Aen 20 pondt tarwe meel	2— 10—
Aen appelen, peeren en ander fruit	10— 0—
Aen 200 eyeren à 2 guld. 't hondert	4— 0—
Aen allerley melck en room	10— 0—
Aen peper, nagelen, gember, foely	6— 0—
Aen ander kruyt	3— 0—
Aen suycker en sieroop	3— 0—
Aen allerley salade	2— 10—
Een halve sack sout, met impost en thuyt brengen	2— 10—
Aen asijn	2— 10—
Aen oly van olyven	2— 0—
Aen acht halve vaten bier, met impost en thuyt brengen	30— 0—
Aen brant, hondert twintich manden turf, met het opdoen 27 guld. en 13 gulden aen hout te samen	40— 0—
Een half aem Fransche wijn, met den impost en thuyt brengen.	20— 0—
Aen licht, soo kaersen als laupen	12— 0—
Aen mostaert en swavelstock	1— 10—
Aen seep	7— 0—
Aen potten en allerley aerdewerck	2— 0—
Aen de Waster en de Schoonmaekster, met de kost	12— 0—
Aen feylen, bezems, boenders, kalck, swartsel, schelpant en bicksteen	2— 10—
Tot onderhoudt van huysraet, soo yser, koper, tin, bedden en deeckens	12— 0—
Aen briefloot	1— 0—
Aen reysgelt	10— 0—
Aen den doctoor, apotheecker, barbier met scheeren, laten en drancken	10— 0—
Aen boecken, papier, pennen, inkt, en couranten	25— 0—
Aen den armen 10 gulden 's jaers. 't is rym een halve stuyver daegs; de vrouw en mach de diaconiën niet laten voorby gaen, alsoo de man in alle predicatiën de ghe-meente tot mildadicheyt vermaent, so moet sy een goede voorgangster wesen, ofte daer soude daer van de diaconen op ghelet worden, die mochten hem dan van giericheyt beschuldigen, ende volgens dien voor een afgoden-dienaer schelden	10— 0—
Somma	419— 10— 't

door

D. Purmer

In deze bijdrage wil ik U meenemen naar onze Gouden eeuw. Enerzijds geef ik U een inzicht in een gezinsbudget en anderzijds met welke munten men betaald werd. Dit betreft dan metalen munten, bankpapier was in die tijd volslagen onbekend.

Ziedaar een argument, dat u geheel en al moet stemmen ten voordeele van den armen dominee; en uit de volheid mijner protestantsche begrippen kan ik niet anders zeggen dan dat de gemeenten, die zich beroemen te zijn »de gemeente Christi” by uitnemendheid, al een zeer schraal loon veil hebben voor degenen die heur altaar bedienen, terwijl toch heur »onaantastbaer” wetboek leert, dat de genen die het altaar bedienen, ook van het altaar moeten leven; een stelling, wier rechtvaardigheid zoo wel in het Westen als in het Oosten wordt erkend: wanneer de timmerman timmert, moet hy voor dien arbeid worden betaald.

De arme dominee is natuurlyk van dat zelfte bilyk gevoelen, maar hy acht het noodig om tegenover de onschuldige, of moedwillige, domme gemeente daarby nog een gesanktioneerde autoriteit aan te halen. Daarom zegt hy: »De Apostel Paulus secht: die den altaer dient, moet daer af leven: den arbejder is sijns loons waerdich, ende men moet den os die dorscht den mont niet toebinden: waerom en versiert men onse geestelijcke arbejders, die als wachters voor onse zielen gestelt zijn, niet met een eerlijck salaris, op dat se mogen, gelijk van haer vereyscht wert, gastvrij zijn, ende by de lieden eerlijck te verschijnen: men behoort te gedencken dat Samuel een zijden rock droegh. I Sam. 28. vers. 14.”

Het is opmerkelyk, dat, door verschillende tijden heen, de zelfte toestanden zich blijven voordoen, alleen maar onder andere vormen. In deze zeventiende eeuw, nu het Katholicisme heftig wordt aangevochten, is er geen enkel lid dezer Christelyke afdeeling die er aan denkt om zijn os te muylbanden, met andere woorden, om zijn pastoor te laten gebrek lijden; en hoe was hunne bezoldiging in de middel-eeuwen? Hoe moet ook in een volstrekt materieleen zin — het ingewand van menigen braven dorps-pastoor hebben gerommeld, wanneer hy een preek hield over de vette jaren van Egypte en de vleeschpotten van Mitzraim!

Maar genoeg hiervan; laat ons de klaagliederen van den orthodox-gereformeerden Jeremia ten einde toe aanhooren: zy hebben ten minste dit boven die van den overgevoeligen Oosterling voor, dat zy op een onberispelyk praktischen basis berusten.

Dominee blijft dan ook volkomen aan het karakter der geestelyken van alle gezinten in alle eeuwen getrouw: hy ignoreert wat hy begrijpt dat hem . . . . .

Maar mijn waarde! gy dwaalt geheel af: gy filozofeert waar ge slechts hebt te luisteren. Vergun my om u te herinneren aan uw standpunt van het oogenblik: ooren geopend — lippen gesloten.

En de waarneming uwer ooren is aldus:

»Wy. zullen” — dus vervolgt dominee kalm en bedaard: »de kleederen stellen met haer toe behooren, ende de selve wat particulariseren.

»De man alle twee jaer een kleet dat kost 40 guld., jaerlycx. 20 Gl. 0 St. Om de 10 jaer een mantel van sestien gulden, 's jaers . . . . . 6— 0—

Somma . . . . . 26 Gl. 0 St.

	Transport	26 Gl. 0 St.
Alle 10 jaer een mantel van 40 gulden, 's jaers	4— 0—	
Om de 4 jaer een hembrock van acht gulden, 's jaers	2— 0—	
Aen somer- en winterhantschoenen	1— 0—	
Jaerlycx aen schoenen en mnylen voor haer beyden	8— 0—	
Aen boven- en onderkousen voor haar beyden	7— 0—	
Tot een hoet 's jaers	3— 0—	
De vrou om de tien jaer een huyck van 40 gulden, jaerlycx	4— 0—	
Alle twintigh jaer een vlieger van sestigh gulden, jaerlycx	3— 0—	
Alle drie jaer een rock van vier-en-twintigh gulden, jaerlycx	8— 0—	
Alle drie jaer een jackjen van achttien gulden, jaerlycx	6— 0—	
Alle twee jaer een borst met mouwen van 12 gulden, jaerlycx	6— 0—	
Alle drie jaer een borstrock van ses gulden, jaerlycx	2— 0—	
Somma	80— 0—	

De goede man ziet u alreeds met een soort van triomfeerenden blik aan, en dat is hem zeer goed te vergeven. En wanneer hy nu in uw zedig zwijgen niet anders dan een goedkeuring weet te vinden, gaat hy gemoudigd en op de meest naïve wijze voort: »Hier is noch niet ghestelt voor lint in de broeck, en veters in de schoenen, messen, kannen, kroesen, kammen, en veel dingen die men alles niet en kan bedencken: dus hier voor memorie.

»Voor het linden jaerlycx:

Voor man en vrou yder een heindt	8 Gl. 8 St.
Een paer slaep-laeckens	8— 0—
Voor hals- neusdoucken en beffen	12— 0—
Voor neusdoucken in de sack	3— 0—
Twee fluyten	4— 0—
Een pelue laken	2— 0—
Twee servetten	2— 0—
Mutsen, huyven, en douckhuyven	3— 0—
Aen nachthalsdoucken	1— 0—
Vlechtsnoeren	0— 6—
Een droogdouck	0— 8—
Dussen en mans mutsen	2— 0—
Somma	46— 2—

»Ende voorts andere dingen, die om kortheit werden overgeslagen.

»Alsoo geve ick u nu in bedencken: als een predicant met zijn huysvrouwe alleen soo vele nootsacklyck van doen heeft als ick simpel en slecht heb gestelt, hoe bekommert dat die dan moeten leven, die belast zijn met veel kinderen ende anders geen middelen van haer selven hebben.»

»Is dat niet swadelyck bovendien, wanneer men bedenckt wat overdwaze sommen werden besteeft en wech geworpen aan nuttelooze bloemen, sonder geur, al hebbense kleur te over. My toch gedencckt, dat men int jaer 1636 by de dartele en lichtvaerdige tulpenhandel mocht coopen in Hollandt omme de weerde van één bloem:

Twee lasten tarwe	448 gulden.
Vier lasten rogge	558 —
Vier vette ossen	480 —
Acht vette verckens	240 —
Twaelf vette schapen	120 —
Twee oxhoofden wijn	70 —
Vier tonnen bier	32 —
Twee tonnen boter	192 —
Duysent pondt kaes	120 —
Een bedde met sijn toebehooren	100 —
Een pack clederen	80 —
Een silveren beecker	60 —

»Doet hier noch by een schip, omme alle dese waren te voeren, weerdich 500 gulden. Soo hebt ghy 3000 gulden, omme welke somme de beste tulp niet en was te coopen, soo de floristen seyden.»

Bij goed doornemen van dit lijstje valt het volgende op: De pastorie was kennelijk gratis, geen uitgaven voor meubilair (werd bij het trouwen voor eens en altijd aangeschaft), geen kosten voor ontspanning, vakantie, verzekering en inkomstenbelasting. Daarentegen veel geld voor brood en drank, maar nog geen aardappelen en koffie. De uitgaven voor kleding zijn zeer hoog, echter gezien de lange levensduur werd weinig aandacht besteed aan de mode.

Nu wil ik ingaan op de zilveren en gouden munten, waarmee in die tijd betaald kon worden. Bepalend waren

Dr. H. Enno van Gelder heeft e.e.a. als volgt begrijpelijk samengevat:

Voeding	
Brood	f 36,—
Boter (2 vierendeel), melk, kaas, room en eieren (200 stuks)	f 66,—
Vlees (1 vierendeel van een os, 1 half varken, 4 bouten, 8 hoenderen, 10 paar duiven, 33 pond hutspot)	f 50,—
Vis (vers en gezouten, stokvis, haring)	f 20,—
Rijst, haver en gort (samen 5 pond), erwten en bonen, boekweitmeel (1 schepel) en tarwemeel (20 pond)	f 15,—
Groenten, rapen en kool, salade, appelen en peren	f 18,10
Kruiden (peper, gember, nagelen, foelie), suikersiroop, azijn, olijfolie, zout	f 19,—
Bier (8 halve vaten) en Franse wijn (1 half aam)	f 50,—
	f 274,10

Huishouding

Turf (120 manden) en hout	f 40,—
Kaarsen, lampen, zwavelstokken	f 13,40
Zeep, stijfjel, potten, bezems, zand enz., reparatie van huisraad	f 15,10
Wasvrouw en schoonmaakster (met kost)	f 12,—
	f 91,—

Diversen

Reisgeld	f 10,—
Briefloon	f 1,—
Dokter, apotheker, barbier	f 10,—
boeken, papier, pennen, inkt en couranten	f 25,—
	f 46,—

Aan de armen

(de predikantsvrouw kan de diakenen niet laten voorbijgaan!)	f 10,—
--	--------

Kleding

Man : 1 kleeft per 2 jaar, 1 mantel per 10 jaar, 1 tabbaard per 10 jaar, 1 hemdrok per 4 jaar, 1 hoed, tezamen gemiddeld per jaar	f 35,—
Vrouw: 1 huik per 10 jaar, 1 vlieger per 20 jaar, 1 rok per 3 jaar, 1 jakje per 3 jaar, 1 borst met mouwen per 2 jaar, 1 borstrok per 3 jaar, tezamen gemiddeld per jaar	f 29,—
Handschoenen, schoenen, muilen, onderen bovenkousen	f 16,—
Linnengoed (hemden, mutsen, neusdoeken, lakens, servetten enz.)	f 45,14
	f 125,14
Totaal	f 547,04

gewicht en gehalte van de munten en naast de Nederlandse, waartoe ik mij wil beperken, waren ook vele buitenlandse munten in omloop.

Met een zgn. Beeldenaer werd de burger op de hoogte gesteld, welke munttypen geldig waren. Hieronder een voorbeeld uit de Beeldenaer van 1622.

Voor deze bijdrage heb ik een keuze gemaakt uit de voorhanden munttypen en zowel van de gouden als de zilveren de belangrijkste typen beschreven.

Ignorren ofte Beelden vande nieuwe Silberren Penningen / sulckx die voorts aen / eenpaerlijck in alle Duncten deser Vereenichde Nederlantische Provincien / volghende den voorschreven Placcate / Ghenuut ende ganchdaer sulcken wesen.

Den Silberren Nederlantischen Rijckdaelder van Gelderlande / weecht achtien Engelschen reuig. asen / doet twee gulden seben stupberg.
Den halven van dien / weecht ende doet naar advenant.

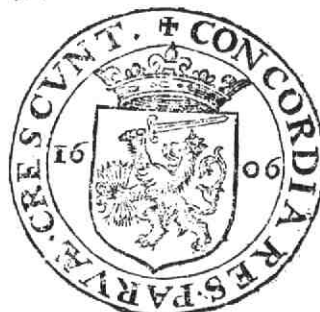
H. J. P. M. G.

Silberren Rijckdaelder van Hollandt / met West- Vrieslandt / ende den halven van dien / weecht ende doet als den voorgaenden.

H. J. P. M. G.

Gouden munten

Ducaat

Wij herdachten vorig jaar, dat het precies 400 jaar geleden was, dat de eerste ducaten⁽¹⁾ in Nederland zijn geslagen. Dit is tevens de eerste zgn. Generaliteitsmunt, die door de Graaf van Leicester op 4 augustus 1586 is vastgelegd in een muntplakkaat, dat zowel de muntslag als de muntomloop in de verbrokkelde Nederlanden moest regelen.

De ducaat is in deze 400 jaar noch in gewicht noch in gehalte gewijzigd, hetgeen uniek is. Het gewicht is 3,51 gram, de koers bij uitgifte was 68 stuiver, hetgeen geleidelijk op liep tot f 5,-.

Tevens is uitgegeven een dubbele ducaat met uiteraard dubbel gewicht. De Minister van Financiën wil deze munteenheid weer in ere herstellen.

1. Ducaat Utrecht 1645

Gouden rijder

Het gewicht was vastgesteld op 10 gram met een iets lager gehalte dan de vorige munt. Bij uitgifte in 1606 bedroeg de koers f 10,- en 2 stuiver, later oplopend tot f 14,- (in 1744). Wij onderscheiden, en dit geldt voor meer munten met een lange looptijd, een oud type⁽²⁾, dat nog handmatig vervaardigd is en een mechanisch geslagen type. Ook een halve gouden rijder⁽³⁾ heeft onze goede dominee bereikt.

2. Gouden Rijder Holland 1623

3. Halve gouden rijder Gelderland 1762

Zilveren munten

Nederlandse rijksdaalder

Het gaat hier om een zware munt van 29,03 gram, die door alle provincies (m.u.v. Groningen) geslagen is van 1606 tot 1700. In 1606 was de koers 47 stuiver, daarna 50 en sedert 1659 52 stuiver. Ook hier een halve rijksdaalder. Voor de afbeelding wordt verwezen naar de bladzijde van de Beeldenaar, alwaar de verschillen tussen de diverse provincies zichtbaar zijn.

Leeuwendaalder

De eerste zilveren munt van de Staten van Holland, waarbij de banden met de Spaanse koning volledig verbroken zijn. De uitgiftekoers van 32 stuiver lag 3 stuiver boven de intrinsieke waarde. Hiermee werd ondermeer de oorlog tegen Spanje gefinancierd. De leeuwendaalder⁽⁴⁾ is in groten getale aangemunt, met name als export naar het Midden Oosten.

Het gewicht bedroeg 27,68 gram met een lager gehalte dan de Nederlandse rijksdaalder en is geslagen van 1576 tot 1713. De koerswaarde liep op tot 42 stuiver. Ook hier is een halve leeuwendaalder⁽⁵⁾ uitgegeven.

4. Leeuwendaalder Utrecht 1589

5. Halve leeuwendaalder Zeeland 1599

Zilveren rijder

Een zeer fraaie munt⁽⁶⁾ met een gewicht van 32,78 gram, met een koers van 63 stuiver. Geslagen van 1659 tot 1798. Ook hier een halve zilveren rijder⁽⁷⁾.

6. Zilveren rijder Gelderland 1666

9. Pietje Zeeland 1781

7. Halve zilveren rijder Utrecht 1788

Zilveren ducaat

Deze martiale munt⁽⁸⁾ weegt 28,25 gram en is uitgegeven met een koers van 50 stuiver. Zeeland waardeerde deze munt afwijkend en wel voor 52 stuiver. Het verschil tussen het oude handgeslagen en het mechanische type is wederom zeer duidelijk. Qua charme gaat mijn voorkeur duidelijk uit naar de oude typen. De ducaat is geslagen van 1659 tot 1808. Tevens geslagen als halve, kwart en achtste ducaat. De laatste alleen in Zeeland onder de naam Pietje⁽⁹⁾.

Drie gulden

Deze munt met de Nederlandse maagd, leunend op een altaar met de bijbel, is geslagen van 1681 tot 1800, eerst met een provinciaal wapenschild en later met het wapenschild van de Staten-Generaal. Het gewicht is 31,82 gram.

Naast de drie gulden⁽¹⁰⁾ zijn geslagen de twee, de halve drie, de één⁽¹¹⁾ en de halve gulden.

Een bijzonder fraaie reeks munten, die momenteel tegen zeer redelijke prijzen aan te schaffen is.

10. Provinciale drie gulden Gelderland 1682

8. Zilveren ducaat Zeeland 1660

11. Provinciale gulden Utrecht 1681 (jaartal in altaar)

Daalder

Op grond van de provinciale en stedelijke reglementen zijn tussen 1676 en 1704 in een groot aantal plaatsen daalders geslagen met een gewicht van 15,88 gram en een koers van 30 stuiver. Als afbeelding is gekozen voor de daalder uit Deventer⁽¹²⁾.

12. Daalder Deventer 1685

Florijn

Hierin herkent U ongetwijfeld ons **f** teken. Het is een 17e eeuwse munt van 19,50 gram met een koers van 28 stuiver. In 1693 worden de florijnen⁽¹³⁾ door de overheid gekeurd en als keuringsmerk van een klopp voorzien.

13. Florijn Zwolle zonder jaartal (ca 1620)

We zijn thans aangeland bij de kleinere waarden.

Schelling

In onze taal komt de naam schelling nog steeds in een aantal uitdrukkingen voor. Deze munt had een waarde van 6 stuiver.

Het gewicht varieerde tussen de 5 en 6 gram. Het type wordt reeds in de 15e eeuw geslagen, maar de grootste productie ligt in de 17e eeuw. Achtereenvolgens worden hier afgebeeld de roos-⁽¹⁴⁾, de scheeps-⁽¹⁵⁾, de rijder-⁽¹⁶⁾, de arends-⁽¹⁷⁾ en de hoedjesschelling⁽¹⁸⁾. Van de laatste waren vele slechte exemplaren in omloop, zodat ook hier de overheid tot keuring overging in 1693. Geklopte munten behielden de waarde van 6 stuiver, ongeklopte waren slechts 5½stuiver waard.

14. Rooschelling Holland 1601

15. Scheepjesschelling West-Friesland 1737

16. Rijderschelling stad Groningen 1691

17. Arendschelling Zwolle zonder jaartal (ca 1610)

18. Hoedjesschelling Zeeland 1725

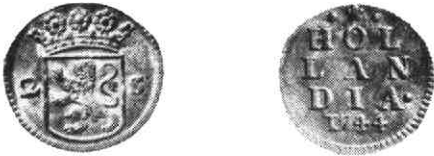
Twee stuiver/stuiver

Dit waren zeer lichte muntjes, de twee stuiver weegt 1,6 à 1,7 gram, de stuiver ligt tussen de 0,8 en de 1,3 gram.

Voorkomend zijn de twee stuiver met de gekroonde klimmende leeuw⁽¹⁹⁾ en die met het wapenschild⁽²⁰⁾. De stuiver eveneens twee verschijningsvormen en wel de wapen-⁽²¹⁾ en de bezemstuiver⁽²²⁾. Met name de dubbele wapenstuivers zijn zeer algemeen en reeds voor een paar gulden te verkrijgen.

19. Dubbele stuiver klimmende leeuw Zeeland 1672

20. Dubbele wapenstuiver Holland 1744

21. Wapenstuiver West-Friesland 1724

22. Bezemstuiver Gelderland 1785

Ik ben mij bewust, dat ik een zeer globaal overzicht heb gegeven, maar U heeft wel een indruk kunnen krijgen wat in Nederland in omloop was. Deze munten zijn eerst in het midden van de 19e eeuw uit de circulatie gehaald. Opvallend is het gebruik van momenteel niet meer voorkomende gewichten, waardoor het uitdrukken in grammen leidt tot merkwaardige getallen met twee cijfers achter de komma. Daarnaast kunt U duidelijk de relatie leggen tussen gewicht en koers. Tevens kunt U de waardevermindering in de loop van de tijd zien.

Ik hoop in ieder geval enige indruk gegeven te hebben in welke munteenheden onze dominee zijn salaris uitbetaald kreeg.

De foto's van de in dit artikel opgenomen munten zijn gratis door het KPK (Koninklijk Penning Kabinet) te Leiden ter beschikking gesteld. In het bijzonder zeg ik hiervoor dank aan Drs. A. Pol, die de foto's op mijn verzoek heeft laten vervaardigen.

Voor de geïnteresseerde lezer zijn de omschriften van de munten hieronder nader uitgewerkt. Van de latijnse omschriften wordt tussen haakjes de afkorting tot het volle woord uitgewerkt. Dit wordt slechts eenmalig gedaan om niet in herhaling te vervallen. Geen aandacht wordt besteed aan de diverse interpunctietekens, die op de munten voorkomen. Ook muntmeester-tokens, als de burcht van Middelburg en het roosje van Dordrecht vallen buiten het bestek van dit artikel.

Verklaring van de Latijnse omschriften:

01. Vz. CONCORDIA RES PARVAE CRESCVNT TRAI
(ectvm)

Eendracht maakt macht Utrecht

Kz. MO. ORDI. NIVORP. PFDFOF. BELGIAD.
LEGFM. I

De keerzijde is een verbastering van het inschrift, dat normaliter op de ducaat staat. Een opeenstapeling van fouten van de stempelsnijder, wat in die tijd wel meer voorkwam. Nu wordt het normale inschrift gevolgd.

MO(neta) ORDI(nvm) PROVIN(ciarvm) FOED
(erati) BELG(ii) AD LEG(em) IMP(erii)

Munt van de Staten der Verenigde Nederlandse Gewesten volgens de Rijkswet.

02. Vz. MO(neta) AVR(ea) PRO(vinciarum) CONFOE
(derati) BELG(ii) HOL(landiae)

Gouden munt van de Staten der Verenigde Nederlandse Gewesten Holland

Kz. CONCORDIA RES PARVAE CRESCVNT
Eendracht maakt macht

03. Vz. MO. NO(va). AUR. PRO. CONFOED. BELG. D
(vcatvs) G(elriae) (et) C(omitatvs) Z(utphaniae)

als 2 Vz. alleen met Gelderland (letterlijk hertogdom Gelderland en graafschap Zutphen)

Kz. als 2 Kz.

04. Vz. MO. NO(va) ORO. TRA(iectvm) AD. VA(lor)
ORD. HOL.

Nieuwe munt van de Staten van Utrecht op de voet van de Staten van Holland

Kz. CONFIDENS D(omi) NO NON MOVETVR
Wie op de Heer vertrouwt, wankelt niet

05. Vz. MO. NO. ARG(entea) ORD. ZEL(andiae)
Nieuwe zilveren munt van de Staten van Zeeland
Kz. DOMINE SERVA NOS PERIMVS
Heer behoed ons, wij vergaan
06. Vz. MO. NO. ARG. PRO. CONFOE. BELG. D. GEL.
C. Z.
Kz. als 2 Kz.
07. Vz. MO. NO. ARG. CONFOE. BELG. PRO. TRAI.
Kz. als 2 Kz.
08. Vz. MO. NO. ARG. PRO. CONFOE. BELG.
CO(mitatus) ZEL
Kz. als 2 Kz.
09. Vz. MON. NO. ARG. PRO. BELG. COM. ZEL.
Kz. als 2 Kz.
10. Vz. HAC NITIMUR HANC TVEMVR
Op deze (bijbel) steunen wij, deze (vrijheid) beschermen wij (het regeerprogramma van de Republiek der Verenigde Nederlanden)
Kz. MO. NO. ARG. ORD. D. GEL. C. Z.
11. Vz. als 10 Vz.
Kz. MO. NO. ARGENT. ORDIN. TRAI.
12. Vz. AVXILIANTE DEO
Met Gods hulp
Kz. MO. NO. ARG. CIV(itas) DAVENTIAE
Nieuwe zilveren munt van de stad Deventer
13. Vz. MO. ARG. IMPERI(i) CIVIT(as) ZWOLLAE
Zilveren munt van de keizerlijke stad Zwolle
Kz. MATTH(ias) I. D(ei). G(ratia). RO(manorvm). IMP(erator). SEM(per). AVGVS(tvs)
Matthias I bij de gratie Gods altijd verheven keizer van het Roomse Rijk.
De steden in het oosten van Nederland ontrokken de Nederlandse wetgeving en munten vaak op naam van de Duitse keizer.
14. Vz. MO. NO. COM. HOLLANDIAE.
Kz. VIGILATE DEO CONFIDENTES
Weest waakzaam in vertrouwen op God
15. Vz. DEVS. FORTITVDO. SPES. NOSTRA
God is onze kracht en hoop
Kz. MO. NO. ORDIN. WESTF(risiae)
Nieuwe munt van de Staten van West-Friesland
16. Vz. als 2 Kz.
Kz. MO. NO. ARG. CIV. GRONINGAE.
Nieuwe zilveren munt van de stad Groningen
17. Vz. RVDOL(phvs) II. D. G. ELEC(tvs). RO(manorvm). IMP(erator) SEM(per). AVGVS(tvs)
Rudolph II bij de gratie Gods altijd verheven gekozen keizer van het Roomse Rijk
18. Vz. ITA. RELINQVENDA. UT. ACCEPTA.
Zo na te laten, als het is ontvangen
Kz. MON. NOV. ARGENT. ORDINVM. ZEELAND.
19. Kz. ZEELANDIA
20. Kz. HOLLANDIA
21. Kz. WEST FRISIAE
22. Kz. GELRIA

Opmerking: De spelling en afkortingen komen niet konsekwent op de munten voor. Zie oa de spelling ZE(E) (L) en de afkortingen van ORDINVM. De U en de V worden door elkaar gebruikt.

Agenda

Maandag 19 oktober

20.00 uur, 't Zand 1, Vleuten
Algemene contactavond voor iedereen met vragen, plannen of ideeën

Donderdag 12 november

Donderdag 19 november

20.00 uur, De Schalm, De Meern
Erik Graafstal: Vroegste bewoners van de gemeente.
Zie: Het rode Kursusboek

Maandag 16 november

20.00 uur, 't Zand 1, Vleuten
Algemene contactavond (zie boven)

Zaterdag 28 november

Culturele manifestatie, gecoördineerd door de Culturele Kring Vleuten-De Meern. De Historische Vereniging verzorgt in de Schalm een expositie die de gehele dag bezocht kan worden

Maandag 14 december

20.00 uur, 't Zand 1, Vleuten
Algemene contactavond (zie boven)

Amstel, Fam. R. van	Mauritslaan 3	3454 XP De Meern
Baas-van Lexmond, Mevr. A.	Dorpsstraat 21	3451 BH Vleuten
Benschop, C.W.	Kerkstraat 7	3454 VE De Meern
Bosch, Fam. C.	Mauri slaan 41	3454 XR De Meern
Bosschaart, J.	't Zand 32	3451 GS Vleuten
Broekman-de Groot, Mevr. E.	Amsterdamsestraatweg 454	3553 EL Utrecht
Bronckers, J.	Camphuijzenstraat 32	3451 BE Vleuten
Dalsen, D.C. van	Meerndijk 37 a	3454 HN De Meern
Galen-Kampers, Mevr. W.A. van	Benschopperweg 216	3401 BV IJsselstein
Hamoen, Ds. G.	Mereveldlaan 9	3454 CA De Meern
Helsloot, Ch.W.A.	Odenveltlaan 48	3451 ZP Vleuten
Heuvel, G. van den	Pr. Irenelaan 8	3454 AJ De Meern
Hoog, J.D.J. van 't	Alendorperweg 23	3451 GJ Vleuten
Huigen, Mevr. J.E.	Meerndijk 2	3454 HM De Meern
Jacobs, Mevr. G.	Pr. Hendrikweg 84	3451 CP Vleuten
Kallenbach, H.	Multatulistraat 36	3451 AT Vleuten
Kampers, G.J.	Multatulistraat 89	3451 AS Vleuten
Kleuver, C.A.	Strijkviertel 56	3454 PN De Meern
Koelen, van	Robert Kochlaan 13	3451 EG Vleuten
Kok, L.	Karel Doormanstraat 12	3454 XG De Meern
Koning, P.	Rijksstraatweg 8	3454 JA De Meern
Koopman, E.R.	van Wanroystraat 10	3451 BP Vleuten
Kooten, Fam. T. van	Duinroosplein 11	3252 LD Goedereede
Leemans, W.	Dorpsstraat 60	3451 BK Vleuten
Lotgering, H.	Brink 13 b	3455 SG Haarzuilens
Luijten, Mevr. H.	Brinkstraat 6a	3455 SK Haarzuilens
Mandjes, C.	Mr. Kesperstraat 14	2871 GT Schoonhoven
Meer, A. van der	Hazenpad 3	6942 NH Didam
Nanning, A.M.	Utenhamstraat 15	3451 BR Vleuten
Oostveen, J.C.W.	Laan 1954 21	3454 CN De Meern
Schaik-Kemp, Mevr. J.M.M. van	van Zuylenstraat 7	3454 ET De Meern
Smal, J.A.	Schoolstraat 36	3451 AE Vleuten
Sterk, H.	't Zand 19	3451 GP Vleuten
Suverijn, W.	Lichtenberglaan 30	3454 CV De Meern
Verdouw, P.	Ten Veldestraat 41	3454 EJ De Meern
Verheul, J.	Montfoortlaan 30	3525 EL Utrecht
Vermeulen, R.F.M.	Marketentsterlaan 31	3454 WN De Meern
Vernooij, G.A.	Batenstein 6	3481 BE Harmelen
Verschoor, G.N.G.	Alb. Schweitzerlaan 20	3451 EC Vleuten
Versteeg, G.C.P.	Eikslaan 6	3455 SJ Haarzuilens
Vlek, J.G.	Melkmeisjeslaan 19	3454 WT De Meern
Zuijlen, A.J. van	Ockhuizerweg 13	3455 RV Haarzuilens

Nieuwe leden

De bokkewagen van de televisie

In het vorige nummer vertelde ik dat in de TROS-televisierubriek „Groen en Grondig” op vrijdag 4 juli 1987 tegen half zeven 's avonds een foto werd vertoond van drie kinderen met een bokkewagen. De foto dateerde uit 1919, de kinderen waren nog in leven en de foto werd gemaakt in Haarzuilens.

Welnu, dank zij de inzet van Paula Wieman-Versteeg uit Vleuten zijn we niet alleen in staat de betrokken foto hierbij te publiceren maar weten we ook wie de drie „kinderen” zijn. Persoonlijk heb ik ze nog niet ontmoet want dat vergt enige organisatie omdat twee van hen ver buiten de gemeente wonen.

De drie kinderen zijn van links naar rechts: Gerardus Cornelis Petrus (Gert) Versteeg, geboren op 8 mei 1912; Johannes Gijsbertus Everardus (Hannes of Hans) Versteeg, geboren op 5 april 1916 en Johanna Clazina Alberta Versteeg, geboren op 28 januari 1915.

Het waren drie kinderen (Niet de drie kinderen want er waren er méér!) van Martinus Adrianus (Tinus) Versteeg en Jacoba (Koosje) van der Meer, respectievelijk geboren in 1884 en 1881. Vader was boer op „La Ferme Blanche” aan de Rijndijk in Haarzuilens waar ook de foto is gemaakt.

Van het geslacht Versteeg blijkt een stamboom te bestaan. Paula sprak ook over „ons familieboek” en ze bood me spontaan de gelegenheid om dat t.z.t. eens te komen bekijken.

Voorlopig kunnen we méér dan tevreden zijn met het bereikte resultaat!

K.B.N.

Een dorp verandert.....

In het vorige nummer plaatsten we een foto van twee huisjes met de vraag: „Waar hebben deze huisjes gestaan en wie hebben er in gewoond?”. De eerste schriftelijke reactie kwam van mevrouw R. Oorschot - Van Dijk: „De twee huisjes op de foto werden bewoond door links de familie Van Ojen en rechts de familie V.d. Hoven. Ze stonden aan de Dorpsstraat schuin tegenover de boerderij „Ken U Zelf”, waar ik geboren ben”.

Daarna kwam een schriftelijke reactie binnen waar ik geen snars van begreep tot ik las dat de schrijfster, Mevrouw Van Dijk-Doornenbal, 80 jaar was! Zij noemde familienamen uit haar jeugd, namen die ik helemaal niet kende. Maar de fotoboekjes van Jaap Sprong en een gesprek met Arie Goudappel hielpen me op weg. Mevrouw Van Dijk schreef: „Gisteren kreeg ik de nieuwe uitgave van de Historische Vereniging die me bijzonder aantrok. De oude huisjes heb ik gekend, ze stonden bijna tegenover het Gemeentehuis aan de

Vleutense wetering. In het grote huisje woonde, meen ik, schilder Van Dijk want ik zie naast dit huis het dak van het schildersbedrijf. Hij schilderde 's winters het melkgoed van de boeren, houten emmers enz., maar ook rijtuigen. Ik ben als kind dikwijls in de werkplaats geweest. Ik ben nu 80 jaar.

In het witte huisje woonde de familie Buurman. Ze hadden twee dochters, Lijsje en Neeltje. Neeltje heb ik niet zo goed gekend maar Lijsje des te beter. Ze was, denk ik, aan het eind van de vorige eeuw geboren. Haar man was een boerenarbeider uit Brabant. Hij werkte bij mijn grootvader op Hof ter Weyde en ook bij mijn vader op het Huis te Vleuten.

Tot zover Mevrouw van Dijk die nog enkele heel persoonlijke zaken noemde en besloot met „Ik weet nog veel meer maar dat bewaar ik maar voor een volgende keer”.

Een aantal mensen wist me te vertellen dat het hoge huisje later het woonhuis is geweest van de familie Van Ojen,

de fietsenmaker en -handelaar die zich in de jaren dertig vestigde in het huis en de werkplaats van schilder Van Dijk.

Bij Van Ojen ben ik in het begin van de jaren zestig nog vaak in de winkel geweest en bij een van die keren kreeg ik van Mevrouw Van Ojen een reclameasbakje cadeau (H.G.v.Ojen, Rijwielen, Bromfietsen, Vleuten. Tel. 373) dat ik al die jaren bewaard heb en dat ik dezer dagen maar ga schenken aan de H.V.....

In het witte huisje heeft volgens zeggen ook nog een baker gewoond, Mie Bakker, waarvan een bijnaam bewaard is gebleven die ik nu maar achterwege laat. Het hele complex van werkplaats, winkel en de twee woonhuizen is gesloopt om plaats te maken voor het inspringende deel van het nu gesloten reisbureau, de markthallen van Jan van Dijk en de werkplaats en winkel van Jan van Zuijlen.

Hoe de situatie veranderde zien we op de twee hier gepubliceerde foto's. Op foto 1 ziet U de twee huisjes waarover we spraken en links daarvan de winkel van Van Ojen. Helemaal links is het woonhuis van slager Mastwijk. Achter het erfje waar nog net de achterkant van een auto (kever?) te zien is lag de vroegere werkplaats (1915) van timmerman Trompert. In het begin van de jaren zes-

tig was deze werkplaats de slachtruimte van Kees Mastwijk. De werkplaats van Henk van Ojen lag achter de winkel.

Op foto twee zien we wat er voor in de plaats kwam: de moderne en slecht in het dorpsbeeld passende winkel van Jan van Zuijlen. Het erfje is nog niet volgebouwd. De boom links stond voor de wat terugliggende kruidenierswinkel van Gijs Bos aan de overkant van de Dorpsstraat die nog niet geasfalteerd was. Let ook op de lantaarnpaal, het stukje schuur van Adriaan -Attent- van Zuijlen helemaal rechts en de gigantische hoeveelheid brommers die gewoon op het trottoir werd tentoongesteld. — Boom, schuur, lantaarnpaal en de klinkers van de Dorpsstraat vormen de steunpunten in het met elkaar vergelijken van deze twee foto's die weer eens duidelijk laten zien hoe..... een dorp verandert.

We hebben weer een nieuwe oude foto uit Vleuten. Waar stonden deze lage huisjes, wie hebben er in gewoond en wat stelt het puin op de voorgrond voor?

K.B.N.

Zalig

Wie bij ons op bezoek komt — ons adres: Rijksstraatweg 7 Veldhuizen — zal direct verrast worden door de gezelligheid van onze buurt en de altijd poetssende, pratende en wassende huisvrouwen.

Een voordeur of bel wordt nooit gebruikt. De deur van ons klompenhokje voor de deur doe je open en meteen ruik je dan wel vlees of groente, die op een van de vijf petroleumstellen staan te sudderen. Daarna open je de deur en roept gewoon: volk!

Wat je dan opvalt, is het grote kruisbeeld boven de deur en op de kast de beelden van Maria, Jozef en de heilige familie onder glazen stolpen.

Een katholiek gezin, dus zeven kinderen. Deze kinderen moesten natuurlijk van alles leren, ook bidden. 's Avonds om half zeven was dit moeders taak. We zaten dan onder het kruisbeeld en begonnen met 't Onze Vader. M'n zusje Grada begon direct al te zeuren om drinken, maar moe zei: eerst bidden en dan drinken. Dus braaf zei Grada iedere zin van 't Onze Vader na, totdat moe zei: geef ons heden ons dagelijks brood. Dan schreeuwde Grada: ik hoef geen brood, ik wil drinken! Goed dat Pa niet thuis was, want die had soms wel eens de gewoonte Onze Lieve Heer op een andere manier te roepen. Moe kneep je alleen in je arm en zei: je bent een salamander, 't is zonde dakket zeg.

M'n broer Jan was ook zo'n salamander, erg vervelend soms. Hij was al heel wat keren gewaarschuwd: Onze Lieve Heer ziet alles. Vanaf het kruis keek hij ook altijd naar ons, maar wij geloofden niet dat het gipsen beeldje aan het kruis wat kon horen. Erg stevig zat hij niet meer aan 't kruis; uit een hand was de spijker helemaal weg. Als je hard met de deur gooide wiebelde hij heen en weer. Toen Jan weer eens vervelend was, zei moe: kijk eens, Onze Lieve Heer komt al van 't kruis, waarop Jan zei: als 't ie eraf komt valt ie toch kapot.

De vloer in ons huis was ook niet al te best; als we langs de kast liepen, tikte de Heilige Maria met haar hand tegen de glazen stolp. Dit werd steeds erger, totdat ze op een dag met stolp en al op de grond kapot viel.

Dat was voor ons een feest, want plotseling hadden we krijt in overvloed voor het maken van hinkelhokken en gewoon op straat krijten.

Na het bidden naar bed; we mochten dan nog een klein slokje water en verder geen gezeur.

Boven ons bed hing een bakje met wijwater, dus eerst je hand indopen en dan een kruisteken maken.

's Zomers was 't op de zolder, waar we met z'n zevenen sliepen, wel erg heet en kregen we dorst, dan dronken we ons wijwaterbakje leeg. Die bakjes werden elke dag weer gevuld. In een groot gezin mocht je wijwater steeds verdunnen met vers water, dus 't smaakte steeds beter.

't Bidden hebben we goed onder de knie gekregen. Zelfs moe heeft wel eens stiekum gelachen.

Een ding weten we toch wel zeker: van bidden word je niet heilig, maar wijwater drinken is zalig!

Theo van den Berg
De Meern, 15 september 1938.

Officieel orgaan van de Historische Vereniging Vleuten-De Meern-Haarzuilens.
7e jaargang nr.4 december 1987 © 1987
Verschijnt 4x per jaar

Ingeschreven in het verenigingsregister van de K.v.K. Utrecht e.o. onder nr. V. 479360

Dagelijks bestuur:

Dr D. W. Gravendeel, voorzitter
't Zand 35, 3451 GP Vleuten
tel. 03406 - 61793

W. H. Denekamp, sekretaris
Utenhamstraat 5, 3451 BR Vleuten
tel. 03407 - 1948

P. G. de Rooij, penningmeester
't Zand 1, 3451 GP Vleuten
tel. 03407 - 1483

A. J. van Zoeren, vice-voorzitter
Stationsstraat 34, 3451 BZ Vleuten
tel. 03407 - 1263

H. E. J. van Essen, coörd. werkgroepen
Mauritslaan 17, 3454 XP De Meern
tel. 03406 - 62992

Erelid:

Mevr. Prof. Dr C. Isings, Soest

Redactie-sekretariaat:

Monique van Essen, Hindersteinlaan 1,
3451 EV Vleuten
tel. 03407 - 3611

Ledenadministratie/informatie:

Opgeven van nieuwe leden, mutaties en (na)bestellingen bij:

Mw. P. J. de Rooij-Goes, 't Zand 1,
3451 GP Vleuten, tel. 03407 - 1483

Kontributie:

De jaarlijkse kontributie bedraagt voor
1987 minimaal f 25,-,
postabonnement f 35,- per jaar

Donateurs:

Minimaal f 12,50 per jaar.

De vereniging heeft rekeningen bij de volgende instellingen:

ABN - De Meern 55.66.33.040

RABO - Vleuten 36.75.17.574

POSTGIRO 2.689.200

- Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit dit verenigingsorgaan is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Illustratie voorpagina:

De molenaarsdochter Margaretha Johanna van Rhijn.

LOSSE NUMMERS f 7,50

Van het bestuur

Culturele manifestatie

In februari van dit jaar ontving uw bestuur een brief van de Kulturele Kring Vleuten - De Meern, waarin werd gemeld dat het gemeentebestuur een bedrag van f 2.500,- beschikbaar stelde voor een culturele manifestatie in de gemeente. De Kring had tot taak de activiteiten te coördineren.

Wij haastten ons de medewerking van de Historische Vereniging aan te bieden. Dat was niet om aanspraak te kunnen maken op een deel van het subsidiebedrag, maar omdat wij van mening zijn dat onze vereniging erbij hoort als de cultuur ter sprake komt.

Het was niet voor de eerste keer dat enkelingen, groepen en verenigingen de kans kregen zich te presenteren. Nieuw was echter het „culturele” element en dat maakte misschien de mensen wat voorzichtig.

Er was een groot aanbod van amateur zang-, toneel- en schilderkunst. De Foto- en Filmclub de Broederschap en de Knotploeg Vleuten - De Meern leverden hun bijdragen en onze vereniging had er een kleine uitgezochte expositie.

Afwezig waren echter bijvoorbeeld beeldhouwers, bouwkunstenaars, schrijvers, dichters en beoefenaren van de exacte wetenschappen. Toch moeten die er in onze gemeente zijn, zowel op het amateuristische als op het professionele vlak.

Wil een volgende, soortgelijke manifestatie overtuigender zijn, dan zal er een grotere verscheidenheid geboden moeten worden en dan zullen ook de

(semi-) professionals zich moeten laten zien en horen. De wethouder zegde reeds — onder enig voorbehoud — een budget van f 5.000,- toe!

Onze financiën

Even een klein rekensommetje. Onze vereniging telt ca 800 leden en de kosten van het lidmaatschap bedragen f 25,-. Dat betekent een basisinkomen van f 20.000,- per jaar. Onze grote „lastpost” is ons verenigingsblad, dat f 15.500,- per jaar kost. Er blijft dus niet zo erg veel over voor andere bestedingen. Het onderkomen dat wij nu aan het optrekken zijn (zie elders in dit nummer), hebben we weliswaar cadeau gekregen maar er moest wèl een nieuw dak op. Huur van de grond, verzekering en belastingen, verlichting, verwarming en water, reinigingsrechten, schoonmaakartikelen en klein onderhoud worden door ons begroot op f 7.300,- per jaar. Daarbij komen de kosten ten behoeve van de werkplaats, de documentatie, de administratie, de foto's, om er maar enkele te noemen.

Ik wil u niet verontrusten, maar denk er eens over na en laat het ons weten als u een oplossing denkt te zien.

Het laatste nummer van dit jaar ligt voor u. Het is een plezierige taak u en alle anderen, die het de vereniging mogelijk maakten haar werk te verrichten, van harte een goed 1988 toe te wensen.

D. W. Gravendeel
voorzitter

In dit nummer

	pag.
- Van het bestuur	555
- Haarpad, Agenda, Attentie en Excuus, Contributie	556
- Dorpspompen in Vleuten-De Meern (deel II en slot)	557
- Enkele boeken die uw aandacht verdienen	563
- Een molenaarsdochter (of: de oudheidkamer van Kockengen)	564
- Een lange weg naar een eigen huis (of: de aanhouder wint)	570
- Een dorp verandert	579
- Wie wat bewaart die geeft wat	580

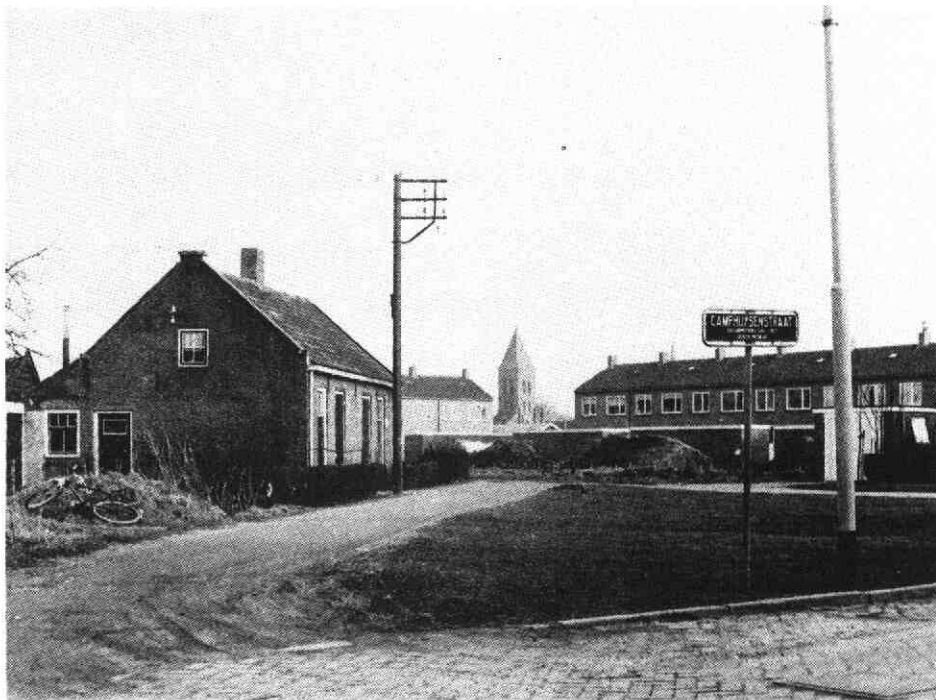
Haarpad

U kent het verhaal inmiddels. Twee nummers geleden plaatste ik een oproep om in contact te komen met mensen die het oude Haarpad hadden gekend of die er hadden gewoond. De reactie was geweldig maar in de maanden oktober-november heb ik helaas het Haarpad even terzijde moeten leggen. Ik kom terug, daar kunt u verzekerd van zijn! Bij alle mensen die zich hebben aangemeld, kom ik op bezoek.

In mijn oproep schreef ik dat „een nieuw stratenplan van rechthoeken, zonder enig gevoel voor historie, dwars over dit eeuwenoude pad (werd) geprojecteerd en uitgevoerd”. Bijgaande foto, uit het eind van de jaren zestig, laat dit overduidelijk zien.

Rechts staat, nog aan een stukje Haarpad, het huisje waar de heer A.J. (Toon) van Berkenstijn heeft gewoond: deur en één raam breed. Het tweede raam en de tweede deur, naast de oude telegraafpaal, was het huis van Willem Goes. Rechts, onder het naambord Camphuysenstraat, kijken we op de achterkant van de woningen aan de oneven noordzijde van de Nieuwe Vaart. De woningen aan de Jacob Catsstraat zijn nog maar met witte paaltjes aangegeven. De kerktoeren laat overduidelijk zien dat het Haarpad een oud kerkepad is geweest van De Haar naar de kerk in Vleuten. — Maar laat ik met mijn verhalen niet vooruitlopen op het grote artikel over het Haarpad dat pas over een jaar zal verschijnen!

K. B. Nanning.

Attentie en Excuus

De oplage van ons verenigingsblad bedraagt 1100 stuks. Hoewel het drukken met grote zorg geschiedt en de controle vóór de distributie nauwgezet plaatsvindt, is het in de praktijk toch niet mogelijk elk exemplaar, bladzij voor bladzij te inspecteren op mogelijke fouten of slordigheden.

Wij verzoeken onze lezers dan ook niet te schromen aan de bel te trekken als er aan hun exemplaar van ons blad iets mankeert.

Het kan zijn dat sommigen uwer jaargang 7, nummer 2 — het **juni-nummer** — hebben ontvangen met blanco bladzijden 503 en 528. Dat was uiteraard niet de bedoeling.

Laat het ons weten als dat u is overkomen en u ontvangt per omgaande een nieuw exemplaar.

Agenda

Elke **maandag** werkavond in ons nieuwe onderkomen aan de Zandweg in De Meern (achter het gebouw D'Ark, Zandweg 147)

Dinsdag 12 januari

20.00 uur, 't Zand 1 Vleuten
Algemene **contactavond** voor iedereen met vragen, plannen of ideeën.

Dinsdag 9 februari

20.00 uur, 't Zand 1 Vleuten
Algemene **contactavond** (zie boven)

Dinsdag 8 maart

20.00 uur, 't Zand 1 Vleuten
Algemene **contactavond** (zie boven)

Contributie

U treft in dit nummer van ons blad een acceptgirokaart aan, waarmee u uw contributie voor 1988 kunt voldoen.

De penningmeester zal het zeer op prijs stellen als één van uw eerste daden in het nieuwe jaar het afwerken van deze zaak betreft.

U kunt hem ook ècht blij maken en wel door iets extra's over te schrijven. Uw vereniging heeft het nodig, zoals de voorzitter u heeft voorgerekend in zijn bestuurlijk woord voorin dit nummer.

Laat het niet bij een vaag voornemen, maar doe het direct!

Dorpspompen in Vleuten - De Meern

door

Dr D. W. Gravendeel

deel II en slot

In het vorige nummer behandelde ik de voorgeschiedenis van de dorpspomp in het algemeen en ik zette uiteen wat er allemaal kwam kijken voor zo'n pomp goed functioneerde.

Het nu volgende is het verhaal van de levensloop van onze eigen dorpspompen, waarmee dan bedoeld worden de gemeentelijke of openbare pompen, want er waren er natuurlijk ook vele in particulier bezit.

De pomp te Vleuten

In de raadsvergadering van 11 september 1868 werd aan de orde gesteld *het daarstellen van een algemene pomp in de kom van het dorp Vleuten, waaraan voor de minvermogene onderscheiden jaren behoefte heeft bestaan.*

Door de curator van de Rooms Katholieke Broederschap was aangeboden een dergelijke pomp te plaatsen op grond aan de Broederschap toebehorende, op voorwaarde dat de gemeente daarvoor een jaarlijkse huur van f 25,- zou betalen. De raad schrok, zoals in die dagen gebruikelijk, terug voor een dergelijk bedrag en meende ook dat *het doelmatiger voor het vervolg zoude wezen zoodanig publiek werk in eigendom te bezitten.* De voorzitter gaf te kennen dat hem een *geschikt punt tot daarstelling van de pomp zoude voorkomen tegen den Toorn, eigendom der gemeente, en voorts een put te doen graven in de nabijheid der pomp, over welke put een overeenkomst met het Kerkbestuur der Hervormde gemeente zoude moeten worden aangegaan, benevens over een riool tot waterleiding vanaf de pomp tot de sloot nabij de schoolgebouwen.* Van Oostrom was hier tegen, hij vond dat *een dorpspomp behoort op het dorp, dat die voor elk zigtbaar was.*

Weliswaar werd het voorstel van de voorzitter aangenomen, maar er is over deze kwestie noch in het gemeentearchief, noch in het archief van de Nederlands Hervormde kerk iets terug te vinden.

Blijkbaar kwam men tot overeenstemming met de Broederschap, die op eigen grond een welwaterput had doen graven. De raad besloot tenminste op 19 juli 1883 de overeenkomst met de Broederschap te verlengen en *de welwaterput waarop de gemeentepomp staat opnieuw te huren voor 12 jaar voor f 10,- per jaar.* In 1884 was er al een pomp versleten; Jenken te Utrecht plaatste een nieuwe

en C. Trompert, Mr timmerman te Vleuten, mocht de oude kopen voor f 17,-.

In 1886 werden watermonsters uit diverse pompen op het dorp voor onderzoek ingezonden. Het antwoord van de inspecteur van het Geneeskundig Staatstoezicht, van 11 maart 1886, loog er niet om: *dat de watersoorten (van de pompen van) Tromp, van Lent en Truchel als ondeugdelijk moeten worden beschouwd, terwijl dat van de dorpspomp op zijn zachtst genomen zeer suspect moet worden genoemd.* Het water uit de *Vleutensche Wetering is uit een scheikundig oogpunt beter, maar de aanwezigheid van overblijfselen van organische, dikwijls dierlijke stoffen maakte toch dat het tot drank niet mag worden aanbevolen en minstens genomen suspect moet worden geacht. Met het oog op den belangrijken invloed welke de geaardheid van het drinkwater op de gezondheid uitoefent, maak ik van deze gelegenheid gebruik om UEAB beleeft maar met aandrang uit te noodigen om van de gemeenteraad te verkrijgen dat in Uwe gemeente goede nortonpompen worden geslagen, terwijl ik meen dat, wanneer zij diep genoeg worden ingeslagen, zij goed drinkwater voor het publiek zullen leveren.*

En toen begon de ellende pas goed. B en W en de gemeenteraad, hoewel als immer beducht voor hoger kosten, waren er goed van doordrongen dat er iets moest gebeuren en op 2 april 1886 kwam reeds A. Pothoven te Leusden een uiteenzetting geven *omtrent het stellen van een nortonpomp.* Men zou deze plaatsen *naast de tegenwoordige gemeentepomp, op een perceel van de Broederschap, kadastraal bekend gemeente Vleuten Sectie B no. 223, tegenover de huizinge Wijk A no. 90, thans bewoond door de weduwe J Voorn.* (dat is dus vóór de Broederschaphuisjes). Om aan het benodigde geld te komen werd de op de gemeentebegroting voor 1886

uitgetrokken som van f 200,- *aangewezzen tot vorming van een vast brandweercorps* aan dit doel onttrokken, terwijl tevens de door Pothoven nodig geoordeelde arbeiders voor eigen rekening werden gehouden.

De gemeenteraad was van mening dat ook de op de put staande pomp behouden moest blijven; ik weet niet zeker of dat ook is gebeurd. In ieder geval werd er in januari 1895 geen gebruik meer gemaakt van de aan de Broederschap toebehorende welput.

In mei kon reeds een eerste scheikundig onderzoek worden gedaan van het water uit de nieuwe pomp: het had vele goede eigenschappen, maar het bevatte te veel ijzer en ammoniak en dit was ook niet te verhelpen door de buis dieper in te slaan.

Hoewel toen reeds de mogelijkheid werd geopperd een „filtreermachine” aan te schaffen, schrok men hiervoor terug omdat de kosten daarvan *een bedrag zouden belopen de finantieele krachten der gemeente ver te boven gaande.*

Vol goede moed besloot men *aan de Nortonpomp een plankje te doen bevestigen ter aanwijzing dat het water uit deze pomp uitsluitend bestemd is tot drinkwater, maar de Vleutenaar trapte er niet in.* Op 7 maart 1887 merkte de burgemeester tegen zijn wethouders op *dat tot zijn leedwezen de ingezetenen een vooroordeel tegen het water uit de Nortonpomp schijnen te hebben, daar er schier nimmer van wordt gebruik gemaakt. Daar hij zulks toeschrijft aan de omstandigheid dat het water, nadat het eenige oogenblikken gestaan heeft, bruin wordt tengevolge van de groote hoeveelheid ijzerdelen welke zich in het water bevinden, en zulks ongetwijfeld zou verminderen indien er van de pomp meer gebruik werd gemaakt, stelt hij voor gedurende een tiental dagen dagelijks een half uur voor rekening der gemeente te doen pompen, waardoor te verwachten is dat het water*

een meer heldere kleur zal krijgen en het gebruik zal toenemen.

Ook de hoeveelheid water die kon worden geproduceerd, was blijkbaar niet voldoende. Men besloot een reservoir aan te brengen en op 22 juli 1887 schreven B en W hoopvol in hun notulen: *De nortonbuis kan een emmer water per minuut in het reservoir brengen, zoodat vertrouwd wordt dat hiermede in eene genoegzame hoeveelheid water kan worden voorzien.*

De weerstand van de bevolking echter, blééf. Op 3 januari 1890 deelde de burgemeester mede *dat gebleken is dat het water uit de nortonpomp te Vleuten, wegens het groot aantal ijzerdelen dat het bevat, waardoor het bruin van kleur is, hetgeen sterk toeneemt nadat het eenige oogenblikken gestaan heeft, niet wordt gedronken en zelfs de voorkeur wordt gegeven aan het water uit de Vleutensche Wetering als drinkwater.*

Men ging in bespreking met de gebroeders Spijker, loodgieters te Maarsse, over het plaatsen van een filtreertoestel en hoewel dat niet meer ging kosten dan f 25,- tot f 30,-, duurde het nog tot 1893 voordat het apparaat er was. Toen bleek dat het ook noodzakelijk was iemand aan te stellen, belast met het vullen van het toestel. Men dacht daar een „salaris” van f 5,- per jaar voor uit te trekken, maar dat vond van Bijlevelt toch te weinig en hij stelde voor daar f 10,- van te maken. Besloten werd op 23 juni 1893 *Jannetje Staal tegen eene jaarlijksche belooning van f 10,- aan te wijzen als belast met de vulling van het filtreertoestel, onder voorwaarde dat door haar zal worden zorggedragen dat het filtreertoestel ten allen tijde behoorlijk gevuld is met het water uit de Nortonpomp te Vleuten.*

Het is dan enige tijd stil rond de Vleutense dorpspomp — althans de archieven reppen er niet over — totdat het Geneeskundig Staatstoezicht er zich weer eens mee bemoeit. Op 17 augustus 1921 schrijft de inspecteur dat het water uit de pomp in het dorp totaal ongeschikt is als drinkwater. Hij raadde aan op de pomp een biljet te plakken *ongeschikt voor drinkwater*, opdat bij eventuele ziektegevallen het gemeentebestuur geen verwijt zou kunnen treffen!

De raad schrok wakker en stortte zich in een discussie over nieuwe grondbooringen en het al of niet plaatsen van een *ontijzeringsstoestel*. Dat laatste zou wel f 1.200,- gaan kosten en men hoopte nu maar dat de waterleiding er éérder zou zijn.

D. van Teseling meldde op 22 maart 1922 dat hij drinkwater had geboord in de nabijheid van de bestaande dorpspomp. Het water was goed, doch ijzer-

De Broederschapshuisjes te Vleuten met daarvoor de oude dorpspomp. Foto uit 1925.

houdend. Het nieuw geboorde water zou door pijpen worden aangesloten op de bestaande pomp. Op 12 april 1922 werd voor het laatst een overeenkomst gesloten met de Broederschap, de gemeente zou een nortonpomp mogen hebben op het bekende perceel, ditmaal tegenover *de huizinge Wijk A no. 100, thans bewoond door de weduwe J. Ram.*

In 1928, toen de waterleiding een feit was, kwam de burgemeester met het voorstel aan de pomp, midden in het dorp, een kraan aan te brengen, aansluitende op die waterleiding *ten gerieve van het doortrekkende publiek*. Vooral in deze periode van warm weer was de noodzakelijkheid ervan gebleken. Wethouder van Bijlevelt meende *dat het wel goed zal zijn een klein kraantje aan te*

brengen, omdat anders het water gebruikt zal worden voor andere doeleinden, dan om te dienen voor drinkwater. Wellicht kan een der omwonenden verzocht worden toezicht te houden om eventueel verknoeien van het water door de schoolkinderen. Wethouder van Rooijen gaf in overweging naast de kraan een bordje te laten aanbrengen met het opschrift „Dinkwater”.

In de loop van 1928 bleek dat de watermeter niet in het houten omhulsel van de pomp kon worden aangebracht en men besloot de pomp geheel op te ruimen en een „meer passend” model aan de kraan te geven. Door de gemeenteplichter was daarom een tweetal tekeningen gemaakt *waaruit een exemplaar werd gekozen om te worden*

gemaakt en geplaatst. De kosten zullen ongeveer f 100,- bedragen.

Op 27 februari 1948 besloot de gemeenteraad de pomp in het dorp voor de Broederschapshuisjes te verwijderen en tevens de boven meermalen aangehaalde overeenkomst met de Broederschap op te zeggen.

De pomp te De Meern

Burgemeester en Wethouders besloten op 13 augustus 1881 het voorstel te doen op de begroting f 150,- uit te trekken voor het oprichten van een dorpspomp in De Meern. Begin 1882 was er een kostenopgave binnen: J. den Baltzert rekende f 150,-, H. Koetsier, Mr metselaar te De Meern, wilde het voor f 118,- doen. De ijzergieterij De Prins van Oranje te 's-Gravenhage kon een gegoten ijzeren pomp leveren voor f 18,-. Men besloot het werk door Koetsier te laten verrichten en de pomp in den Haag te kopen.

De pomp zou worden gesteld op de berm van den straatweg door het dorp De Meern, aan de waterzijde, op den grond toebehoorende aan de Erven Versluis, welke volgens daarvan opgemaakte overeenkomst bereid zijn het daarvoor benoedigde terrein aan de gemeente in eigendom afstaan. Koetsier groef blijkbaar een put in de berm langs de Leidserijn en hij zal daarbij wel snel in het grondwater terecht gekomen zijn.

Het werk was geen succes, want 4 jaar later deden B en W het voorstel om de pomp te De Meern die aldaar nimmer wordt gebruikt, omdat het water onbruikbaar is op de inmiddels geslagen Nortonbuis te Vleuten te plaatsen, de put te De Meern te dempen en in overleg met de Geneeskundige Inspecteur maatregelen te beramen om het dorp De Meern ook van goed drinkwater te voorzien.

In 1887 zond men watermonsters in voor onderzoek en het antwoord van de Inspecteur van het Geneeskundig Staatstoezicht was van dien aard, dat opnieuw de drinkwatervoorziening te

De Meern onder de loupe werd genomen. Hij schreef dat geen diersoorten als deugdelijk kan worden beschouwd; alle toch, behalve die van C. Werken, bevatten eene vrij belangrijke hoeveelheid ammoniak, terwijl alle, ook die van C. Werken, bevatten eene groote hoeveelheid salpaterzure verbindingen, veel keukenzout, zeer veel kalkzouten, zeer veel zwavelzure verbindingen en eene vrij belangrijke hoeveelheid phosphorzure zouten, zoodat ik zelfs het drinken van alle watersoorten als schadelijk voor de gezondheid moet ontraden. De groote hoeveelheid phosphorzuur in het water aangetroffen, doet mij zelfs veronderstellen dat het bezwangerd is met bestanddeelen van een begraafplaats, althans van in ontbinding verkeerende dierlijke produkten. Het nemen van water uit een dierputten tot algemeen gebruik, moet ik dus zeer ontraden, terwijl het mij raadzaam voorkomt dat eene flinke, voldoende diepe nortonpomp wordt geslagen.

De enige wijze om te De Meern goed drinkwater te bekomen bestond dus in

De Meernse dorpspomp voor de in 1912 - 1913 nieuwgebouwde Nederlands Hervormde kerk. Het gemeentelijk aanplakbord, dat er vroeger naast stond, was al verdwenen. Foto uit 1920.

het slaan van Nortonbuizen, waartoe evenwel de middelen ontbraken. Er was slechts f 100,- voor uitgetrokken. Daar de pomp te Vleuten f 260,- had gekost, besloot men in 1888 niets te doen, maar op een volgende begroting middelen aan te wijzen tot het slaan van Nortonbuizen.

Die mogelijkheid was er blijkbaar pas 4 jaar later, want eerst op 21 augustus 1891 besloten B en W de Raad het voorstel te doen f 200,- uit te trekken voor het plaatsen van een Nortonpomp te De Meern. En toen nóg maakte wethouder van Bijleveld, menende dat f 200,- niet genoeg zou zijn, bezwaar; hij kon zich alleen met het plan verenigen als bij mislukking het werk terstond werd gestaakt en er geen verdere kosten aan werden gependend. De Raad had, ruim een maand later, met dit voorstel minder moeite, want: *Overwegende dat reeds sedert vele jaren van verschillende zijden, niet het minst door het Geneeskundig Staatstoezicht, is aangedrongen op de noodzakelijkheid om ter verkrijging van goed drinkwater te De Meern, aldaar van gemeentewege een pomp ten dienste van het algemeen te doen plaatsen, aangezien bij een ingesteld onderzoek is gebleken dat geen der zich aldaar bevindende welwaterputten voor de gezondheid onschadelijk drinkwater oplevert;*

dat alzoo de eenige mogelijkheid tot het verkrijgen van voor de gezondheid onschadelijk drinkwater bestaat in het slaan van Nortonpijpen op zoodanige diepte als zal blijken noodig te zijn;

dat echter, zonder de geldelijke krachten der gemeente te overschrijden, het niet mogelijk is tot dezen maatregel over te gaan met het oog op het ontzaglijk (!) aantal meters Nortonpijpen dat zoude kunnen gevorderd worden voordat goed water werd verkregen;

dat echter het belang der openbare gezondheid vordert te beproeven in hoeverre door het slaan van Nortonpijpen te De Meern voor een bedrag hetwelk binnen de perken der finantieele krachten van de gemeente blijft, goed drinkwater kan worden verkregen;

is goedgevonden,

1 *te bepalen dat te De Meern, op een nader daarvoor door Burgemeester en Wethouders aan te wijzen terrein, ten algemeene gebruike een Nortonpomp zal worden geplaatst;*

2 *aan Burgemeester en Wethouders over te laten de vaststelling van het daartoe op te maken plan, alsmede der voorwaarden van aanbesteding, met dien verstande dat de kosten van evenbedoeld werk de som van f 200,- niet zal te boven gaan.*

B en W waren met de uitvoering van

dit raadsbesluit niet vlot, want pas op 20 maart 1893 bespraken zij hoe het nu verder moest. Wethouder van Bijleveld dacht dat de tuin van de onderwijzer wel een goede plaats was om de pomp te slaan, maar hier bracht de burgemeester tegenin dat dan de waterleiding tot midden in het dorp wel wat duur zou kunnen worden. Zijn voorstel was: *buizen slaan op de gemeentegrond achter het schoolgebouw en dan de leidingen te brengen tot aan de plaats waar thans het aanplakbord is of daarnaast, waartoe de kerk waarschijnlijk wel toestemming zou verlenen, waardoor de pomp dan zou kunnen geplaatst worden aan de Straatweg, tegenover de kerk.* De wethouders gingen met dit voorstel accoord, mits er tevoren overleg zou worden gepleegd met de Geneeskundig Inspecteur, in verband met de nabijheid van de vroegere begraafplaats te De Meern. Ik heb in het gemeentearchief niets kunnen vinden betreffende enig overleg met de Inspecteur. De toestemming van de kerk is wellicht mondeling gegeven want noch het archief van de gemeente, noch dat van de Nederlands Hervormde kerk bevat daarvan een schriftelijk bewijs.

In april 1893 vroeg men prijsopgaven in mei van dat jaar liet A. de Graaf te Utrecht weten dat hij te De Meern een Nortonbuis wilde slaan voor f 5,- per meter. Zo er geen goed drinkwater zou worden verkregen, dan nam hij genoeg met een schadevergoeding van f 20,- en mocht hij de buizen *weer uit de grond nemen.* In diezelfde maand had hij het karwei reeds geklaard en bij een onderzoek van het water uit de nieuw geslagen Nortonbuis werd het *in alle opzichten deugdelijk bevonden en uitstekend geschikt voor drinkwater.* Men besloot voor f 18,- een pomp te kopen bij de ijzergieterij De Prins van Oranje te 's-Gravenhage.

De pomp vond blijkbaar veel aftrek, want hij versleet snel; in 1897 kreeg D. de Leur te Utrecht opdracht een nieuwe ijzeren pomp te leveren voor De Meern.

In 1928, toen de waterleiding reeds functioneerde, besprak Overkleef in de Raadsvergadering van 19 september de wenselijkheid de pomp te De Meern, welke op het oogenblik buiten werking is, van een kraan te voorzien, rekening houdende met de behoefte van vele doorvarende schippers. De voorzitter meende dat zulks ook van belang was voor Veldhuizen, maar daar waren de pompen al afgebroken. Hij zegde toe met het bestuur dier gemeente te zullen onderhandelen om voor gezamenlijke rekening een drinkfontein te laten aanbrengen. Hierover heb ik echter verder niets meer kunnen vinden.

De pomp te Haarzuilens

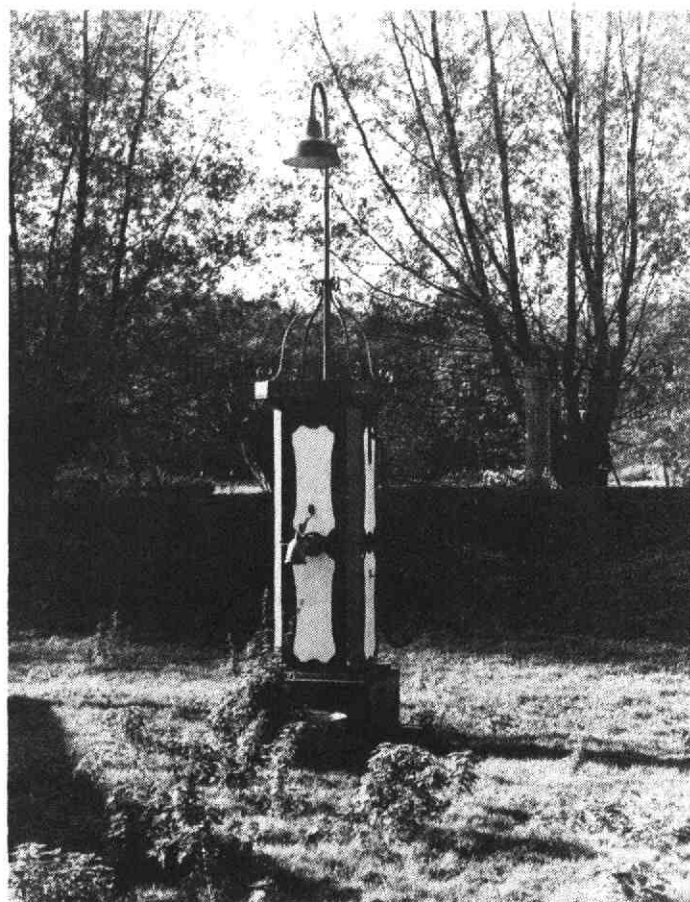
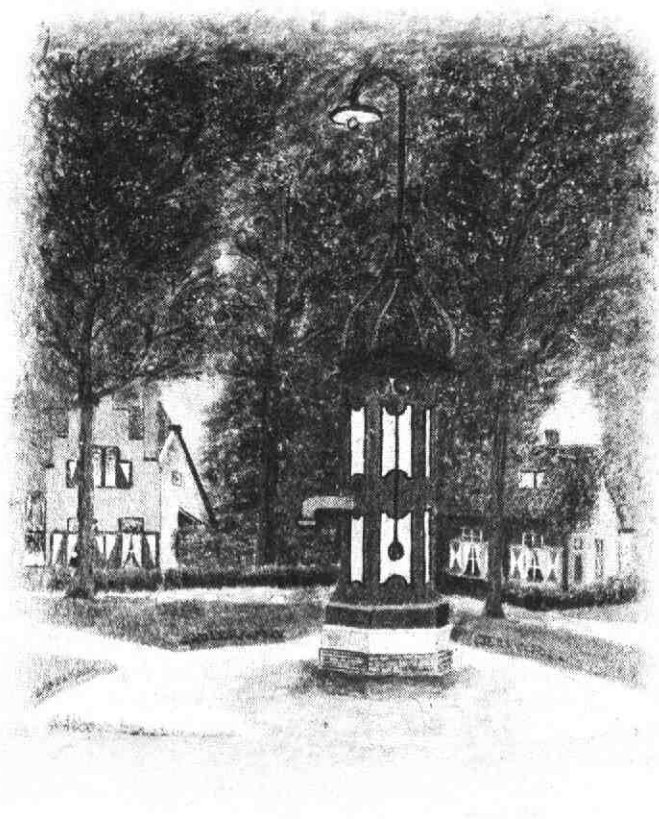
Op de vergadering van de gemeenteraad van Haarzuilens op 25 juli 1879 stelde D. de Goeij voor een gemeentepomp te maken in de kom van de gemeente; de enthousiaste voorzitter wilde er dan maar meteen een lantaarn op zetten. In de daarop volgende vergadering viel het besluit die pomp inderdaad op te richten en wel *op het plein voor het gemeentehuis.*

We kunnen ons afvragen waar dat gemeentehuis dan wel stond. Zeker niet aan de tegenwoordige Brink; het dorp werd immers pas aangelegd in 1898. Men huurde in 1883 voor f 35,- per jaar voor de raadsvergaderingen een lokaal van de landbouwer Petrus Spliet. Vanaf 1885 was men voor hetzelfde bedrag te gast bij C. W. van Oostrum in het door hem bewoonde huis, bekend onder de naam „rechtszaal”.

Op 25 september 1882 besloot de raad, ten behoeve van de pompaanleg, een stukje grond van 4 centiaren te kopen van J. J. baron van Zuijlen van Nievelt, in de kom van het dorp Haarzuilens, kadastraal bekend gemeente Haarzuilens Sectie A nr 183, voor de som van f 10,- en B en W kregen opdracht de benodigde werkzaamheden te doen uitvoeren. De plaats waar de pomp zou worden geplaatst, is nog wel aan te wijzen; dat moet zijn geweest ergens in de tegenwoordige „Romeinse tuin”, gelegen tussen de Bochtdijk en kasteel De Haar.

In juni 1883, bijna weer een jaar later, had men eindelijk geïnformeerd hoeveel het plaatsen van een nortonpomp eigenlijk wel zou kosten. De raming was f 150,- maar men had ook te horen gekregen *dat volgens verklaring van deskundigen zich bij het slaan der pijp omstandigheden kunnen voordoen waardoor de geraamde kosten aanmerkelijk moeten worden overschreden.* De vroede vaders werden goed benauwd en besloten geen nortonpomp te plaatsen *doch een flinken put te doen graven en daarop eene gewone pomp te laten plaatsen.*

De inspecteur van het Geneeskundig Staatstoezicht, van de plannen vernomen hebbende, vroeg inmiddels om wat watermonsters uit verschillende particuliere putten. Het daarop gedane onderzoek wees uit dat het drinkwater op de hofstede Koningshof, gebruikt door de familie Miltenburg, volstrekt niet bruikbaar was als drinkwater. Het bevatte ammonia en salpeterigzuur, dat er absoluut niet in aanwezig mocht zijn; bovendien iets te veel kalk en zwavelzuur en belangrijk te veel chloriden. Ook het water uit de pomp op Den Eik was ongeschikt; het bevatte salpeterig-

De dorpspomp te Haarzuilens in vroeger jaren.

Links een foto van een muurschildering door W.J.S. Hoogstraten in zijn huis aan de Brink te Haarzuilens.

Rechts een goedgeslaagde copie van de oude pomp, te zien achter café-restaurant „In het Wapen van Haarzuilens”.

Foto's K.B.Nanning, 1987.

zuur, te veel salpeterzuur en chloriden.

Het laatste bericht uit de raadsnotulen betreffende de oude pomp, dateert van 29 september 1884; toen werd B. van Sprang belast met het schoonhouden van de zinkput bij de gemeentepomp en de beveiliging dier pomp tegen vorst, tegen een jaarlijkse „beloening” van f 5,-.

Tijdens de herbouw van het kasteel De Haar (1891 - 1906) en de aanleg van het omliggende park, werd het oude dorp Haarzuilens, dat zich dicht tegen de ruïne had ontwikkeld, afgebroken. Een nieuw dorp, van dezelfde naam, werd op enige afstand gebouwd en op 31 augustus 1898 werd aldaar het nieuwe gemeentehuis aan het gemeentebestuur overgedragen.

Op het nieuwe dorpsplein (de Brink) kwam ook weer een pomp te staan, maar gegevens daarover heb ik nauwelijks uit het gemeentearchief kunnen op diepen. Toen de waterleiding een feit was, werd de wenselijkheid gevoeld in de pomp op de Brink een kraan aan te brengen; de hoofdleiding liep er immers dicht langs. Wéér werd er gevreesd voor

hoge kosten maar in 1928 kwam het er toch van; men besloot toen tevens het lood dat uit de pomp was gekomen te verkopen, de pomp te laten repareren en schilderen.

In 1951 was de pomp goed versleten en het gemeentebestuur plaatste een post van f 2.000,- op de begroting; kosten van de bouw van een nieuwe pomp op de Brink. Het verzoek om machtiging tot het doen van deze uitgaaf, gericht aan Gedeputeerde Staten, was als volgt gemotiveerd: *De bestaande pomp is van gietijzer gemaakt en dateert uit ongeveer 1892 toen het huidige dorp is aangelegd door E. G. F. Baron van Zuijlen van Nijvelt van de Haar bij de restauratie van het kasteel „De Haar” en bij de aanleg van de parken daaromheen. Het oude dorp lag destijds in de onmiddellijke omgeving van de gerestaureerde ruïne en is door genoemde persoon ongeveer 600 meter daarvandaan opnieuw opgebouwd. De laatste jaren reeds toont deze monumentale pomp dergelijke tekenen van verval, dat vervanging noodzakelijk is. De pomp heeft in ons dorp steeds een zodanige plaats ingenomen,*

dat de Raad gemeend heeft, dat ter plaatse een nieuwe pomp moet komen, omdat zonder de pomp het dorpsbeeld ten zeerste geschonden zou zijn. Vóór de aanleg van het buizenet der waterleiding in 1928 was deze pomp het enige middel van watervoorziening in de kom van het dorp, dat goed drinkwater leverde en vrijwel alle bewoners in de kom betrokken dan ook hun water van deze pomp. In verband met het feit, dat sinds de aanleg der waterleiding de pomp vrijwel niet meer gebruikt werd en daardoor het water minder deugdelijk werd, ging het gemeentebestuur er destijds toe over de pomp aan te sluiten aan genoemd buizenet, in hoofdzaak ten gerieve van de vele toeristen en passanten. Na rijp beraad heeft de Raad dan ook besloten een architectonisch verantwoorde pomp te laten bouwen.

Het architectenbureau W. A. Geelen te Utrecht maakte een begroting f 1.855,-; J. M. Dijkers, Brink 83 te Haarzuilens schreef in voor f 1.833,50. Het werk werd hem gegund en zo staat er te Haarzuilens nu een „monumentale gemetselde pomp”.

De ingebruikname van de nieuwe pomp op de Brink te Haarzuilens in mei 1951. Van links naar rechts: architect W. A. Geelen, burgemeester van der Heide, mevrouw van der Heide-Kemme, gemeentesecretaris J. G. Versteeg, wethouder H. de Greef, J. Sprong, mevrouw Geelen, L. C. Broekhuijse, gemeentearchitect A. Mook, J. S. Kooijman, A. G. Vendrig, G. Verhoef, H. van Kooten, L. Hoogstraten. Toen de burgemeester werd uitgenodigd het eerste glas te tappen, gaf de pomp, tot grote hilariteit van de omstanders, geen water maar jenever.

De pomp aan het Haarpad

Te elfder ure kreeg ook het Haarpad nog zijn eigen gemeentepomp. Op 10 januari 1921 besloten B en W de Raad voor te stellen aldaar een Nortonpomp aan te brengen. Men had al wat vooronderzoek gedaan. Zo zouden de kosten ca f 500,- bedragen, maar een stuk grond (van van Ooijen), dat te koop was, was minder geschikt gebleken *doordat in de onmiddellijke nabijheid daarvan meerdere privaattputten liggen*. De pomp was nu gepland op grond van de weduwe A. Goes.

Het voorstel dat op 3 mei 1921 de Raad bereikte, luidde toch een tikkeltje anders: op advies van de Gezondheidscommissie werd voorgesteld een Nortonpomp te doen maken, *met zoo noodig ontijzeringsinrichting*. De kosten daarvan werden geraamd op f 1.500,- à f 2.000,-.

Het raadslid Goes achtte deze uitgaaf veel te hoog voor het geringe aantal gezinnen dat hiervan zou profiteren, waarop de voorzitter antwoordde dat in het belang van de volksgezondheid *op geen geld mocht worden gezien, zelfs niet al was het noodig meerdere van die pompen in de gemeente te moeten nemen*. Hij achtte het mogelijk dat de ontijzeringsinrichting zou kunnen worden gemist. Hierop wilde Goes óók niet achterblijven en hij bepleitte de aanschaffing van de laatste: *al is deze duur, in 't belang der*

volksgezondheid acht spreker ze gewenscht. IJzerhoudend water, ook al is het voor de gezondheid niet nadelig, heeft het toch een onaangenaam smaak en ziet er onaangenaam uit, zoodat de menschen 't dan nog niet zouden willen gebruiken.

B en W werden gemachtigd een pomp te doen slaan op de wijze zoals na ingewonnen advies van de Gezondheidscommissie nodig zou blijken. Dit zou geschieden op het perceel, kadastraal bekend Gemeente Vleuten Sectie B no. 680, eigendom van Geertruida van Dijk, weduwe van Arnoldus Goes, die genegen was een gedeelte van dat perceel kosteloos aan de gemeente in gebruik te geven voor de tijd dat daarop van gemeentewege een pomp zou zijn geplaatst en die ingebruikgeving bij notariële overeenkomst te doen regelen.

D. van Teseling te Abcoude zou de pomp met ontijzeringsinrichting maken. Hij deed boringen en verkreeg monsters die geheel *voldeden aan de eisen die aan diep grondwater als drinkwater gesteld kunnen worden*. De monsters van 17 meter diep waren iets beter dan die van 27 meter diep.

Het bestek voor de pomp was eenvoudig: *Dit werk bestaat in het plaatsen van een welput, uit te diepen op zoodanige diepte dat men bij de laagste waterstand 1 meter water heeft. Hiervoor gebruiken 2 cementringen, ieder hoog 1 meter en binnenwerks wijd 90 centimeter, en verder dicht te kluisen tegen de pomp.*

In deze put te plaatsen een goeden eikenhouten pomp met eiken juk, taps houten zuigerhart, spatplank, ijzerwerk en goed gangbaar opleveren. Voor het afvoeren van het water een gemetselde stortbak met ijzeren rooster, afvoer naar de sloot. Terrein bestraten en afrasteren.

We zouden hieruit kunnen afleiden dat de pomp niet direct op de nortonbuis werd geplaatst maar op de put. De nortonbuis diende dan om de put te voeden.

In oktober deelde de voorzitter mede dat het werk zijn voltooiing naderde en in februari 1922 bleken de kosten f 1.900,- te hebben bedragen. Blijkbaar was de financiële positie van de gemeente toen wat rooskleuriger, want er behoefde geen lening te worden aangeaan; de kosten konden bestreden worden uit de gewone middelen.

In juli 1928 was het gehele Haarpad van waterleiding voorzien en de Raad besloot, op voorstel van B en W, de pomp te verkopen. Dat was echter gemakkelijker besloten dan gedaan. Een advertentie leverde geen liefhebbers op en men plaatste een nieuwe advertentie in het „Weekblad voor den Smid“, uitgegeven te Doetinchem. Een half jaar later waren er nog steeds geen kopers en ook Teseling, die de verkoopwaarde op f 50,- schatte, wist niemand die belangstelling had.

Het raadslid van Rooijen opperde het denkbeeld de pomp te verkopen aan de weduwe Goes, die *haar dan zou kunnen verwijderen en den grond, waarop de pomp staat, welke grond nog haar eigendom is, weder zou kunnen gebruiken en bebouwen*.

De weduwe liet per omgaande weten dat zij er niet over piekerde de pomp te kopen en wij kunnen haar niet anders dan gelijk geven; ze had nota bene de grond gratis ter beschikking gesteld! Onze zuinige bestuurders wilden nogmaals een advertentie zetten, maar ze schrokken pas weer wakker toe drie jaar later P. van den Bosch, wonende aan de Parkweg, klaagde over het gebruiken als keerplaats van het stukje grond waarop de pomp aan het Haarpad nog steeds stond. Ook tóen waren er nog die er handel in zagen.

Pas op 13 maart 1934 besloot de Gemeenteraad *de pomp langs het Haarpad aan de familie Goes te schenken om op te ruimen en de grond weer in de vroegere staat terug te brengen*. Al met al is de pomp net zo lang in gebruik geweest als men nodig heeft gehad om er weer vanaf te komen!

Hoewel de oude loop van het Haarpad binnen de bebouwde kom van Vleuten totaal verloren is gegaan, is toch wel bij benadering aan te geven

waar deze pomp zijn kortstondig bestaan heeft gehad. Vroeger liep tussen de tegenwoordige Camphuysenstraat en Herman Heyermansstraat, evenwijdig aan beide, de Nieuwe Vaart; dat was een vaart die de Vleutense wetering ver-

bond met de Themater wetering. Volgde men, komende van het dorp, het Haarpad, dan kruiste men, ongeveer ter hoogte van de tegenwoordige Jacob Catsstraat, de Nieuwe Vaart. Even over de brug, rechts, stonden vier huisjes en

daarachter lag het bewuste perceel van „de weduwe Goes”. De pomp moet bestaan hebben in de hoek tussen Camphuysenstraat en Jacob Catsstraat.

Bronnen

Dr J. E. A. L. Struick, Utrecht door de Eeuwen heen, 1984

Pomflet, Uitgave van het Provinciaal Overijssels Museum, april 1984

P. Jonkman, De waterleiding in vroeger tijden, WMN-koerier, december 1982

Gemeentearchief Vleuten-De Meern

H. J. A. Berendsen, De genese van het landschap in het zuiden van de provincie Utrecht, 1982

Waterleidingbedrijf WMN te Utrecht, de heer A. W. Bechtholt

Enkele boeken die uw aandacht verdienen

Per ATO en Spoor

Dit jaar verscheen bij de Stichting Matrijs te Utrecht een boek met bovengenoemde titel, geschreven door Jan Erik Grunveld. De schrijver behandelt, zoals de ondertitel luidt, 20 jaar omstreden autobushistorie. Hij beperkt zich tot de geschiedenis van de „NV Algemene Transport Onderneming (A.T.O.)” en dat zou bij onze lezers tot een schouderophalen kunnen leiden. De ATO heeft namelijk nooit in onze streek gepereerd.

Maar er is toch zeker één aspect dat dit boek ook voor ons interessant maakt.

In het begin van de jaren '20 begon in Nederland het gemotoriseerd wegvervoer tot bloei te komen en ons land kende al spoedig een onvoorstelbaar groot aantal autobusondernemers. Met de spoorwegen ging het in die tijd niet zo best.

De ATO was in wezen een dochteronderneming van de Nederlandsche Spoorwegen en haar oprichting, in 1927, riep felle protesten op van de particuliere exploitanten, die voor een groot deel verenigd waren in de Nederlandsche Bond van Autobusondernemers.

Het boek geeft —weliswaar „opgehangen” aan de geschiedenis van de ATO — veel informatie over de ontwikkeling van het autobusverkeer in het algemeen en de toenemende reglementering door de overheid. Daardoor is het een pracht van een „opstap” voor de geschiedenis van ons eigen streekvervoer.

Ons gemeentearchief bevat talloze gegevens over concessieaanvragen, compleet met dienstregelingen. Een liefhebber zou daar iets moois van kunnen maken!

Het boek (ISBN 90-70482-53-3) is te bestellen via de boekhandel voor de prijs van f 29,95.

Houdringe

De schrijver van dit boek, ons bestuurslid Klaas Nanning, gaf zijn monografie als ondertitel mee: Historie van een Biltse buitenplaats. Hij schreef daarmee weliswaar geen onwaarheid neer, maar bij het doorlezen, doorbladeren en doorkijken blijkt al heel snel hoeveel meer hij te bieden heeft dan die simpele formule kon doen vermoeden.

Het werk is bijzonder fraai uitgevoerd en de talrijke illustraties zijn van hoge kwaliteit.

De geschiedenis van huis en landgoed wordt zeer goed gedocumenteerd verhaald, maar de charme van het geheel wordt voor een groot deel bepaald door wat de auteur allemaal vertelt over de bezitters en bewoners. Hij schroomt daarbij niet zich af en toe op zijpaden te begeven, maar legt zich daarin op bewonderenswaardige wijze op het juiste moment beperkingen op, waardoor een harmonieuze compositie ontstond, die alle respect verdient.

Het boek is voor een bedrag van f 20,- op aanvraag verkrijgbaar bij Grontmij NV, Documentatiecentrum, postbus 203, 3730 AE De Bilt, maar u kunt het ook kopen bij boekhandel Wortel, Sta-

tionsstraat 30 te Vleuten.

Stichtenaren uit vroeger jaren

Een bundel verhalen, genealogieën en kwartierstaten, uitgegeven ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van de afdeling Utrecht van de Nederlandse Genealogische Vereniging. Het geschrevene heeft betrekking op personen en gebeurtenissen in de provincie Utrecht en haar directe omgeving. Ruime aandacht wordt in het boek geschonken aan historische verhalen, verlichtigd met authentiek archiefmateriaal, zoals foto's, kaarten, gedeelten van afdrucken uit overheids- en particuliere archieven, alsmede documenten uit privé-bezit.

Wat onze eigen plaatselijke geschiedenis betreft, vinden we er het artikel over Andries van Batenburg en de Pauselijke Zouaven in terug, zoals dat eerder in ons blad verscheen (jaargang 5, nummer 1, maart 1985).

Interessant is een beschouwing over de oorsprong van de familienamen Oskamp en Oskam. Deze moet naar alle waarschijnlijkheid gezocht worden in de veldnaam Ossenkamp onder Ameide.

Het aardige van de uitgave is dat maar liefst 17 auteurs er in slaagden een korte of soms langere, maar altijd boeiende bijdrage te leveren, zodat er een sprankelend geheel ontstond.

Het boek is te koop bij de Gemeentelijke Archiefdienst, Alexander Numankade 199 te Utrecht, voor de prijs van f 42,-.

Een molenaarsdochter

(of: de oudheidkamer van Kockengen)

door

Dr D. W. Gravendeel

U vraagt zich wellicht af waarom ik voor deze cryptische titel koos. Nu, 't verhaal is wel wat ingewikkeld en bovendien vol verrassingen, zowel pijnlijke als plezierige. 't Leek me dat ik niet met goed fatsoen iets over de molenaarsdochter kon vertellen, zonder toch enigszins uitvoerig in te gaan op de geschiedenis van de Kockengense oudheidkamer. Een geschiedenis die vrij wat overeenkomsten toont met die van onze eigen vereniging.

De Kockengense oudheidkamer

Op 14 maart 1958 kwamen enkele enthousiaste inwoners van Kockengen voor het eerst bijeen om te praten over de oprichting van een oudheidkamer. Men dacht aanvankelijk aan een museum voor de Vecht- en Rijnstreek. De „Stichting Oudheidkamer voor Kockengen en Omstreken of Streekmuseum” werd in het leven geroepen door Frederik Gijsbertus Koren, particulier, wonende te Utrecht, Jacob Kerste, zonder beroep, wonende te Kockengen, Jan Cornelis Jongeneel, gemeente-secretaris, wonende te Kockengen, Dirk van der Horst, wethouder, wonende te Kockengen en Theodorus Wilhelmus Nieuwendijk, wethouder, wonende te Kockengen.

De gemeenteraad stelde een gedeelte van het gemeentehuis ter beschikking en verleende voor 1959 een subsidie van f 0,20 per inwoner; dat was dus in totaal een bedrag van $1.640 \times f 0,20 = f 328,-$.

Bovendien mochten twee ambtenaren elk twee uur per week besteden aan werk voor de Stichting.

Men zou zo zeggen, dat kan niet meer kapot: de gemeente-secretaris en twee wethouders in het Stichtingsbestuur, onderdak en subsidie.

De oudheidkamer werd officieel geopend op 8 juli 1958.

Reeds spoedig werden veel oudheidkundige voorwerpen geschonken of in bruikleen gegeven door Kockenezen en andere belangstellenden. Vooral de collectie boerenwagens en een volledige kaasmakerij trokken bijzonder de aandacht. De wagens werden ondergebracht in de oude brandweergarage.

De verzameling groeide en er moest naar een ruimere behuizing worden omgezien. Een voormalige boerderij (de „Oude Werf”) leek daartoe geschikt. Het bestuur van de oudheidkamer liet in 1964 een restauratieplan opstellen en een ontwerp voor de bouw van een wagenshuur maken, waarmee B en W van Kockengen zich geheel konden verenigen. Gedeputeerde Staten van Utrecht keurden het besluit van de gemeenteraad tot aankoop van de boerderij en bestemming tot monument, goed. De bij het Rijk aangevraagde restauratiesubsidie werd geweigerd; het was toen 23 maart 1965.

Op 27 februari 1967 liet het gemeentebestuur weten dat de zolder van het gemeentehuis en de oude brandweergarage ontruimd moesten worden; men had er andere plannen mee.

In datzelfde jaar liet de oudheidkamer op eigen kosten een wagenloods bouwen om de vele voorwerpen en rijtuigen, waarvoor dus elders geen plaats meer was, goed onder te kunnen brengen.

Eind 1968 en begin 1969 werden besprekingen gevoerd met vertegenwoordigers van Gedeputeerde Staten, de Stichtse Culturele Raad en het Recreatieschap noord-west Utrecht om de mogelijkheid van een definitieve behuizing onder ogen te zien. Dat bleek ook wel nodig want de wagenloods was te vochtig.

In de loop van de daaropvolgende jaren haakte de ene instantie na de andere af en de gemeenteraad was alleen bereid aanvullend te subsidiëren als Gedeputeerde Staten als eerste meewerkten.

Veel pogingen zijn in het werk gesteld om de verzameling in haar geheel of in gedeelten elders onder te brengen en althans voor de streek te behouden. Dit mislukte steeds omdat of de collectie te groot was of vele voorwerpen, als bijvoorbeeld een arreslee, te omvangrijk waren. Na enige teleurstellende ervaringen moest op 12 januari 1974 besloten worden tot opheffing van de Stichting Oudheidkamer.

Volgens de statuten moesten, bij opheffing, de goederen worden verdeeld over stichtingen of instellingen die een verwant doel nastreefden, nadat de in bruikleen verkregen stukken waren teruggegeven aan de eigenaars of hun erfgenamen. Was het opbouwen van de collectie een zaak van veel voldoening geweest, het liquideren was een lijdensweg. Men moest als het ware „leuren” met de spullen en als er al iemand werd gevonden die belangstelling had, dan pikte die net die krent uit de koek die hem in zijn kraam te pas kwam. In eerste instantie werd het gemeentebestuur van Kockengen gevraagd de verzameling geheel of ten dele in eigendom te aanvaarden. Dat zag geen mogelijkheden, behalve voor de fotocollectie en enige kleine voorwerpen. Daarna is de collectie schriftelijk aangeboden aan het gemeentebestuur van Woerden voor het gemeentemuseum aldaar, doch ook dat liet het afweten.

Kleinere collecties konden worden ondergebracht bij gespecialiseerde musea. De kaasbrik, de tilbury, een glazen brik, een bruine en een gele boerenwagen, enige rijtuigstoven, enz., gingen naar het Nationaal Rijtuigmuseum te Leek. Het bejaardencentrum De Vossenschans te Woerden werd

Getekend portret van de molenaarsdochter Margaretha Johanna van Rhijn.

Hendrik Bouter, de tekenaar, werd geboren op 25 - 04 - 1854 te Boskoop; hij overleed op 03 - 01 - 1936. Hij woonde en werkte tot 1926 te Den Haag, daarna te Voornburg. Hij schilderde en tekende portretten.

Het portret moet postuum zijn gemaakt, want Margaretha Johanna was in 1895 reeds overleden. Waarschijnlijk heeft een foto tot voorbeeld gediend.

ingericht met gebruiksvoorwerpen van de oudheidkamer. Het Centraal Museum te Utrecht kreeg een leuke collectie aardewerk, een waag en andere voorwerpen en het Speelgoedmuseum te Deventer werd verblijd met kinderspeelgoed. De kostbare zogenaamde placcaatboeken, vijf dikke delen met oude verordeningen in de provincie Utrecht, gingen naar het Oudheidkundig Genootschap Niftarlake.

Een grote collectie, vooral zogenaamd boerenantiek, werd in eigendom overgedragen aan de Stichting 't Groenhuis te Breukelen. Het was deze verzameling, onder berusting van de heer T. Mur te Breukelen, die dit jaar in het bezit kwam van onze vereniging en door ons voorlopig, verspreid over diverse locaties, werd opgeslagen.

De bijbehorende inventarislijst, waarop ook de oorspronkelijke schenkers vermeld stonden, maakte, door de zeer summiere omschrijvingen, identificatie van de voorwerpen bijzonder moeilijk. Sommige op de lijst vermelde stukken waren niet aanwezig en andere, wél aanwezige, stonden niet op de lijst. Hoewel kennelijk oorspronkelijk alle voorwerpen voorzien waren van een etiket, is dit maar al te vaak verloren gegaan. Het zal ons dan ook nog heel wat werk kosten alles uit te zoeken en thuis te brengen. Toch zal er een nieuwe inventarislijst gemaakt moeten worden, aan de hand waarvan wij de heer Mur de goede ontvangst van een en ander kunnen bevestigen.

De schenkers

Als door een klein groepje enthousiaste mensen zo iets als een oudheidkamer wordt opgericht, zijn er altijd plaats- en streekgenoten bereid daartoe het een en ander af te staan. Die bereidheid is des te groter naarmate het geschonkene dichterbij blijft. Men wil het eigenlijk nog niet helemaal kwijt en men wil het af en toe nog eens kunnen zien en aanraken. Dat is ook de basis van het bestaansrecht van een plaatselijke of regionale verzameling, waar voorwerpen bijeengebracht behoren te worden, die werden gebruikt door mensen uit die plaats of streek, of door hun voorouders. Daar kunnen ook de hedendaagse bewoners — misschien wel de kinderen en kleinkinderen van de schenkers — zien hoe hun voorgangers ter plaatse leefden en werkten. De bereidheid tot schenken zal ook toenemen naarmate de zekerheid dat de verzameling in de naaste omgeving blijft voortbestaan, groter is.

In het algemeen zou men kunnen zeggen dat het „het eigene” is dat als een soort sterke lijm dergelijke ondernemingen mogelijk maakt. Dat „eigene” dan in twee betekenissen: het „persoonlijk” eigene en het „plaats- of streek” eigene, waarbij ik vermoed dat 't eerste zelfs het zwaarste weegt.

Het moet dan ook heel erg zijn geweest voor de vele gulle gevers dat de Kockengense oudheidkamer (geopend 8 juni 1958, opgeheven 12 januari 1974) het maar 16 jaar uithield en de, vaak na lang aarzelen afgestane bezittingen uit het oog verloren raakten. Dat was nooit de bedoeling geweest. Men wilde wel — en soms zelfs graag — de eigen verzameling helpen verrijken maar had geen boodschap aan een of ander ver museum.

Niet minder erg is het dat bij zo'n boedel-liquidatie typisch aan plaats of streek gebonden voorwerpen op drift raken, als het ware de ruimte worden „ingeschoten” en daarmee een deel van hun waarde verliezen.

Gelukkig kwamen er uit Breukelen ook weer voorwerpen bij ons terug, die oorspronkelijk uit onze contreien afkom-

stig waren. Een mooi voorbeeld daarvan is het mutsenmanteltje dat wij op 30 mei 1987 in onze kraam in Haarzuilens toonden (zie ons blad, jaargang 7, nummer 2, juni 1987).

De molenaarsdochter

Bij de door ons overgenomen boedel bevindt zich een fraaie portrettekening in een monumentale zwart-met-gouden lijst (hoogte 1 meter). De tekenaar was H. Bouter te Den Haag, die zijn kunstwerk maakte in 1895.

Op de achterzijde staat vermeld:

*„Margaretha Johanna van Rijn, geboren te De Meern
overleden te Mijdrecht ca 1890
gehuwd met Gijsbert Stofberg, scheepstimmerman
geboren te Mijdrecht
overleden te Mijdrecht ca 1905
grootouders van de schenker van deze schilderij, te weten:*

*Margaretha Johanna Stofberg, geboren te Mijdrecht
24 - 05 - 1905*

*wonende te Mijdrecht, Hofland 138
op de dag van de schenking 59 jaar, kleindochter van M.J.
van Rijn bovengenoemd, gehuwd met Gerard van Iperen.*

Geschonken april 1963 door mevrouw van Iperen-Stofberg”.

De eerste gedachte was natuurlijk: ha, daar keert een uitgevlogen dochter terug naar het voorvaderlijk land. Maar dat bleek toch niet helemaal zo te zijn. Volgens de tekst achterop de tekening zou zij geboren zijn te De Meern en in die tijd zou dat dan in Oudenrijn, Veldhuizen of Vleuten moeten zijn gebeurd. De geboorteregisters van die gemeenten gaven echter geen uitsluitsel.

De bevolkingsregisters van Veldhuizen van 1850 - 1860 en van 1860 - 1870 brachten, zij het indirect, meer aan het licht. In het eerste register staan vermeld: Bernardus Johannes van Rhijn en zijn vrouw Jacoba Maria van den Heuvel, maar bij hun kinderen geen Margaretha Johanna.

Dit is spekkie voor het bekkie van de genealoog. In zo'n geval moet er „geredeneerd” worden: stel dat Margaretha Johanna iets te maken had met Bernardus Johannes en wellicht zijn dochter was, dan zou het kunnen zijn dat zij ten tijde van het opmaken van het bevolkingsregister van 1850 reeds — misschien getrouwd — het huis uit was. En omdat huwelijken meestal werden gesloten in de woonplaats van de vrouw, zou het huwelijksregister van Veldhuizen wel eens het gezochte antwoord kunnen geven.

En dat register gaf dat antwoord: op 26 - 10 - 1844 trouwden te Veldhuizen Margaretha Johanna van Rhijn, geboren 1818 te Broek cum annexis (d.i. Waddinxveen), dochter van Bernardus Johannes van Rhijn, korenmolenaar te Veldhuizen, en Piëtertje Zwart, overleden, en Gijsbert Stofberg, scheepmaker, geboren 1818 te Mijdrecht, zoon van Willem Stofberg, scheepmaker, en Jacoba Veraar.

Toen Margaretha Johanna eenmaal was „thuisgebracht” kon ik de verleiding niet weerstaan de geschiedenis van de molenaarsfamilie van Rhijn verder uit te zoeken. De diverse registers leverden het volgende op:

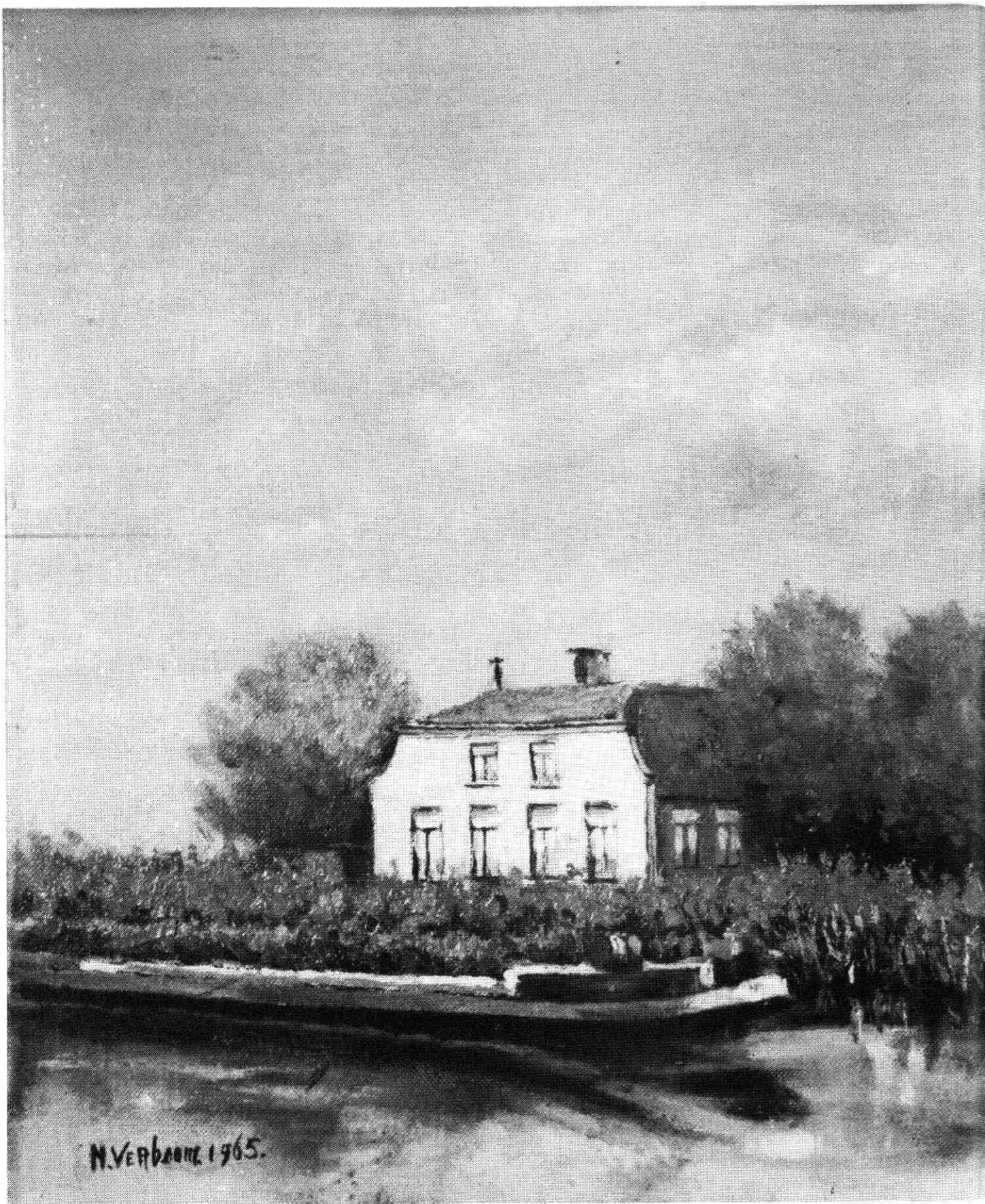

Foto van een schilderij van Nicolaas Verboom, de Veldhuizense korenmolen voorstellende. Het schilderij werd gemaakt in 1965, toen de weergegeven toestand allang tot het verleden behoorde.

Nicolaas Verboom werd op 04 - 03 - 1902 te 's-Gravenhage geboren. Hij overleed op 12 - 01 - 1981 te Zeist. Hij trouwde op 21 - 06 - 1934 te Zeist met Aaltje Clasina van de Wetering, die op 25 - 06 - 1908 te Leusden was geboren. Hij was landmeters-assistent en woonde te Zeist. Zijn kunstzinnige vorming ontving hij bij Artibus te Utrecht, waar hij 8 à 9 jaar cursussen volgde. Het afgebeelde schilderij vervaardigde hij naar een foto.

I Arnoldus van Rhijn

Deze woonde te Wateringen en was getrouwd met Cornelia Koppen.

II Leendert van Rhijn

Hij was geboren in 1762 te Wateringen.

Hij overleed 30 - 10 - 1846 te Veldhuizen. Zijn overlijden werd aangegeven door zijn zoon Bernardus Johannes, korenmolenaar te Veldhuizen, bij wie hij kennelijk inwoonde.

Hij was bij zijn overlijden weduwnaar eerst van Johanna Ridders, later van Wilhelmina Pelman.

III Bernardus Johannes van Rhijn

Hij was geboren 19 - 12 - 1787 te Waddinxveen (een ander register zegt Dordrecht).

Hij was korenmolenaar te Veldhuizen, Nederlands Hervormd.

Zijn eerste vrouw en moeder van zijn kinderen was Pieterkje Zwart.

Zijn tweede vrouw was Jacoba Maria van den Heuvel, die in 1798 te Utrecht was geboren als dochter van Jan van den Heuvel en Helena Elisabeth Mulder. Hij trouwde met haar op 07 - 06 - 1841 te Veldhuizen. Zij overleed op 01 - 08 - 1856 te Veldhuizen.

Kinderen uit het eerste huwelijk:

Leendert	geb. 1816 te Vianen (of Broek ?)
Leendert	1818 te Vianen
Arie	1826 te Vianen (of Broek ?)
Antje	1826 te Bodegraven
Miete Batte	1831 te Waddinxveen
Bernardus Johannes	1834 te Vianen

Onze Margaretha Johanna staat daar dus niet bij. Het is heel goed mogelijk dat er nog meer kinderen reeds het huis uit waren. De geboorteplaatsen zijn blijkbaar niet erg betrouwbaar aangegeven.

In de kadastrale legger van 1838 staat Bernardus Johannes van Rhijn, korenmolenaar te Vianen, als eigenaar van de percelen Gemeente Veldhuizen Sectie A nrs 177 (molen), 178 (huis, schuur en plaats), 179 (tuin) en 180 (erf als bouwland). De vorige eigenaar was Jan van Kes, korenmolenaar te Veldhuizen.

IV Arie van Rhijn

Hij was geboren 26 - 02 - 1826 te Broek cum annexis (Waddinxveen).

Toen hij trouwde was hij korenmolenaar te Veldhuizen.

Hij trouwde op 31 - 12 - 1851 te Vleuten met Poulina Maria de Heus, die op 02 - 04 - 1825 te Vleuten was geboren als dochter van de vleeshouwer Arie de Heus en Gerrigje van Dokkum. Uit dit huwelijk werden twee kinderen geboren, die beiden spoedig overleden. Poulina Maria overleefde haar tweede kraambed niet.

Arie hertrouwde op 16 - 11 - 1854 te Vleuten met zijn schoonzusje Louisa Johanna de Heus, geboren op 25 - 08 - 1834 te Vleuten. Uit dit huwelijk werden zes kinderen geboren waarvan er drie in leven bleven:

Bernardus Johannes	geb. 05 - 12 - 1857 te Veldhuizen
Poulina Maria	09 - 04 - 1860 te Veldhuizen
Arie	03 - 06 - 1861 te Veldhuizen

In 1862 vertrokken de oude Bernardus Johannes, die dan als „zonder beroep” te boek staat, zoon Leendert (geboren 02 - 06 - 1816 te Broek cum annexis), die het nooit verder heeft gebracht dan molenaarsknecht, en zoon Arie met vrouw en drie kinderen, naar Rietveld.

Hun opvolger was de molenaar Willem Zeger Deetman, die geboren werd op 03 - 12 - 1837 te Harderwijk. Hij vestigde zich, komende uit die plaats, op 28 - 05 - 1862 te Veldhuizen, maar vertrok weer op 13 - 10 - 1863 naar Doorn.

Fragment van een kaartje van de gemeente Veldhuizen uit de Gemeente-Atlas van Nederland, bewerkt door J. Kuyper, uitgegeven door Hugo Suringar, Leeuwarden 1865 - 1868.

Iets westelijk van de Loobrug, aan de Leijdsche Rijn, stond de „koornmolen” van Veldhuizen.

P.S. De geschiedenis van de Veldhuizense korenmolen is lang. Zoals u weet wordt de molen al genoemd in 1385 als „der Moelen die voor Nyenvelt staat” in de brief van bisschop Floris van Wevelickhoven, waarbij hij toestemming geeft tot het graven van de Heycop of Lange Vliet. Ik heb mij met opzet niet in die geschiedenis begeven want de molen en zijn molenaars zouden stof bieden voor een heel boek.

Een lange weg naar een eigen huis

(of: de aanhouder wint)

Nu de historische vereniging in het zevende jaar van haar bestaan eindelijk een eigen dak boven 't hoofd heeft, is dat een goede reden eens achterom te kijken. Reeds in oktober 1983 had een delegatie uit de vereniging een gesprek met één van de wethouders, waarbij o.a. onze huisvesting ter sprake kwam. Want weliswaar heeft de vereniging voor haar werk geen subsidie nodig, voor een eventuele huisvesting ligt dat natuurlijk anders. De daaraan verbonden kosten kunnen van dien aard zijn dat ze niet zijn op te brengen uit de contributies van de leden.

Wij hebben nu een betaalbare huisvesting gevonden, waarin althans een deel van onze activiteiten kan worden ondergebracht en daarmee is, wat dat betreft, een eerste hoofdstuk afgesloten.

Het gemeentebestuur „ervoer de activiteiten van de Historische Vereniging als zeer positief“ en trok ten behoeve daarvan een bedrag van f 50.000.- uit op de begroting in het kader van het meerjarenplan 1987 - 1991. Wij zullen zelf met voorstellen moeten komen teneinde van die behulpzame hand een goed en nuttig gebruik te maken. Maar dat is een ander verhaal.

De introductie-tentoonstelling op 2 oktober 1981 in de Paus Johanneschool te De Meern. Op de foto de eerste voorzitter van de vereniging, Dr B.J. van Vliet, tijdens zijn toespraak waarin hij mevrouw F. van Husen-Wibbeke tot erelid benoemde.

Toen op 12 mei 1981 in café De Brouwerij te Vleuten besloten werd de Historische Vereniging Vleuten-De Meern-Haarzuilens op te richten, werd bij die gelegenheid ook een voorlopig bestuur gekozen. Dat bestuur kreeg o.a. tot taken statuten op te stellen voor de nieuwe vereniging en een introductie-tentoonstelling voor te bereiden.

Die tentoonstelling, in de Paus Johanneschool te De Meern, werd op 2 oktober geopend door burgemeester Middelweerd. Hoogtepunt van die gebeurtenis was de benoeming tot erelid van de oudste in Vleuten geboren inwoner, mevrouw F. van Husen - Wibbeke.

De gepresenteerde voorwerpen, foto's, kaarten, acten, enz. waren alle afkomstig uit particulier bezit. De inzendingen werden door de tentoonstellingscommissie zorgvuldig geregistreerd, angstvallig bewaakt en na afloop snel aan de rechtmatige eigenaars teruggegeven. De vereniging had zelf nog niets te laten zien dan haar goede wil, doch daar zou maar al te gauw verandering in komen.

Op de ledenvergadering van 10 november 1981 werden de statuten goedgekeurd en daarmee aanvaardde de vereniging een taak die, consequent doorgedacht, welhaast onbegrensd zou blijken.

Artikel 3 van de statuten, handelende over het doel van de vereniging, spreekt over het wekken van belangstelling voor alle historische goederen, het bevorderen van kennis en studie van zowel de recente als de oude geschiedenis van de gemeente en het overdragen van kennis en studieresultaten aan een zo groot mogelijk aantal inwoners van de gemeente.

In hetzelfde artikel wordt echter ook als taak genoemd het instellen van een **historisch archief in de ruimste zin van het woord**, met het doel de inwoners van de gemeente hiervan zoveel mogelijk kennis te laten nemen. Dit laatste kan niets anders betekenen dan dat de vereniging zich niet mag beperken tot het verzamelen van foto's, prenten, kaarten (in het algemeen „papieren”), maar ook moet proberen zoveel mogelijk voorwerpen uit het verleden in haar bezit te krijgen. Bovendien moet dat verzamelde bezit toegankelijk zijn voor de inwoners van de gemeente.

Maar ook al was in het bedoelde artikel de bepaling betreffende het historisch archief niet opgenomen, dan nog was het voor de vereniging onmogelijk geweest niet in het bezit te komen van een steeds groeiende verzameling, zonder haar geloofwaardigheid

Het vlag- en bordenvertoon bij de tentoonstelling „150 Jaar graven naar een Romeins castellum in De Meern”, van 12 mei t/m 3 juni 1984 in het Verenigingsgebouw aan de Zandweg te De Meern.

te verliezen. Men kan immers niet een aangeboden oude prentbriefkaart in dank aanvaarden en vervolgens van een stuk 19de eeuws volksaardewerk zeggen: nee dank u, gooi dat maar weg.

Natuurlijk zal het verstandig zijn het verzamelgebied te beperken, maar waar de grenzen liggen valt nu nog niet exact aan te geven. In het algemeen kan men zeggen dat verzameld moet worden wat kenmerkend is voor een plattelandsgemeente in deze streek en in 't bijzonder wat typerend is voor het binnen onze gemeentegrenzen liggende gebied.

De consequentie was dan ook al spoedig dat de vereniging behoefte ging krijgen aan enig onderdak. Het werd langzamerhand bezwaarlijk de steeds aanzwellende stroom schenkingen bij de leden thuis onder te brengen. Bovendien waren veel voorwerpen in zodanige staat dat grondige restauratie noodzakelijk was alvorens ze met een gerust hart konden worden opgeborgen.

In de winter van 1982 - 1983 nam de Historische Vereniging deel aan een grote opgraving op de Hoge Woerd te

De Meern, uitgevoerd door het Archeologisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Utrecht. Van zaterdag 12 mei t/m zondag 3 juni 1984 was er in het Verenigingsgebouw te De Meern naar aanleiding van dit werk een grote overzichtstentoonstelling met als motto „150 Jaar graven naar een Romeins castellum in De Meern”.

Daarmee werden de huisvestigingsproblemen acuut; de vereniging „stikte” zowat in het verzamelde materiaal.

Langs een achterdeurtje werd van de gemeente de sleutel verkregen van het leegstaande PTT-gebouwtje achter de Hervormde kerk in De Meern. Er waren geen ramen en er was geen elektrisch licht, maar het donkere hol bood in ieder geval tijdelijk soulaas. De vereniging kon er ook niet blijven, want de kerk had koop- en verbouwingsplannen. Die plannen zijn inmiddels gerealiseerd en, 't moet gezegd, het resultaat is bijzonder geslaagd.

Een noodkreet naar de gemeente resulteerde in de tijdelijke ingebruikgeving van een gedeelte van de bedrijfsbebouwing van de voormalige boerderij Thematerweg 17.

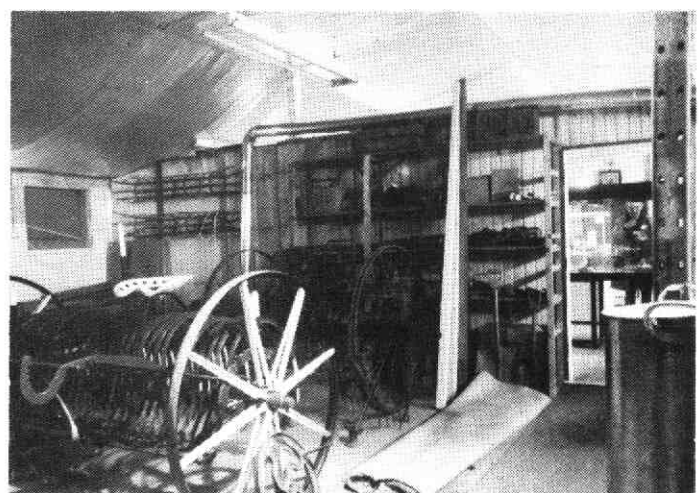
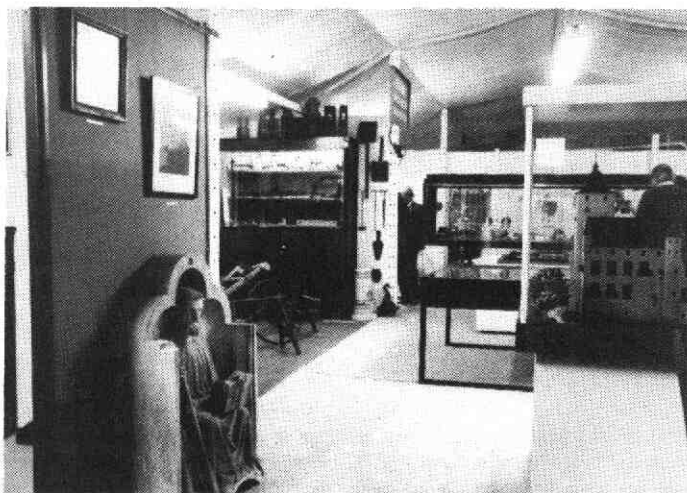
De deel werd grondig onderhanden genomen. De voergoot werd weggebroken en met het puin werd de groep gedempt. De koestijlen, waar het dak op rustte, werden vervangen door een uitgekende staalconstructie.

Hoewel de aldus verkregen ruimte oorspronkelijk slechts bedoeld was als gelegenheid tot opslag, rijpte gaandeweg de gedachte er niet alleen een werkplaats in onder te brengen, maar ook een groot gedeelte voor expositie te bestemmen. En zo ontstond, haast ongemerkt en onbedoeld, iets wat men met een weids woord een museum zou kunnen noemen. De leden van de vereniging raakten aan het idee gewend en voor de bevolking werd het al snel een begrip. De maandagavond werd de vaste avond waarop een groep trouwe medewerkers zich bezighield met het schoonmaken en opknappen van verkregen spullen.

Op 20 september 1985 trok de vereniging de stoute schoenen aan en presenteerde openlijk haar „museum” aan een grote groep genodigden en aan het publiek. De reacties waren overweldigend en in de korte tijd van zijn bestaan werd het museum door velen bezocht. Eén van de hoogtepunten daar, was de presentatie, op 30 november 1985, van het door Ir J.A. Storm van Leeuwen geschreven boek „Van Oude Rijn tot Leidse Rijn”. Hoewel de ijzige kou nauwelijks kon worden bedwongen door een brullende vlammenwerper, had toch iedereen het gevoel dat zo'n gebeurtenis de bevestiging was van de doelstellingen van de vereniging.

Het museum aan de Thematerweg.

Uitwendig een onaantrekkelijke veestal, inwendig een en al gezelligheid, tot stand gekomen door de medewerking van velen. Zo konden de vitrines voor een vriendenprijs worden overgenomen van van Gend en Loos; het overige meubilair en de vloerbedekking werden geschonken. Helaas kon het museum — door o.a. de slechte verwarmingsmogelijkheid — slechts elke laatste zaterdag en zondag van de maand worden opengesteld, maar dan was er ook voor iedere bezoeker koffie en vaak zelfs iets erbij.

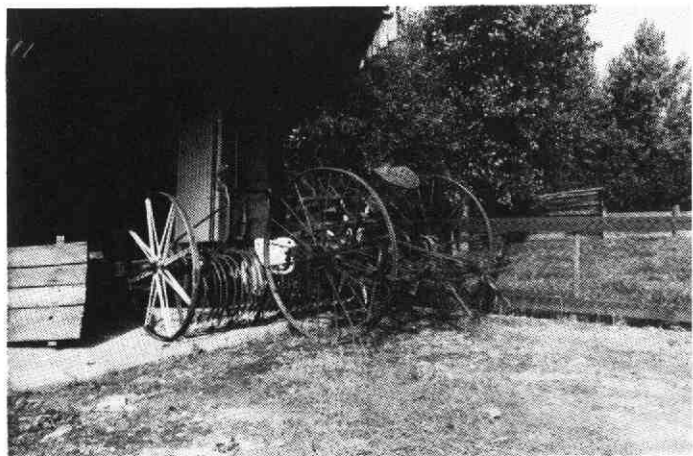

Bij de ingebruikgeving van Thematerweg 17 had de gemeente te kennen gegeven dat deze was geschied tot wederopzegging. Het bestuur van de vereniging was zich het tijdelijke karakter van de huisvesting zeer bewust en stelde alles in het werk om te zorgen voor vervangend onderdak voor het moment dat het zover zou zijn. De gemeente verlangde ontruiming bij brief van 10 april 1986 en twee maanden later stond de vereniging op straat.

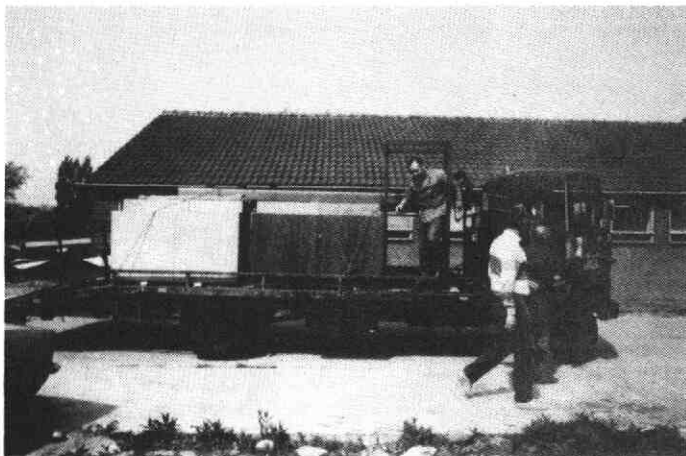
In allerijl werd gezocht naar een gelegenheid waar de vereniging haar bezittingen voorlopig kon opslaan. Die gelegenheid werd gevonden op Utrechtseweg 7, waar alles echter dermate op en in elkaar gestapeld ligt, dat er nauwelijks meer een overzicht van te verkrijgen is. Enkele grote stukken konden niet onderdak worden gebracht en worden in de open lucht bewaard. Bovendien is ter plekke geen gelegenheid voor restauratiewerk.

De afbraak van Thematerweg 17 in het kader van de uitvoering van het uitbreidingsplan Hinderstein-noord.

De buiten gebruik zijnde koestal aan de Utrechtseweg 7 waar de vereniging haar spullen zolang kwijt kon. De gemeente nam de huur gedurende een jaar voor haar rekening. Binnen moest alles op en in elkaar worden gestapeld en wat binnen geen plaats vond moest buiten blijven. Inmiddels is ook al weer het nodige, onder dezelfde omstandigheden, op verschillende plaatsen elders „voorlopig” gestald.

Sjouwen, slepen, bouwen, breken, zweten en koulijden door steeds maar weer dezelfde enthousiasten. Op de foto's: een transport van Thematerweg 17 naar Utrechtseweg 7.

Nog tijdens het verblijf aan de Thematerweg deden zich enkele mogelijkheden voor om permanent onderdak te raken.

Het pand Zandweg 200 (de boerderij Vleuterweide, rijksmonument) kwam te koop en de koper, de heer H. den Exter, was bereid de vereniging een groot stuk van de deel met de zolder ter beschikking te stellen. De tegenprestatie zou dan moeten bestaan in het restaureren van het zomerhuis.

Ongeveer in diezelfde tijd bood de gemeente de boerderij Rijksstraatweg 105 aan. In eerste instantie had de erbij behorende grond een andere bestemming en bovendien kwamen de kosten van restauratie geheel voor rekening van de vereniging.

In beide gevallen was die niet in staat tot afspraken te komen omdat de financiële consequenties van een en ander, zonder hulp van derden, onaanvaardbaar waren.

De impasse loste zich vanzelf op. De heer den Exter kon niet langer op een beslissing wachten en Rijksstraatweg 105 brandde af.

Op 10 juli 1986 bood uw bestuur burgemeester Middelweerd een museumnota aan, waarin waren opgenomen een bijdrage tot een cultuurnota, een beleidsplan voor een museum en een hoofdstuk financiën. De nota, die ook aan alle raadsleden persoonlijk werd toegezonden, bracht bij het gemeentebestuur op dat moment niet de gehoopte reactie teweeg.

De boerderij Vleuterweide, Zandweg 200. Dit is een monumentale dwarshuis-boerderij uit de 18de eeuw, waarvan de geschiedenis, zo goed als zeker, nog veel verder teruggaat. Goed te zien op de foto, is de grote deel die heel wat mogelijkheden zou hebben geboden. Ook het zomerhuis had zijn aantrekkelijkheden.

De boerderij Rijksstraatweg 105 vóór (boven) en ná (onder) de brand. Het was eens een architectonisch waardevolle langhuis-boerderij uit het begin van de 19de eeuw, die met een bestemming als oudheidkamer niet misstaan zou hebben in een te „reconstrueren” Meerns dorpscentrum.

Omdat koop of huur van een geschikt pand voorlopig tot de onmogelijkheid heden leek te behoren, kwam de gedachte op uit te zien naar een directieket of iets dergelijks en de gemeente te vragen een terrein aan te wijzen waar deze zou kunnen worden geplaatst.

Weer werden stad en land afgezocht en weer liepen diverse hoopgevende mogelijkheden op niets uit, totdat de heer Ir G.M.E. Mélotte, directeur van de Pegus NV, een kantoorkeet ten geschenke aanbood. Het gebouwtje (9 x 16 meter) zou binnen niet al te lange tijd door zijn bedrijf worden afgestoten. De enige voorwaarde was dat leden van de vereniging het zelf zouden afbreken en afvoeren. Wel, dat hebben ze geweten, maar daarover straks.

Vooruitlopend op een en ander werd overleg gepleegd met het gemeentebestuur betreffende de plaats waar het gebouw zou kunnen worden opgetrokken. De suggestie werd gedaan dat wellicht de parkeerplaats aan de Esdoornlaan, die tijdelijk als woonwagengstandplaats had gefunctioneerd, daarvoor geschikt zou zijn, omdat daar alle

nutsleidingen nog in de grond lagen. Een snel en rechtstreeks antwoord op deze toch vrij eenvoudige vraag bleek niet mogelijk. De kwestie kwam aan de orde in de vergaderingen van de raadscommissies voor Welzijnszaken en Openbare Werken op 5 en 6 januari 1987 en eerst op 3 februari ging de gemeenteraad met het plan accoord. Vervolgens moest er nog een „openbare bekendmaking” aan te pas komen, met het oog op „bouwen in strijd met het bestemmingsplan”. Dat geschiedde op 25 februari. En wat niemand had verwacht: er kwamen op het laatste moment bezwaarschriften binnen van omwonenden. Het was inmiddels 12 maart.

OPENBARE BEKENDMAKINGEN

Bouwen in strijd met bestemmingsplan

De burgemeester van de gemeente Vleuten-De Meern maakt bekend dat bij het gemeentebestuur is ingekomen een verzoek van de Historische Vereniging Vleuter-De Meern-Haarzuilens om vergunning voor het plaatsen van een noodgebouw op het perceel Esdoornlaan/Europaweg kadastraal bekend gemeente Vleuten sectie F nr. 1690.

Het bouwplan is in strijd met het ter plaatse geldende bestemmingsplan Fletiomare.

Het gemeentebestuur is voornemens de gevraagde vergunning voor een periode van 5 jaar te verlenen door vrijstelling te verlenen van het bestemmingsplan voor deze periode.

Het bouwplan ligt vanaf 26 februari 1987 gedurende 14 dagen op de secretarie (afd. gemeentelijke ontwikkeling) voor een ieder ter inzage.

En ieder kan gedurende deze termijn bij burgemeester en wethouders tegen het verlenen van de vergunning schriftelijk bezwaren indienen.

Vleuten, 25 februari 1987

De burgemeester voornoemd,
Mr. H.A.C. Middelweerd.

Had de heer Mélotte aanvankelijk in het vooruitzicht gesteld dat zo ongeveer in het voorjaar over de keet beschikt zou kunnen worden, op 6 januari 1987 moest hij laten weten dat het gebouwtje acuut moest verdwijnen omdat met de sloop van het oude Pegus-gebouw was begonnen en het de slopers danig in de weg stond. Het vroom in die dagen 13 graden en er stond een straffe noordoosten wind, maar de harde kern van de vereniging slaagde erin het solide bouwsel in vier dagen klein te krijgen en de onderdelen elders op het Pegus-terrein op te stapelen. En daar bleven ze voorlopig liggen omdat de bovenbeschreven procedure nog maar nauwelijks op gang was gekomen.

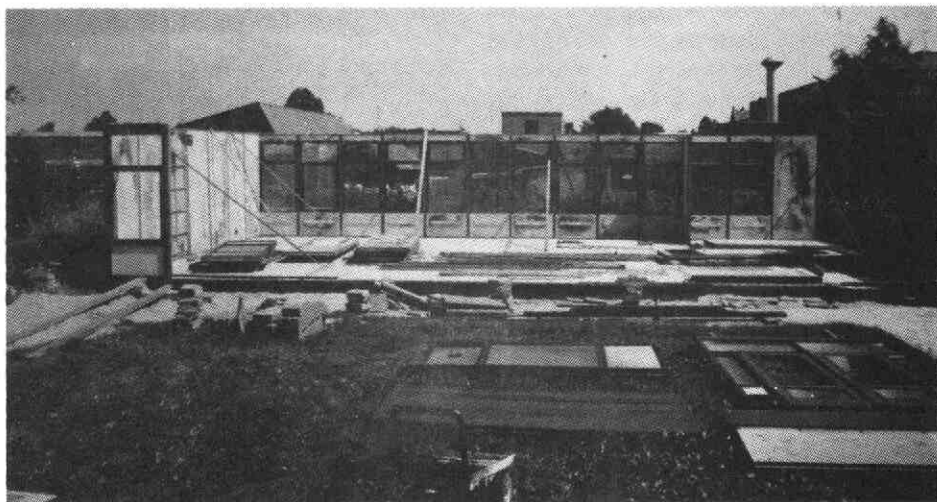
Boven: De kantoorket, nog staande op het Pegusterrein, ernstig bedreigd door de slopers van het oude Pegus-gebouw en reeds belaagd door de knokploeg van de Historische Vereniging. Die slopers geloofden niet dat het ploegje historisch uitzienende mannen het karwei zou klaren.

Midden: de openbare bekendmaking, waarop de bezwaarschriften binnenkwamen.

Onder: De meeste tijd kostte het inwendig „uitkleden” van het gebouwtje, maar toen dat eenmaal achter de rug was, ging het hard. De foto toont het neerhalen van het staande werk. Gelukkig scheen er op dat moment een vriendelijk zonnetje. Bij de slopers groeide het geloof.

Intussen was in de laatste week van maart 1987 in de pers aandacht besteed aan de moeilijke positie waarin de historische vereniging verkeerde. Men schreef o.a.: „de cadeau gekregen kantoorkeet kan, mits goed onderhouden, jaren mee en een geschikt terrein moet toch te vinden zijn”.

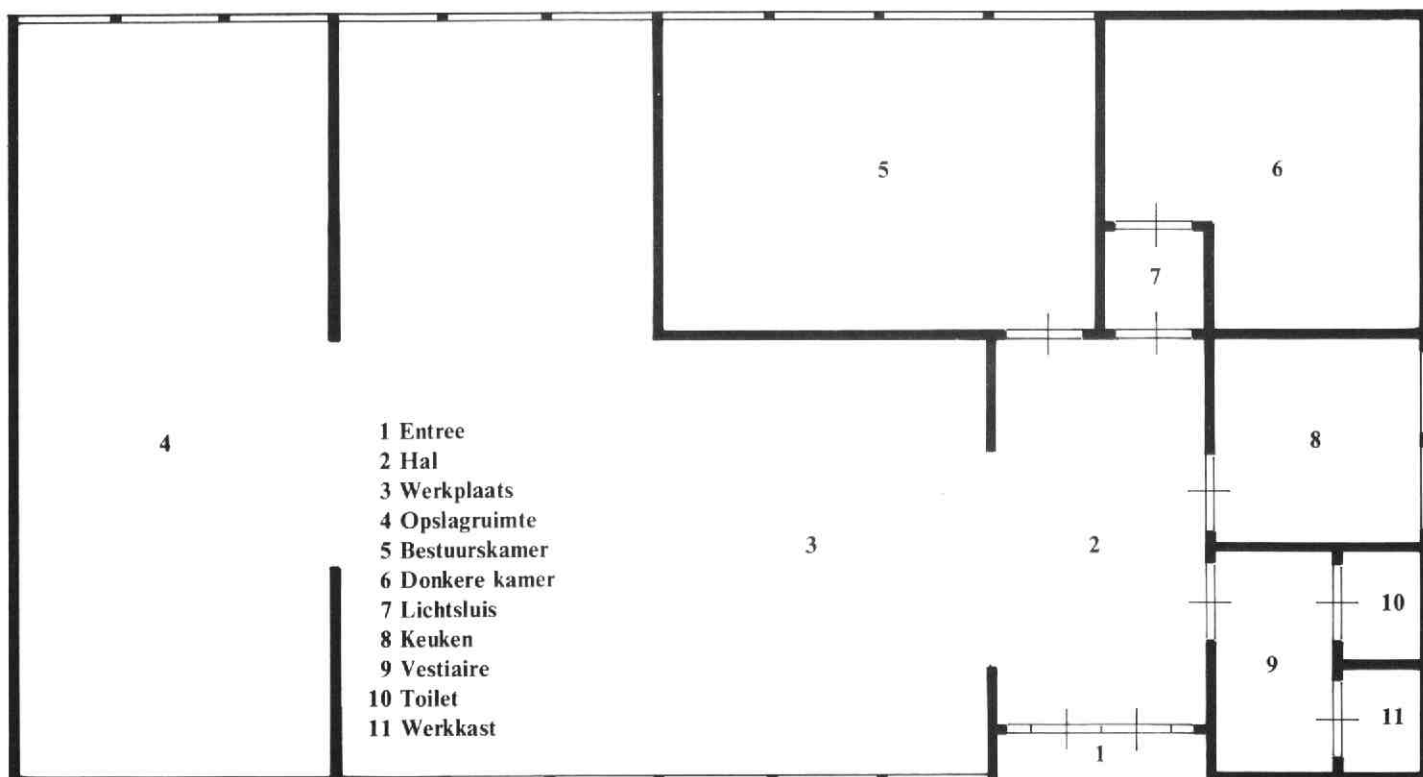
Of deze publiciteit de stoot gaf of iets anders, is moeilijk te zeggen, maar plotseling was daar het aanbod van de kerkvoogdij van de Nederlands Hervormde gemeente De Meern: de vereniging kon haar gebouw neerzetten achter de oude pastorie aan de Zandweg (D'Ark), op het terrein naast het Verenigingsgebouw. Met de kerkvoogdij was snel overeenstemming bereikt, maar toen moest opnieuw een bouwvergunning worden aangevraagd. Weliswaar kon dat deze keer via een kortere procedure, maar er ging toch een maand overheen voor de toestemming binnen was.

Boven: Nadat, zorgvuldig uitgelijnd, 150 vierkante meter vloer was gelegd, konden de wanddelen weer overeind gezet worden. De binnenbekleding van spaanplaat had hier en daar sterk geleden van weer en wind.

Midden: Nog steeds in de open lucht. Eénakter door drie gebrilde heren in de toekomstige werkplaats.

Onder: De nieuwe platte grond

Half juni startte de wederopbouw en sindsdien is er gestaag gewerkt om het gebouw zijn oorspronkelijke fraaie aanzien te hergeven. Van buiten zal het, als het klaar is, niet veel veranderd zijn, maar van binnen werd voor een geheel andere indeling gekozen. Er zijn: een grote werkplaatsruimte (ca 50 vierkante meter), een ruimte voor het opbergen van schoongemaakte spullen (ca 30 vierkante meter), een vergaderruimte (ca 18 vierkante meter) en een donkere kamer voor de fotograaf (ca 14 vierkante meter). Verder een hall, een keuken, een vestiaire, een toilet en een werkkast (zie plattegrond).

Er zal nog een goed deel van de winter gemoeid zijn met het afwerken van het interieur. Inmiddels is ook de vaste maandag-werkavond weer ingesteld, zoals men zich die nog kan herinneren uit de tijd aan de Thematerweg. Het is de bedoeling dat in ieder geval op die avond geregeld in het gebouw wordt gewerkt, eerst nog uitsluitend aan de voltooiing van het inwendige, maar vervolgens ook weer aan het opknappen van de door de vereniging verworven voorwerpen.

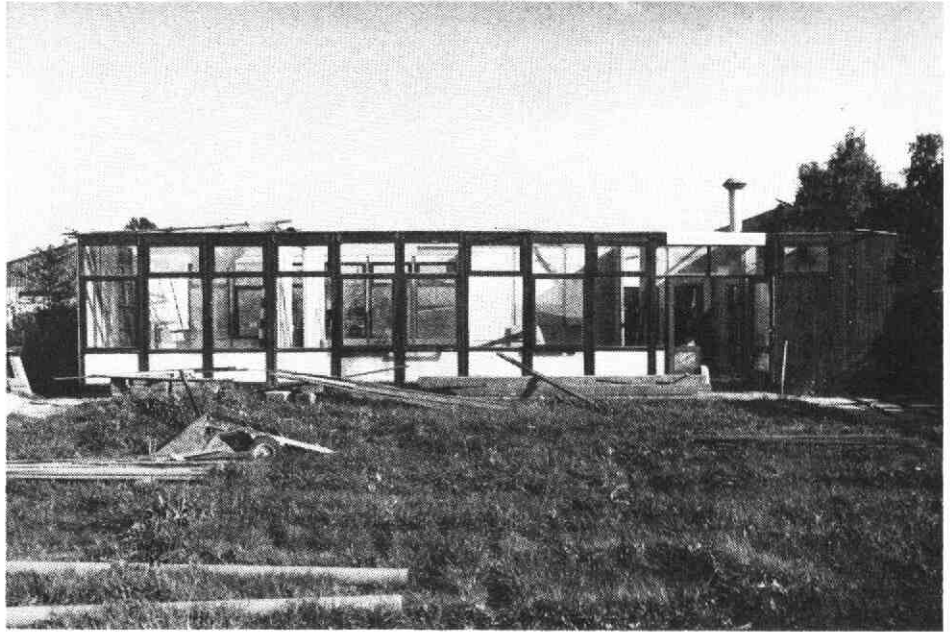
Vanzelfsprekend is de mogelijkheid om in het gebouw werkzaam te zijn niet beperkt tot de maandagavond. Het mooiste zou zijn als er ook overdag en op de andere avonden leden van de vereniging (m/v) actief waren.

Over dat laatste is nog wel iets te zeggen. Als men een lid van de vereniging de vraag stelt of hij geïnteresseerd is in het werk van de vereniging, zal zijn antwoord meestal bevestigend zijn. Vraagt men hem vervolgens ook eens iets bij te dragen, dan komen de bedenkingen: ik weet niet hoe ik een onderzoek moet doen, ik kan niet goed schrijven, of iets dergelijks. Vaak ook weet men eigenlijk niet goed welke hulp men zijn vereniging zou kunnen bieden.

Natuurlijk is de directe verwezenlijking van de in de statuten vastgelegde doelstellingen belangrijk en dat moeten dan maar diegenen voor hun rekening nemen die zich daartoe geroepen voelen. Minstens zo belangrijk is de indirecte steun die anderen kunnen geven.

De boven geschetste geschiedenis is er een van zwoegen en sjouwen, breken en bouwen, en het mag een wonder heten dat er nog zoveel is terecht gekomen van het eigenlijke werk van de vereniging.

Nu er dan ook eindelijk, zowel letterlijk als figuurlijk, een rustpunt is gekomen, kan er voor de vereniging van alles worden gedaan: meubelmaken, boekbinden, foto's verzamelen, archiefop-

Boven: Toen het staande werk gereed was, werd ijlings het naambord van de vereniging boven de deur aangebracht.

Onder: Het mastieken van het dak. Een mens kan alles leren als hij maar moet.

bouw, bibliotheekinventarisatie, schilderwerk, metaalbewerking, enz.. Al die doe-het-zelvers die thuis zo handig uit de voeten kunnen, hebben nu de kans hun vereniging met een paar uurtjes in de week metterdaad te helpen.

En mocht u onverhoopt inderdaad met twee linkerhanden opgescheept zitten of een zo drukbezet leven hebben dat er met geen mogelijkheid een gaatje voor de vereniging in te prikken valt, dan is er toch nog een andere manier om te helpen. Die manier werd niet door uw bestuur bedacht, maar door een lid, behorende tot de laatste bovengenoemde categorie. Hij deed de suggestie dat, indien men om welke redenen dan ook niet in staat was om in de vereniging enige activiteit te ontplooiën, men deze morele plicht als het ware zou moeten kunnen „afkopen” door een extra bijdrage. Het bleef niet bij een ideetje want even later was de penningmeester f 50,- rijker en het lid een „schuldgevoel” armer.

Een dorp verandert.....

Op bladzijde 553 publiceerde ik een raadsel met de vraag: waar stonden deze lage huisjes, wie hebben er in gewoond en wat stelt het puin op de voorgrond voor?

Ditmaal waren de reacties weer anders dan bij eerder gepubliceerde foto's. Ik werd op straat bij de schouder gepakt: „Die huisjes stonden aan de Vinkenbuurt en het puin is van de schuur van Van Berkel”. „Half goed”. „Nou, dan is het puin van de schuur van Toon Hoogstraten”. „Nee, nog steeds niet goed” en daarop heb ik aan de passant verteld wat de heer T. van der Bilt uit Utrecht ons ook schreef: „De lage huisjes van de foto op pagina 553 zijn uit de vroegere Vinkenbuurt en werden bewoond door de familie Van Husen (hulpbesteller). Het puin op de voorgrond is van de afbraak van de boerderij van de gebroeders Vermeulen, waar ondergetekende als jongen nog

stenen heeft gebikt. — Ik vond het leuk om mee te helpen zoeken naar de vroegere bestemming”.

Tot zover deze brief. Ook mondeling kreeg ik enkele malen te horen: „de boerderij van Vermeulen”. Dat bleek dan stevast de boerderij „Hinderstein” te zijn, maar niemand noemde die naam uit eigen beweging.

Een tweede brief ontvingen we van mevrouw E.C. van Maanen - van Geutselaar uit De Meern, maar ze ondertekende haar brief met onder andere „ ik ben een rasechte Vleutense”. Ze kwam terug op de foto die in het vorige nummer werd gepubliceerd: „Wij hebben, meen ik, in het huisje met een groot en klein raam gewoond. Mijn vader werd door de Spoorwegen overgeplaatst van Nootdorp naar Vleuten als spoorwegarbeider langs de baan. Vlakbij woonde de familie Trompert, een aannemer volgens mijn ouders. Ze

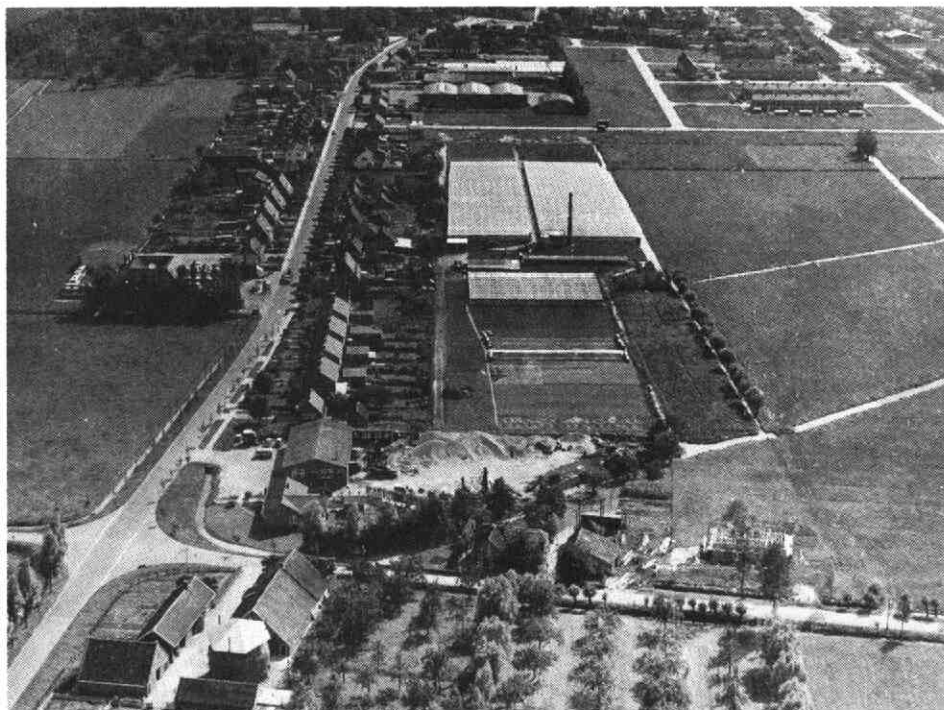
hadden geen kinderen en ik was er veel”. Ze eindigde haar brief met woorden die ons wel aanspreken maar waar niets meer aan te veranderen valt: „Er is veel veranderd, niet in het voordeel van Vleuten. De pompen zijn ook weg, 't is allemaal jammer”.

Om u de situatie wat duidelijker te maken plaatsen we hierbij de totale foto waarop niet alleen ook het tweede huis aan de Vinkenbuurt, dat van de familie Goudappel, te zien is, maar ook het dak van de oude gymnastiekzaal. Boven de lage huisjes zagen we overigens het dak van de Nederlands Hervormde school (1961) die later „Christelijk Nationale school” zou worden en nu „Torenplein-school” heet.

De nieuwe raadsfoto is voor de afwisseling weer eens een luchtfoto. Wáár vlogen we in de zomer van 1966?

K. B. N.

Wie wat bewaart die geeft wat

Door ons werden in dank, ten behoeve van onze bibliotheek en onze verzameling, de volgende schenkingen en bruiklenen aanvaard van:

- F. Schuytplot - Oskam,**
Boek van Kees Valkenstein: Keesie Oranje
- G. W. J. van Rossenberg,** Schrijnwerkerslaan 2 De Meern
Copie heropeningsfolder van de kruidenierszaak van J. L. Griffioen te Vleuten, devotieplaatje mevrouw Weimer - Griffioen
- B. Brouwer,** Kalverstraat 6 De Meern
Wasplank
- W. H. Denekamp,** Utenhamstraat 5 Vleuten
Reiskoffer voor hoge hoed
- A.C. van der Wens,** Utenhamstraat 1 Vleuten
Jaargang 1939 van het Algemeen Handelsblad
- J. Brancckers,** Camphuysenstraat 32 Vleuten
Oventje
- J. van Selm,** Parkweg 26 Vleuten Vlijm
- H. van Rooijen,** Westlandsetuin 8 Vleuten
Rijwielbelastingplaatje 1940-1941, zogenaamde „knijpkat” (= zaklantaarn met dynamo), hangertje van vliegtuigglas met dubbeltje van Koningin Wilhelmina, drie persoonsbewijzen, twee stamkaarten, bonkaarten, ansicht ter gelegenheid van de geboorte van Prinses Juliana in 1909, kaart voor „schaarsche artikelen” van de Gebr. van Eijk aan het Haarpad te Vleuten.
- K. van Proosdij,** Castellumlaan 10 De Meern
Grote hoeveelheid fragmenten van Romeins aardewerk, oorspronkelijk afkomstig uit de collectie van van Engelen
- P. Griffioen,** Stationsstraat 56 Vleuten
Vier houtboren, een kaphamer
- A.H.J. Nieuwhoff,** Zandweg 32 De Meern
Bascule, boek van Kees Valkenstein „Wat zou het zijn”, drie veterinaire injectiespuiten
- J.C.J. Waldram,** ten Veldestraat 63 De Meern
Twee diaprojectoren
- J.M. de Rooij,** Dorpsstraat 17 Vleuten
Carbidbus
- Drs C.J. Hogendijk,** van Wanroystraat 2 Vleuten
Bijna complete serie „Onze gemeente”
- W.M.B. van der Rijst,** Dorpsstraat 42 Vleuten
Bankbiljet van f 10,- uit 1944
- C.A. Vernooij,** Utrechtseweg 109J Vleuten
Bootschaak
- A. Schoenmakers - Senne,** Dinkelstraat 7 Utrecht
Familieregister van de familie Senne
- G.E.P. Versteeg,** Eikslaan 6 Haarzuilens
Boekje „Kasteel Haarzuilens”, samengesteld door Jac. de Bruijn
- A. Goudappel,** Julianalaan 20bis Vleuten
Twee fotoreproducties
- A. Winkel,** van Wanroystraat 12 Vleuten
Twee prenten van J. Kokje Jzn
- J. W. Mandjes,** Dorpsstraat 44 Vleuten
Zeisblad met twee handvaten
Steekbeitel